

híd

irodalom Művésze Társadalomtudomány

2008
4. szám
április

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

Alapítási év: 1934
LXXII. évfolyam
2008. 4. szám
április

Főszerkesztő:

Gerold László

(e-mail: gerlgalm@eunet.yu)

Főszerkesztő-helyettes:

Faragó Kornélia

(e-mail: corna@eunet.yu)

Főmunkatársak:

Bányai János

Böndör Pál

Harkai Vass Éva

Jung Károly

Ózer Ágnes

Szabó Szilvia

Toldi Éva

Utasi Csaba

Vickó Árpád

Virág Gábor

Lektor/korrektor:

Buzás Márta

Tördelés/fedőlap:

Buzás Mihály

Fedőlapterv:

Ifj. Sebestyén Imre

Nyomda:

Ideál, Újvidék

Tartalom

BÖNDÖR Pál: Hatvan (vers)	3
HARKAI VASS Éva: A 8. utca (vers) ■	
atlantisz: süllyedő városok szigetek (versvázlat)	6

*

BORBÉLY Szilárd: A lavór ■ A kesztyűbábhöz (versek)	12
VALASTYÁN Tamás: Creatio ex nihilo angeli (tanulmány)	15

*

Aaron BLUMM: Mint mondtam volt (próza)	26
SINKOVITS Péter: Kijárat (regényrészlet)	32
BENCSIK Orsolya: Egy család vége ■ Ég ég el ne aludjék (versek)	43

A KULTÚRÁK KÖZÖTTI PÁRBESZÉD EURÓPAI ÉVE

Mirko KOVAČ–Filip DAVID Leveleskönyvéből (BORBÉLY János fordítása)	46
Predrag PIPER: A szerbség a szerbeskedés és a szerbellenesség között (tanulmány) (CSEH Márta fordítása)	53

RENEZÁNSZ ÉV – 2008

JUNG Károly: Három adalék a Mátyás-tradíció szerb vonatkozásaihoz (3. Mátyás király lusta lányát megtanítják dolgozni) (tanulmány) . . .	62
---	----

A HATALOM PACKÁZÁSAI A KISEBBSÉGI KULTÚRÁVAL

Aleksandar KASAŠ: Történelmi, politikai helyzet (KARTAG Nándor fordítása) ■ A hivatali önkény dokumentumai (OROSZ János fordítása)	70
--	----

KRITIKA

KÖNYV

- BÁNYAI János: Jelentő jelek és jelképek
(Mirjam Bledé: *Nađove grobnice*) 89
- LOSONCZ Alpár: A nemzeteszmé dinamikája (Gyurgyák János:
Ezzé lett magyar hazátok) 93

SZÍNHÁZ

- GEROLD László: Drámák különféle anyagokból (F. G. Lorca:
Bernarda Alba háza; Müller Péter: *Szomorú vasárnap*) 99
- TÓTH Ágota: „Hülye vagy te, Nyilas!” (Móricz Zsigmond: *Légy jó
mindhalálíg*). 104

- UTASI Csaba: A „soha nem is volt”-ról, még egyszer 108

KRÓNIKA

- NOVÁK Anikó összeállítása 111

Számunkban b. z. rajzait közöljük.

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Gerold László.
– 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum
Könyvkiadó Közvéllalat, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2008. április. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéllalat. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: hid@forumliber.co.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a JP Forum – Izdavačka delatnost 840-848668-83-as zsrírószámlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 26-09914-742131-00-04-820); előfizetésekor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2008-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Hatvan

Ha ez egy vers lesz. Lehetne is éppen.
Egy ember tesz-vesz. Ennek érdekében.
Mi ennek a célja? Senki sem tudja.
Íme a vers héja. Ennyire futja.

Van, hogy ennyire sem. Mégis alakul.
Hol szürke, hol színes. De a kép kifakul,
a vers pedig végleg elszabadul.
Pedig én fékezem. Nem flush, csak gyenge full,

mégis... mintha nyertem volna. De mit?
Néhány percet? Egy évet? Valamit,
ami csak most készül? Mások eközben
már éppen hetven-, hatvan- vagy csak ötven-

évesek lesznek, élve vagy holtan. De én nem,
nem voltam hatvanéves sohasem. Nem! –
itt egyedül én vagyok kortalan.
Megtanultam visszafogni magam,

akkor, mikor nem fogtak vissza mások,
– ezért inkább fogjátok be a szátok,
ne ünnepeljeteK, köszöntsetek engem,
magamnak kell magamban rendet tennem!

Remélem, nem fog majd rajtam az átok,
nem kezdek el hasonlítani rátok,
nem leszek majd – ugye? ugye? ugye? – nagy és kiváló,
csak epe, csepp öklendezést kiváltó.

A 8. utca

1.

Betévedni abba az utcába,
s nem lelni kiutat.
Betévedni és eltévedni ott.
Nem találni a házat, a kertet,
a kerítés foghíjas,
a kapun nincs kilincs.
Betévedni a tévelygő emlékezetbe,
s nem lelni szavakat.
Az emlék foghíjas,
és nincs kulcs,
ami nyitná a zárat.
Pereg a kizökkent idő,
hulló vakolat,
semmi sem az, ami volt.
Kásás hidegek,
a kopár út felett
az éj kék gallérján a hold.

2.

A 8. utcában keskeny az út,
az útról nem lehet letérni.
A járdán tócsákat kerülgetsz,
vagy gépkocsival rostokolsz.
Sehová nem vezet,
mégy oda-vissza
az úton, a járdán,
nem térsz le, keskeny, rostokolsz.

3.
Betévedsz, tévelyegsz, nincs kiút,
nincs ház, kert, kerítés, kapu,
kilincs, vakolat.
Semmi, aminek annak kellene
lennie, ami volt,
vagy nem volt,
csak te gondoltad annak.
Magritte-i táj,
semmibe nyíló ablakok,
világvégi bolt.

4.
A 8. utcában őrült felvonók
ingáznak fent és lent között.
Feldobnak, ott lebegsz
a semmiben,
ha szállnál, ejtenek.
A 8. utcában nincs semmi
a fent és lent között.
Üres ég alatt idegen emberek.

5.
A 8. utcában semmi nincs.
Lógsz bele szépen a semmibe.
Keskeny út, keskeny erkélyek, folyosók,
nincs kiterjedés és tartam.
Valamilyen nap, valamilyen hold,
fellövik, lekasztják az égről
az időt, újra fellövik,
jön, megy, telik, miért, hová,
parányi, kisszerű, rövid.

6.
A 8. utca nem létezik,
nem is létezett soha.
Kongó kulisszák, műgyep, házmakett,
keresés s a keresés kudarca.
Aki a 8. utcában lakik,
inkognitóban él,
nincs arca.

atlantisz: süllyedő városok szigetek

versvázlat

(utólagos részletek)

(favorit)

a favorit rágógumi kis sárga dobozában
az ex-yu városainak képei
bled bohinj ptuj trakošćan delnice
később majd előben is
vintgar plitvice
a zöldeskék neretva
dermesztően hideg vize počitelj alatt
vasárnap délelőtt van
a kocsmá kerthelyisége férfiakkal teli
a nők otthon inkognitóban s feketében
őrzik a családi tűzhelyet
majd az egészen idegen bosznia
gulyáival faházaival
ilyeneket látsz a tó partján is
egy méternél alig magasabb
autentikus faházakat
miniatűr brvnara-skanzen
évtizedek múltán összerendezsz
amikor azt hallod lövik plitvicét
pedig még benned a szorongás
a belépőjegy borsos ára miatt

a téli zágrábban
a kőkapu sárga gyertyalángjai
a három egymásba nyíló tér idegen szépsége
az archeológiai múzeumban megborzongsz
a nyitott szarkofág múmiája előtt
zágráb a hűvös idegenség városa
ez tartja frissen a cvjetni trg virágait
s hűti le meštović kútjának fémes ízű vizét
az opera előtt
zágrábot csak csodálni tudod
vissza-visszatérsz

de folyton hideget lehel a város nyáron is
a sljeme térdig érő fűvének
nyirkos tapintása kísér a főtéren az ilicán
csak a szent márk-templom
mintás tetőcserepei izzanak
a nyári nap alatt elérhetetlenül

ilyen elérhetetlen apa ljubljanaei szívműtétje
a hetvenes évek közepén
sír a telefonba amikor elutasítják
kereken kimondják: reménytelen eset
nagy érdeklődéssel nézi
barnard professzor szívátültetését
mintha nem is a tévé képernyője előtt ülne
mintha ő lenne a kísérleti nyúl
zágrábban ötvennégyben elfogadták
a bordák mentén körülvágták
felnyitották a beteg univerzumot
utána negyed évszázadig él
és nincs folytatás
kisiklások a reményt keltő kezdetek után
mi meg anyával hol ide hol oda
tántorgunk idegen városok között
kudarckok a nagy várakozások után
fetisizált nevek: oberhoffer
barnard dr. radojković
mások számára felszerelt kórházak
felfelé ívelő statisztikája

a szülőotthonok derűs világát szeretem
újrászületni s újrászülni
helyrehozni a kisiklásokat
nem szabadulni
az alig háromkilós csecsemő
nekünk szánt fintoraitól
miközben mindent eláraszt
a tej fényben úszó édes illata
csak ez van ez legyen
távol pislákoló kórházvárosok
kék ködökbe burkolt hegyek és tavak
süllyedő atlantisz
jéghegy csak a csúcsa látszik
súlyának kilenctizede a víz alatt

(kovácmester)

mindkét nagyapám kovács volt
alig tudok róluk valamit
az apák nem beszélnek
amit tudok onnan tudom
hogy anya mondott el egy-két részletet
az apósáról is akit ő sem ismert
mire a családba került
a kék szemű kovácmester már nem élt
és is csak fényképről ismerem
szigorú tekintetét
a családból ő áll hozzám a legközelebb
mostanában egyre inkább vonzódok hozzá
hegedült klarinétozott s a helyi dalárda tagja volt
ő engedte be a nagyon is racionális
gondolkodású családba a művészetet

a pincében őrzöm hangszereit
elképzelem amint finoman
áll a alá helyezi a hegedűt
s szigorú tekintettel nekikezd
– minek is? mit játszhatott
a városszéli ház melyik részében
zengette a húrokat s milyen hangja volt?
finoman kikócolódtak a vonó lószőr szálai
mama nem örült ha fogdostam
kézbe vettem a hegedűt
már rég nem élt de rám hagyta
szigorát pedantériáját
alig hittem el hogy cipője talpát
bokszolta fényesítette
inasaival szemben kemény volt
pontosságot és fegyelmet követelt
de a vagabundus életű festőt
hetente etette itatta
s nem kellett érte a családot lefesterenie
pedig nagyapáti kukac péter
fotográfiai hitelességű képeiről
pontosan tudnám milyen volt
a kovácsműhely az udvar a nyári délután
milyenek a család tagjai
nem fényképészhez beöltözött
merev pózban

a fiatal inasok izmai
csak apán nem fogott az atyai szigor
rohangált frissen kovácsolt izzó abroncsba lépett
orvoshoz szaladtak vele
a kert bejáratánál sokáig megvolt
a cipőtisztító vas
a kályha mellett a parázsfogó
ő kovácsolta őket
ez a két tárgy őrizte keze nyomát
azóta mindent elárasztott a műanyag

állítólag szeretett inni
mama apát küldte érte a kocsmába
apa a gyűjtőfogházba is utána ment
arról hogy mi történt ott
mindenki mélyen hallgatott
csak annyit lehetett
néhány szófukar mondatból
és sok hallgatásból kikövetkeztetni
verés nélkül nem úszta meg
hogy bognár öccsével szegedieknek
készítettek kocsit
aki az ellenségnek dolgozik
maga is ellenség áruló ez volt a vád
leverték a veséit mondja anya
apát ismerte az egyik ór
nem tudta hogy a rabok között
ott van kovács nagyapám
hazaengedték utána nem sokáig élt
semmiről nem beszéltek
nagy csend vette körül és hallgatás
apa az állampolgárok szabályos-lojális
életét akarta élni
gyerekkoromban gyanús jelvényeket
címereket tárgyakat kapkodtak ki a kezemből
tiltott játék volt a cserkészfelszerelés
a báránnyakkal körülvelt porcelán
szűz máriát sem volt szabad felhúzni
és hallgatni hogyan zenél a padlás porában
a cserepek résein betűző fénycsíkok között

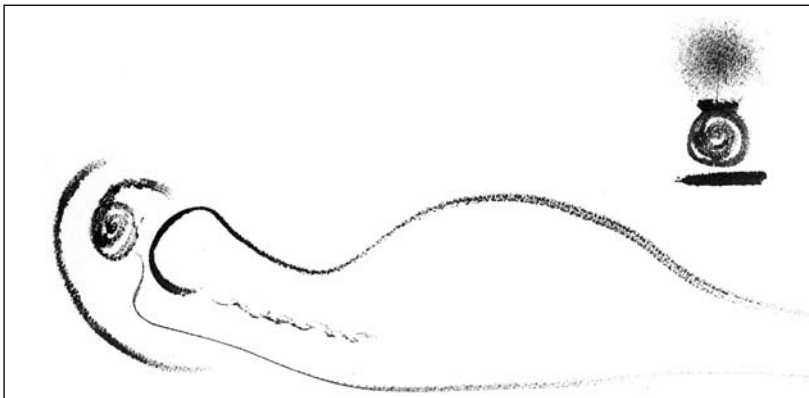
poros padlásszag félhomály
világtól elzárva lebegek a föld felett
miért mondják azt hogy nincs arra ami van
miért volna jobb ha nem lenne
a tiltott dolgok varázsa
csak a bizonytalanság útvesztői biztosak

(férfiak)

a múlt idő jele az első
és egyetlen teljes fél évszázad után
a visszaforduló tekintet leltára-e
a múlt építőkockáiból kirakni önmagad
csak épp nem állnak egybe harmonikusan
a kirakókocka képei
a mérgezett alma piroska kezébe kerül
az ijedt hóféhérekére farkas vicsorít
egykori kislányruhád alatt lassabban ver a szív
hajad puhábbá vált állagán
a gyerekkor selyme átsajog

átsajognak a hiányok is: a férfiaké
egyik nagyapámat sem ismertem
ómama nagyanyák anyá én
az emlékezet morajló vizében
csupa nőuralom
nők mozgatják az egek kristálygömbjét
és a földet
a légység alatt merő frusztráltság gyűlölet
egy rezignált bölcs nagyapát kívántam magamnak
ki férfias mozdulatokkal ásná a kertet
tenyerébe köpne mint andrás a napszámosunk
hol közelről hol távolabbról
méregettem magamnak
olyan nagyapaféle
szánkómmal óvatlanul a lábszárának csúsztam
a fán át is éreztem a sípcsont kemény anyagát
átéreztem a fájdalmat is
este lefekvés után támadt görcsölt szorított
szántani vetni aratni ásni szerelni
a folytonos főzőcskézések
és a kínos rendcsinálás helyett

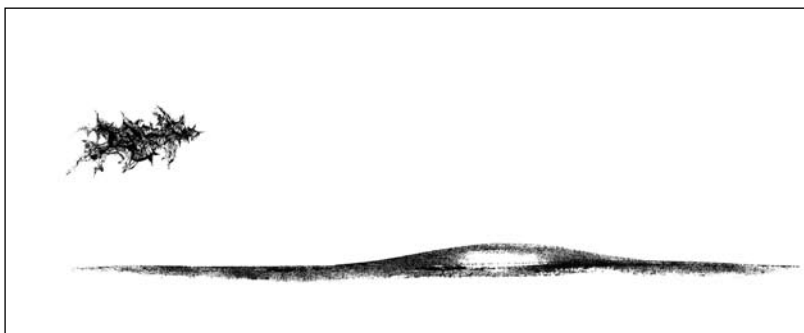
mindig is kemény férfimunkát
szerettem volna végezni
de ehhez nem voltak sem izmaim se erőm
és minta sem amit követni lehet
az álló időt kitöltő szerepjátékok során
mit mivel hogyan csinálni
nincsenek hozzá eszközeim
apa barátai között keresek
évtizedeken át eszményt példaképet
férfiak jönnek-mennek
elillannak előlem apa is
mint sohasem volt szerepek
csak egy marad kiírthatatlanul:
gyűlölködő feminin világ üli diadalát
szabad mozgás helyett korlátok megkötések
ha mozdulsz kerítésbe ütközöl
szűk abroncsok védenek
a szent biztonság érdekében
óvó karok szorítanak
reménytelen buzgólkodással
csak a bizonytalanság útvesztői biztosak

A lavór

Az én történetemben benne van az összes anyáim szenvedése. Az asszonysors mindig ugyanaz – anyám azt mondta. A megölt gyerekek ott sírnak az álmainkban, mert nem tudjuk megszoptatni őket. De tőlem már csak elmenekültek. A nagyszüleim nem mertek sok gyereket vállalni. Az anyám azonnal megfogant. Rám remegve vártak, mert a világ épp készült a háborúra. Az óvóhelyre emlékszem, a félelemre. Hároméves voltam, amikor anyám eltűnt egy időre. Hihetetlen, de emlékszem rá, mint a tegnapelőttre. Azt a gyereket vettették el tőle elsőre. Emlékszem az eltűnésre, aztán a visszatérésre. Nyíltan beszéltek róla, és egyre többet értettem meg belőle. A nem kívánt gyerek gondja megjelent időről időre. Úgy gondolták, ez az asszonysors természetes, bár szörnyű része. Az én szenvedésem benne van összes anyáim történetében. Régente jött a bába, ha kellett. Nem ítélt. Így éltek az asszonyok, mindhiába. A férjemet szenvedéllyel szerettem. Nyolc év múlva született meg a fiam. Aztán egy év múlva jelentkezett a másik, mindnyájunk öröme. Négy hónapos volt, amikor elvetéltem a kisbabámat. Szülőfájások jöttek, majd elöntött a vér. Iszonyodva kiabáltam a férjemért. Egy lavórt tettem magam elé, abba szültem a magzatot. Élet és halál küszöbénél ott ültem, mintha még visszatérhetne belé az élet. Réműltek voltunk. Becsomagoltuk a kis testet, és vittük kórházba, a mentőbe. Elvették tőlem. Nem tudom, mi lett a kis teste sorsa. Sejttem persze. Nem sírhattam, hogy a fiam meg ne sejtse. Ez segített. Az ember hagyja,

hogy az élet megejtse. A könnyeimet a lelkiismeret-furdalás mind elnyelte. Hogy újra babám lehessen, már nem bíztam benne. Nem tudtam még, hogy négyszer kell mindezt lelkemnek elviselni. Meg akartam érteni, mért sújt engem az élet. Az orvosok sem tudtak magyarázatot. A férjemet vitte a munka, a nők, a szenvedélye. De engem izgatott a nők rejtélye. Lejártam vidékre, beszélgetni az idős, tapasztalt asszonyokkal. A szülést, a vetélést, az abortuszt mind szíves örömet elbeszéltek. Megrendített egy parasztasszony esete, hogy megmaradnak csecsemők a reménytelen helyzetben. Negyedik alkalommal a halott baba már oszlott a hasamban. Élő koporsója voltam egy halottnak. Álmomban ételért könyörgött, de nem tudtam megetetni. A műtétkor az orvosok pánikba estek. Ekkor én már szálltam el, a nyugalomba. Kívülről szemléltem a testem, elhagytam a szobát. Minden jó volt, egy tekintet elé értem. Anyáim szenvedésében benne van az én részem. Maradtam volna, de azt mondta, neked még dolgod van. A férjem már sodródva távolodott. Én kapaszkodtam bele, az önfeladásig. Anyáimtól az önfeláldozást tanultam. Egy barátjához terelt, de nem lett tartós kapcsolat, pedig azonnal baba lett belőle, a lányom. Aztán férjemmel asztaltól váltunk, de ágytól nem egészen. Úgy vágyom rá, mint az első héten. Az anyáimé is saját életem, szenvedésem. Ez az én sorsom, érzem.

A kesztyűbábhoz

Lásd, ilyen a Rész,
a mozdulat között
az ujjak, akár az itt,
a most szétválóak,

amelyek újra össze-
futnak. A bőr alatt
a csontokat, amelyek
mozgatják a burkolat

anyagát, a filcet,
a tűszúrás nyomán
kiserkent vérfolt,
a vérző kesztyűbáb

lehetne jel csupán,
amit magára vesz,
s mint a többi báb,
azt zárja el magába

a mozdulat, mint
az időbe merült arc
helyét a ránc, a bőrre
simuló textilek

rejtik el az Kéz
nyomát, amely
a gépezet. De élet
járja át. A báb.

Creatio ex nihilo angeli

Angeológia és ontológia viszonya Borbély Szilárd *Ami helyet*
című kötetében

A költészet létmódján és sorskiteljesedésének lehetőségein morfondírozva két markáns alak(zat)ra is utalhatunk az európai költészet hagyományából. Az egyik egy mítikus, a másik egy allegorikus reprezentációs térben bukkan fel. Az első Orpheusz, a heroikus dalnok, aki magától Apollóntól tanulja a lantjátékot. A másik Arión, a lesboszi költő, akinek alakját és szerencsés véget ért tengeri kalandját Novalis rajzolja meg olyannyira plasztikusan az *Ofterdingen*ben. „Az egyetlen cselekedet, amit egyedül Orpheusz hajtott végre, az volt, hogy énekével mindent lenyűgözött, ami vad, még az Alvilág vad hatalmasságait is, és eljutott egészen Persephonéig.”¹ Orpheusz ennek a hatalmas, emberi mértékkel és léptékkal felmérhetetlen tettnek, azaz a költészet lenyűgöző hatalmának, a vad hatalmasságokkal paralel erőnek a mítikus figurája. Arión ezzel szemben a megmenekítendő, azaz segítségre szoruló, a tengeri vad elemeknek és az emberi rosszindulatnak egyaránt kiszolgáltatott „ámuló dalnok” allegóriája, akit egy a tengerből kikelt nagy hálnak kell megmentenie a kalóz kalmárok kegyetlen kapzsiságától, hogy tovább élhessen és dalolhasson.² Míg Orpheusz lenyűgöz, addig Arión ámul. Két ellentétes szerep és út a költészet előtt.

Hogy miért utalok a költészet létmódjának és sorskiteljesedésének e két lehetséges megvalósulására Borbély Szilárd költészete kapcsán? Mert egyrészt az a lírai beszédmód, amely immár húsz éve alakul a befogadói tekintet előtt, a megszólalás, egyáltalán a nyelvi létezés lehetőségességre vagy épp

¹ Kerényi Károly: *Görög mitológia* (Kerényi Grácia fordítása). Szukits, Szeged, 1997. 313.

² Novalis: *Heinrich von Ofterdingen* (Márton László fordítása). Magyar Helikon, Budapest, 1985. 26.

lehetetlenségére kérdez rá minden egyes szavával, mondatával, ritmusával, trópusával, folyamatos és meg-megszakadó verstesteivel – szakadatlan elszántsággal és türelemmel, a létezés és a megismerés szféráit s rétegeit átszakító erővel. Másrészt mert éppen az előzőekből kifolyólag hihetetlenül kiszolgáltatottá és védtelenné is válik mindeközben. A világteremtésnek mind a mimetikus ábrázolása, mind a poétikus újraalkotása – hogy csak a két legszélső elemét említsük a lírai beszédmódok történeti alakulásrendjének és formai kiteljesedésének – olyan erőket szabadít fel a költőben és egyben szabadít rá a világra, amelyek léte és aktivitása lenyűgöző transzgresszióval kér helyet magának a Nap alatt, ám amelyek miatt sokszor adódik olyan szituáció, hogy a költő „ámuló dalnokként” mintegy megadja magát az események sodró hatalmának.

Orpheusz és Arión példája persze poétikai lételveket jelenít meg, és ha szélsőségesen és leegyszerűsítve is, mégiscsak megmutat valamit az európai költészet formálódásának lehetőségteréből. Hogy tehát a teremtő aktivitás merész önjereje ellenére, vagy tán éppen azért, mennyire kiszolgáltatott és törekeny. Végül is, meglehet, éppen ebben áll, ebben a merészségben s törekenységben a poézis leglényege: hogy ami addig, olyként nem volt, egyszer csak átfordul a teremtés, a szavak és a dolgok rendjébe. Miként ugyanazzal a mozdulattal a semmibe vissza is hullhat. Félelmetes gesztus ez, joggal ijesztheti meg vagy delejezheti az orpheuszi ének, a keletkezésnek és pusztulásnak ez a nem szűnő dinamikája a görög isteneket, mint ahogyan ébreszthet segítőkész szándékot Arión kiszolgáltatottsága egy mélytengeri fenevadban.

Ha Borbély Szilárd költészete eddigi alakulására fókuszáljuk figyelmünket, egyre inkább láthatóvá válik, hogy e poézis befogadása széles körű, sok szempontú mérlegelést igényel s egyben tesz lehetővé. A szempontok főként költészettörténeti, filozófiai, befogadás-esztétikai és hermeneutikai kontextust ölelnek fel, melynek mozgó centrumában az európai poézisnek az előbb részletezett orpheuszi–arióni hagyománya áll. A költő már legelső könyvében megszólítja-megidézi Orpheuszt, az írói teremtőerő e nagyszabású archetípusát *A lélek hátországára* című versében:

„Orpheusz hisz róla van szó egy ideje a korokat és országokat átszelő vándor a szemfényvesztés kalandos útjaiba kényszerült emlékezet tökéletlenségeit kipótolva jelenik meg most.”³

További kötetekben sem szűnik meg ezen orpheuszi újra-teremtés, az alkotásnak, a létezésre reflektáló egyik legemberibb és legtitokzatosabb cse-

lekvési formának mint a nyelv és a szavak által titokról titokra követhető folyamatra élénk és tiszta megidézése. Az arióni ámulás – jellegzetességéből adódóan, hogy tehát kevésbé magából a költői textusból bontható ki, mint inkább kontextuális, hangsúlyosan odaértett és társított jelentésképződést involvál – aktívan-motivikusan kevésbé jelenik meg, bár a *Hosszú nap elben* és az *Ami helyetben* élénk idézett törekeny madár-mozdulatok, védtelen létrezdülések értelmezhetők a kiszolgáltatottság apró allegóriáiként.

A műalkotások a befogadásban kelnek életre. Olvasva elevenednek meg. De ehhez az életre keltéshez, ehhez a sajátos pygmalioni gesztushoz az is kell, hogy megtaláljuk a műnek éppen kellő, a műhöz illő, azt kiteljesítő olvasási stratégiát. És ez nem csupán a mű, hanem az olvasó érdeke is. Mert a műalkotások befogadásakor az életünket tesszük kockára, ahogy Hans-Georg Gadamer találóan fogalmazza meg, kimerészkedünk a bizonytalanba. Vannak valóban sorsfordító művek, s vannak olyanok, amelyek bizonyos irodalmi, bölcséleti viszonyokat, irányokat rendeznek át, befogadói közösségeket alakítanak folyamatosan. Ezekről nyugodtan állíthatjuk: megkerülhetetlenek. Mindez még akkor is így van, ha az irodalmat játékként fogjuk fel, játékosan tesszük kockára általa az életünket. Borbély Szilárd eddigi kötetéről is kijelenthetjük, hogy azok immár megkerülhetetlenek. S nem csupán a kortárs magyar költészet egészének alakulástörténete szempontjából beszélhetünk erről; hogy tehát Borbély emfatikusan és innovatívan írja újra a lírai ének önmagához és a világhoz való viszonyában bekövetkezett megrendülés megannyi kétségbeesett, egyszersmind ironikus reakcióalakzatait. Ismerős, egyben sajátosan átértelmezett textuális mátrixban elevenednek meg nála a magyar költészet hetvenes években bekövetkezett szemléletbeli és nyelvi nagy megújulásának különböző momentumai a Petri-féle egzisztenciális helyzetdaloktól kezdve a Tandori magánmitológiájából ismerős apró imaginárius és valós lények versbe emelésén és Oravec nagyobb lélegzetvételű, topográfiai (helykeresős, terület-visszafoglalós) költeményein át Keszthelyi Rezső aszimptotikus versbeszédéig, amely „a magány ragyogásában” mutatja fel, mutatja együtt-létezőnek az embereket és a dolgokat.

De a bensőségesebb, meghittebb befogadói pillanatainkban is mindújra meggyőződhetünk Borbély Szilárd poézisének megkerülhetetlensége felől. E megkerülhetetlenség-érzés egyik táplálója – legalábbis az én olvasásomban – az, ahogyan a tisztaság (hogy egy most, csupán ennek a költészetnek a kedvéért konstruált, az e költészetet megérteni igyekvő értelmezés terében releváns műszóval éljek) *transparentálódik* e költői léteremtésben. Ahogyan áttetszővé, transzparenssé válik a versbeszéd, s egyúttal eleve megvalósíthatatlannak nyilvánítja, mintegy elparentálja a tisztaságot. Éppen ez lesz az az angeológiai mozzanat, amely véleményem szerint olyannyira egyéníti Borbély líravilágát. A nyomot hagyó angyali tiszta áttűnés ez a semmibe. A

vers lesz ez a nyom, ez a „megmunkált felszín”, „eldolgozott felület”, „az írás grafikai jeleit átrajzoló mintázat” – ahogy az *Ami helyet* kötet fülszövegében írja a költő.⁴ Ugyanezen könyv „Éjfélben néha meghallgatom a híreket,” sorkezdetű verstömbjében olvashatjuk:

„A halál kezdete
a sötétség a szívben. Hát igen, van-e
tisztább dolog a fogalmazásnál.”

A tisztaság utalhat a pontosságra, annak a pillanatnak a minél plasztikusabb megragadására, áttetszőbbé tételére, amikor az addig-akként-még-
sosem-volt átfordul a már-megformáltba, a szavak és a dolgok rendjébe. A tisztaság lehetetlensége ugyanakkor allegorizálhatja ennek az átfordító idealizációs-metaforikus mozgásnak átszakító-roncsoló jellegét. A „sötétség a szívben” mint a nemlét imágója pontos, tiszta kép. Az ezután következő kijelentésben felszálló bizonytalanság már a fogalmazás tisztaságának szól. De a verstest kezdő sorának „éjfélben” szóalakzata is zavarról tanúskodik, hiszen az *éjfélkor* vagy *éjféltajt* verzióit sügná a nyelvérzékünk. De hát éppen ez az: a fogalmazás olyan övezetekből, sosem látott és tapasztalt rétegekből indulhat ki, rezdülhet bele a lét és a forma lehetőségeibe, amelyeket a nyelv konvencionálisan nem képes visszakeresni és felmutatni. Ahogyan a sóhajtás és az ima közti különbség is pusztán *a lélek hátországában* dől el, miként ugyanezen a helyen olvashatjuk:

„Aztán
a sóhajtás, ahogy ima helyett azt
mondja: Istenem, miért olyan nehéz minden.”

Ez a *transzparentált* tiszta hang a kortárs magyar lírában egyedülálló, valójában senkivel sem rokonítható költészetkarakterizáló vonás. E lírai beszédmód egyik legfőbb tulajdonsága, hogy a világot, a létezést mintegy újraterelemi a ritmus, a rímek, a nyelvben munkáló finom erőmozgások aktivizálásával, elővarázsolja, megindítja a lételemeket, miként azt Orpheusz tette lantjátékával. Ám ami talán még ennél is fontosabb: e költői program őszintén számol önnön kiteljesítésének lehetetlenségével, amiként Orpheusz sem volt képes Eurüdikét megmenteni Hadész birodalmából. Újra idézzük *A lélek hátországát* az első kötetből:

„a lélek vándora elfeledkezve a szent
történet Eurydikéjéről a botránkozás kövéről
úgy száll alá a lélek egymást metsző és egyszerre
létező tereibe mint hajdan az alvilágba”

Voltaképpen az most mindegy is, hogy miért nem képes megmenteni a dalnok a szerelmét, gyávaságból vagy türelmetlenségből, vagy mint e sorokból felsejlik, mert annyira telítődik a teremtés erejével, hogy ez az erő mindent feledtet vele, benne – ami visszamarad Orpheusz életének eme sikertelen kalandjából, az a teremtés kiteljesítésének lehetséges kudarca. És még valami reprezentálódik itt: az elemi kiszolgáltatottság a lehetséges kudarcnak – éppen ez lesz Borbély poézisében az orpheuszi mellett mindig ott lévő arióni jegy. A lehetetlenséghez, a halálhoz való illetően viszonyulás állandó újra-kezdésre készítet: keresni az újabb és újabb ritmus- és hanglehetőségeket. Ezért is történhetett úgy Borbély Szilárd pályájának eddigi alakulása során, hogy képes volt mindig másként megszólalni, minden egyes kötete külön világ, még ha természetesen van is kontinuitás közöttük. E költészet formálódásának nyomon követésekor az az egyik legmeghatározóbb olvasói élményem, hogy a költő minden eddigi könyvében képes volt másként megszólalni, folyamatos belső és külső megújulások telítik, miközben a saját hang, a saját tartás végig megmarad.

E kontinuitás és konzisztencia egyik letéteményese Borbély költészetében az allegorézis szüntelen áttűnésekkel, áthasonításokkal megvalósuló transzparenciája. Hogy e törésekkel, szakadásokkal jellemezhető, ugyanakkor egyfajta konzisztenciát mégiscsak megjelenítő líravilág belső szerveződését nyomon kövessem és lehetőség szerint feltárjam, magam is egyfajta allegorizáló olvasással élnek. Ez a technika a befogadás részéről már csak azért sem tűnik természetlennek, mert Borbély Szilárd könyveiben az orphikus kísérlet legtisztább formája az allegorézis. Mióta az allegorézisben munkáló társítási-hasonítási-absztrahálási erőt képesek vagyunk másként is olvasni, mint gondolatoknak vagy dolgoknak hordozókként felfogott képekhez való egyszerű rögzítését – s ez nem is olyan régóta van így, talán valamivel több mint kétszáz éve –, azaz másként, mint egyszerű ábrázolási mechanizmust, lehetővé vált, hogy ennek a társítási-hasonítási-absztraháló erőnek az ábrázolásban betöltött funkcióján túl észrevegyük, amit mindeme folyamatban indirekte segít elő: sejteti a szükségképp ott-nem-lévőt, az ábrázolhatatlant, a távollévőt. A jelenlét, a jelenben-jelölhető távol tartja magát e költészettől. A távol tartja itt a költészet pilléreit. Ez a távolság-tartás, több(l)et-mondás az allegória. Borbély Szilárd költészetében is mindeme távolságtartás és több(l)et-mondás érvényesül.

A költő mindezt meg is fogalmazza kötete legelején a lírai én morfondírozásán keresztül, merthogy Borbély maga inkább a poeta doctusok, mintsem a poeta natusok közül való:

„Hirtelen a fogalmazás dinamikája, ahogy vonja maga után az elgondolhatót mindazzal kapcsolatban, ami nem pusztán gondolkodás, keresgélés, válogatás a felbukkanó szavak közt, hanem távolságtartás.”

A „fogalmazás dinamikája” persze Borbély Szilárdnál mindig együtt jár „a tájékozódás dinamikájával”, a tapasztalatiságnak egy rendkívül finom, többretegű érvényesülésével, amely kiegészül az emlékezés és a képzelet aprólékos műveleteivel:

„A tájékozódás dinamikája,
amely maga után vonja az emlékezést. Az
emlékezést valami olyanra, ami soha se volt.
Távolságtartás az elképzelt és a lehetséges
között.”

Még ugyanebben, a „Hirtelen a fogalmazás dinamikája, ahogy” kezdetű tömbben olvashatunk zörejelekről, falban hallható kaparászásról, hallgatózásról, a képzelet munkájáról, az orról, e „hihetetlen bonyolult, finom valamiről”, a szem figyelméről, a test jeleiről. Az allegorizálódás tehát e költészetben mindig egyazon teremtői aktusban jelenik meg – hogy egy a fiatal Lukács Györgytől származó, mostanság ritkán idézett plasztikus kifejezéssel éljek – „a forma fenomenológiájával”, amely eleve lehetetlenné teszi a versnyelv számára valamiféle szimbolikus „lénygszerű” megragadását. A megragadás, a fogalmazás és a tájékozódás dinamikája „a lírikus kifejezési lehetősége” marad, s e lehetőségesség minőségében válik formává, „a világ teremtésének vagy a teremtett világ csodáinak” hordozójává.⁵ A Borbély-vers formájában a fogalmazás és a tájékozódás allegorizálódó és fenomenalizálódó dinamikája maga után vonja s egyben el is távolítja az elgondolhatót, mintegy „az elképzelt és a lehetséges között” lebegteteti.

Ha az *Ami helyet* című kötet másságban formálódó sajátosságait szeretnénk megragadni, azaz az allegorikus létkibontakozás poétikai reprezentációját akarjuk nyomon követni, minden bizonnyal az a leghelyesebb, ha a nyelv körül kezdünk el kutakodni. Ezennel három szó, három motívum egymásra hatására, összjátékára hívom fel a figyelmet: angyalok, Coca-Cola Coke, arabeszk. Fura hármas ez így együtt, jelentésudvaraik felmérhetetlen távolságban egymástól, s éppen az az érdekes és titokteli, (a)hogy az *Ami helyet* lapjain összeérnek. S hogy összeérhetnek, azt pontosan a nyelv önreprodukálhatósága teszi lehetővé, az az idealizációs és metaforikus mozgalmasság, amely a nyelv létlehetőségében és működésében megvan. A nyelv önreprodukálódási mozgalmassága, azaz képessége önmagán belül a megsokszorozódásra hasonlatos, ahhoz a jelenséghez, amiről Walter Benjamin ír híres, *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában* című tanulmányában, amikor azt

⁵ Vö. Lukács György: *Heidelbergi esztétika*. In: Uő: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika – A regény elmélete* (Tandori Dezső fordítása). Magvető, Budapest, 1975. 222.

fejtegeti, hogy a műalkotás auratikus, kultikus értéke hogyan adja át a helyét a kirakati, kiállítási értéknek, s ezáltal hogyan alakul át befogadhatósága is.⁶ Mindez a nyelvre lefordítva körülbelül azt jelenti, hogy kevésbé lehet immár problémamentesen kimondani valamit anélkül, hogy egy sor hordaléknyi anyag, szennyeződés ne reprezentálódna egyszersmind a kimondás aktusában. A költői szó érvénye egyúttal érvénytelenségének kontextusában hat. Ez a dinamika pontosan megfelel annak, amit Novalis romantizálásnak, logaritmizálásnak, hatványozásnak nevez. A következőket írja az egyik logológiai töredékében: „Ha a közönségeset magas értelemmel, a megszokottat titokzatossággal, az ismerőst az ismeretlen méltóságával, a végest végtelen ragyogással ruházom föl: romantizálom őket. – A magasabbra, ismeretlentre, misztikusra, végtelenre nézve a művelet fordított irányú – ezeket ez a kapcsolat logaritmizálja – közkeletű kifejezést kapnak. [...] Fölemelkedés és lefokozódás kölcsönhatása.”⁷

Az iteratív, a másságban továbbformálódó-megsokszorozódó azonosság képezi azt a mátrixot, amelynek révén az angyalok, a Coca-Cola Coke és az arabeszk egymáshoz illeszkednek. Az *Ami helyet* verseit, verstereit, szóközeit benépesítik az angyalok, mint Wenders Berlin-filmjét, helyenként csak úgy felbukkannak, de leginkább a nyelv mögé, a nyelven túlra merészkednek, hogy arról az övezetről a tekintetükből, gesztusaikból olvasni tudjunk. Belebújnak a nevekbe, a dolgok neveibe, elidőznek a fogalmakban, ott laknak egy kicsit, nyomot hagynak bennük, talán a jelentést, talán az értelmet, majd hirtelen semmivé válnak. Szeretik a kólát is, el-eljárnak kólázni. Sőt lehet, hogy maga ez a névjelzet is (Coca-Cola Coke) egy anarchista angyal neve – mint ahogy azt a lírai én tűnődéseiből megtudhatjuk. Ugyanakkor ez a márkafelirat megszámlálhatatlan reklámtranszparenseivel és neonfényvillanásaival figyelmeztető-felhívó jelként is szolgál a lírai én számára: hol is van ő valójában. Felemelkedés és lefokozódás szüntelen dinamikájának allegorikus reprezentációja a címek nélküli verstestekben fel-felbukkanó „arabeszk” szó is, amely önmagából táplálkozó, önmaga létét folytonosan a másságban azonosként továbblendítő autoaktív jellegzetessége folytán, önmagát mindig újra megújító mivolta miatt Borbély Szilárd költészetének végtelen játék-lehetőségeit jelzi. A képzelőerőnek azt a szabadságát, amiért az arabeszket eddig is olyannyira szerették már a művészetekben, az irodalomban vagy a filozófiában, pl. Kant Manó, Novalis vagy a fiatalabbik Schlegel Bruder,

⁶ Vö. Walter Benjamin: *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában* (Barlay László fordítása). In: *Uő: Kommentár és prófécia*. Gondolat, Budapest, 1969. 301–334. (Különösen 305–312.)

⁷ Novalis: *Töredékek* (Rónay György fordítása). In: Horváth Károly (szerk.): *A romantika*. Gondolat, Budapest, 1965. 145–146.

hogy e szerzők neveibe bújít angyalok nyelvén mondjam valahogy, mintha ők is az *Ami helyet* textúrájának szakadásaiból, repedéseiből léptek volna elő. (Irodalmi, filozófiai angyalok, mert hát ők is e könyvben lakoznak, a nyelvben, a nyelv mögött, minden bizonnyal.) Kant az arabeszk alakzatát a szabad, tehát nem a pusztán járulékos, valamely fogalmat előfeltételező szépség megnyilvánulásának tekinti, vagyis egy dolog önmagáért meglévő, szabadon, önmagáért tetsző szépségének, amely nem jelenít meg semmit, „semmilyen meghatározott fogalom alatt álló objektumot”.⁸ Ez a szabadságot a szépségben nagymértékben kiteljesedni engedő mentalitás köszön vissza Novalis elgondolásában, aki immár a nyelvben is látni s láttatni véli e szabadságot: ezt a „pusztán önmagával törődő” hatékony aktivitást a nyelvben a matematikai formulákhoz hasonlítja, amelyek „csak önmagukkal játszanak, semmi más nem fejeznek ki, csak önnön csodálatos természetüket, és éppen ezért oly kifejezőek”. Ám Kanthoz képest Novalis beemel elgondolásába egy szempontot, méghozzá a referencialitás, az applikáció, a valamire vonatkozás, alkalmazás, hozzáillesztés momentumát. Ti. miközben a nyelvi jelek, szavak, taktusok, ritmusok „csak önmagukkal játszanak”, éppen aközben, „éppen ezért tükröződik bennük a dolgok különös viszonyjátéka”. Novalis meg is fogalmazza a (költői) nyelvnek, helyesebben a nyelvet alkotó összetevőknek ezt az arabeszkyszerű referencialitását, applikatúráját: „Csakis szabadságuk által részei a természetnek és csakis szabad mozgásaikban nyilvánul meg a világlelék, a dolgok érzékeny mércéjévé s alaprajzává téve őket.”⁹

Az arabeszk tehát a dolgok érzékeny mércéjének, alaprajzának s mintázatának értelmében rajzolódik, simul vagy gubancolódik bele a kötet verstesteibe. Erre a *Borbély Szilárd* szignatúra fölötti fülszöveg is utal: „Egy megmunkált felszint szerettem volna, egy eldolgozott felületet, miközben az írás grafikai jeleit átrajzoló mintázatot kerestem. Minduntalan töréseket, »repedéseket, szakadásokat« találtam, amelyeket próbáltam eltüntetni. Ez az igyekezet újabb változatát eredményezte azoknak a mozgásoknak, amelyek az egyenes vonaltól elváló, azt körülfonó, indázó rajzolatot hoztak létre, amolyan arabeszkeket.” Az arabeszk érvényesülhet egyfajta sormintaként, ilyen pl. a napernyők szélére sorban egymás után felírt márkanév:

„A kiírás

valójában reklámhordozó: COCA-COLA COKE.

»Ez nagyon sokszor van kiírva.« A napernyők szélére, körben mindenütt vörös és fekete szín váltakozik.”

⁸ Immanuel Kant: *Az ítélőerő kritikája* (Papp Zoltán fordítása). Ictus, Szeged, 1996. 145–146.

22 ⁹ Novalis: *Monológ* (Szabó Csaba fordítása). Vulgo, 2002/1. 130.

De megjelenhet az ismétlődés ornamens mozzanatok egymásutánjaként is, ahogyan „A kinyílt mondat esete – Ezt írta fel egy” kezdetű versben olvashatjuk. Itt határozottan tematizálódik is az, amiről fentebb az allegória és fenomenalizáció összefüggése kapcsán beszéltünk, ráadásul hangsúlyosan versmondat-szerkezeti kontextusban, azaz hogyan lesz a látványból arabeszk kép s mindebből versmondat:

„A látás
ornamentikája, ahogy a mondatokban
szerkezeté alakul. A virágok felé
mutató kép, amely a látványt arabeszkké
változtatja.”

Az arabeszk tehát egy iteratív ismétlődés, önmagát hatványozva fokozó aktivitás, amely mindazonáltal meg-megszakad, ürességet involvál, mintegy kihordja a semmit. Vagy a semmivé válást hordja magában. Ez pedig az arabeszk harmadik, a kötetre leginkább jellemző megvalósulását engedi láttatni, az angyali arabeszket. Az angeológiai mozzanat a nyomot hagyó eltűnés, a semmivé válás kabbalisztikus vagy Walter Benjamin-i értelmében érvényesül az *Ami helyet* című könyvben. Nyomot az angyal pedig éppen a szakadások, törések, repedések révén hagy a nyelvben, mondatban, névben, szóban. „A Kabbala úgy meséli, hogy Isten minden pillanatban új angyalok egész seregét teremti meg, akik mindnyájan csak arra rendeltettek, hogy mielőtt a semmi-be szétoszlanak, trónusa előtt egy szempillantásig az ő dicséretét zengik. Az én angyalom eközben szakítottatott félbe: vonásainak nincs hasonlatossága az emberrel” – írja Benjamin az *Agesilaus Santander* című szövegváltozatában.¹⁰ Az angyali arabeszk mintázata tűnik át, a nyelv, a fogalmazás tisztaságának, áttetszőségének lehetetlenségben fogant lehetősége mintázódik újra „A nyelv halott angyal. Olyan, mint az angyal.” kezdetű versben. Az angyal halála, szükségképpen bekövetkező, őt rendeltetésében érintő semmivé válása a nyelv lehetősége. Az angyalról való beszéd így a nyelvről való beszéd, következőképp a létről való beszéd is. A sok angyalhalál ebben a kötetben a költői nyelvteremtés gazdagon áradó lehetősége. Semmivé persze sokféleképpen oszolhat szét az angyal. Sziromként kihullhat belőle a vér, mint a rokokósan burjánzó „Az édes, édesangyal, olyan” sorkezdetű költeményben. A természet és a gondolkodás jeleinek, mondjuk, a szél vagy az erdő zúgásának és „az értelem peremén” egyensúlyozó gondolatnak az érthetetlené válásában is angyalhalálra bukkanhatunk. De a legelborzasztóbb, egyben a legnagyobb teremtői energiákat felszabadító angyalhalált a következő részletben olvashatjuk:

¹⁰ W. Benjamin: *Agesilaus Santander* (Első változat) (Bódis Zoltán fordítása). Határ, 1993. június, 6.

„Az elporladt angyal a múltból, melyet
a paradicsom kíméletlen szele hajt keresztül
a képzeleten.”

Az angyal nem maradhat evilági teremtett lehetőségekben – még a költői képzeletben sem –, ha maradna, ha ténylegesen meg lehetne ragadni őt, elképzelni akár, ha sui generis léthiányát meg lehetne szüntetni, formát, alakot lehetne neki adni-találni-kölcsönözni, a paradicsom felől érkező vihar mintegy kisöpörné létünkéből, újra csak hiányára emlékeztetne a „kíméletlen szél”. Legyen ez a szél akár Isten haragja, akár a rendeltetése teljesítésében félbeszakított angyal, vagy épp az emberi történelem menete. Borbély Szilárd verse ezen a ponton intertextuális kapcsolatot létesít Benjamin egy kabbalisztikus ihletésű töredékével, *A történelem fogalmáról* című kései esszé kilencedik darabjával, amelyben Benjamin Paul Klee *Angelus Novus* című képének felidézésével beszél a történelem angyaláról, aki „arcát a múlt felé fordítja. Ahol mi események láncolatát látjuk, ott ő egyetlen katasztrófát lát, amely szüntelen romot romra halmoz, s mindet a lába elé sodorja. Időzne még, hogy feltámassza a holtakat és összeillessze, ami széttörtött. De vihar kél a Paradicsom felől, belekap az angyal szárnyaiba, és oly erővel, hogy nem tudja többé összezární őket. E vihar feltartóztathatatlanul űzi a jövő felé, amelynek hátat fordít, miközben az égig nő előtte a romhalmaz.”¹¹ A történelmi idővel mederbe terelt, megszelídített vagy épp olykor felkorbácsolott emberi lét áramló ideje allegorizálódik e képben, a szárnyát a vihar miatt többé összezární képtelen angyal alakjában, aki háttal sodródik a jövő felé. E szerint az angyal rendeltetését és szenvedését oly kínzó erővel és kíméletlen plaszticitással láttató kép szerint az angyal a pillanat teremthetőségének inverze, azaz a lehetetlenség arabeszk allegóriája, amelynek aktora, az ember teremtő képességének koncentrált és szublimált reprezentációja, a költő, a költői beszéd e lehetetlenség ellen fordul. Immár tehát szemben a jövővel, háttal az angyalnak, akivel, akinek halálával nem szembesülhet. Ami azt jelenti, hogy még remélhet. E remény a folyamatos angyalhalálból táplálkozik. Borbély Szilárd költészetének mély szomorúsága és egyben ironikus felhangja ebből a helyzetből ered:

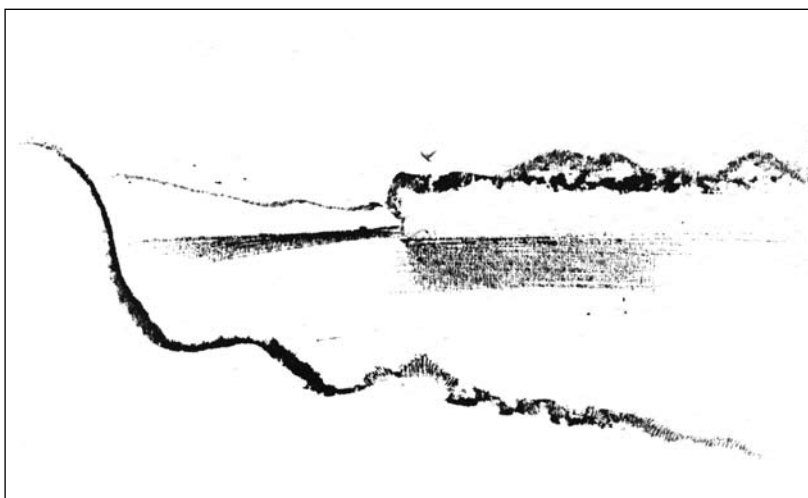
„A jövőből visszaérkező angyal,
aki majd a test halálán keresztül beszél.
Nem a lélek, hanem az, aki a beszéd felé halad,
amíg az angyal szívébe jut. A hasonlata lesz
a beszéd, miközben háta az angyal hátához ér.”

¹¹ W. Benjamin: *A történelem fogalmáról* (Bence György fordítása). In: Uő: *Angelus Novus*. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 966.

Paradox módon, vagyis hát ahogy paradox módon, hanem az angyali arabeszkeknek mint a megjelenés és a semmivé válás dinamikus mintázatának megfelelően a megnevezés, a megfelelő, a dologhoz, a léhelyzethez épp illő szó megtalálásának reménye abból „az ismeretlen ürességből” merít és táplálkozik, amelyre „A nyelv halott angyal. Olyan, mint az angyal.” kezdetű vers párdarabjának is tekinthető „Az angyal a nyelv követe,” kezdetű szövegben találunk rá:

„Az angyal a nyelv követe,
egy szó, amit maga előtt görget
egy névtelen nyelv. Az angyal
mögött a szél, az ismeretlen
üresség, amelyre nincs szó.”

A paradicsom kíméletlen szele e fordulatban „ismeretlen ürességgé” metamorfizálódik, az angyali semmivé válás helyévé, e szétfoszlatás terévé. Amely persze egyúttal maga a teremtés lehetősége. Így lesz a költészet creatio ex nihilo angeli.

Mint mondtam volt

(de nem adták ingyen a lekvárt)

Eszébe sem jutott senkinek, hogy a lekvárt ingyen adja. Ott sorakoztak a különböző nagyságú és színű csuprok előttem, és mindegyiknek megvolt a maga ára. Átkutattam a zsebeim, de csak némi aprópénzt találtam, ami semmire nem volt elég. Kissé hátrébb húzódtam az árusoktól, és vártam a megfelelő pillanatot, hátha mégis szerencsém lesz. Velük szemben ültem le, elővettem a dohányzacskómat, és nagy türelemmel tömködtem a kifakult pipám. Néztam a nők lábát, ahogy elhaladtak előttem, némelyiket meg is kívántam, de lusta voltam, hogy szóba is elegyedjek, inkább csak sercintettem egyet-egyet utánuk. A küldetés, a küldetés, csak ez járt a fejemben. Lassan múlt az idő, de én ráértem, az árusok időnként eladtak egy-egy csuprot, de nem igazán ment az üzlet, ideges pillantásokat vetettek hát felém. Én magam sem értettem, mire is várok, de ők még nálam is kevésbé. Amikor megjelentek a rendőrök, magukhoz rendelték őket, sutyorogtak valamit, és felém mutogatva rakosgatták tele lekvárral a zsebeiket. Minden lekvár más színű volt, más színben játszott az eper-, más színben a barack- és más színben a szilvalekvár. Egyben azonban mégis hasonlítottak: az árusok minden csuporba egy-egy birkaszemet raktak, különböző színű birkaszemeket. A rendőrök hozzám léptek, a papírjaimat kérték, és közben ijedten matattak a szatyaikban. Előkerestem a papírokat, nézegették őket sokáig, tudtam, minden rendben van, így nem tehettek velem semmit. Mondták ugyan, hogy jobb lenne, ha lassan elsompolyognék, de mivel nem vétettem a törvény ellen, nem alkalmazhattak erőszakot. Az egyik a pisztolyával babrált, mondtam, jóban vagyok az Elnökkel, éreztem, ha nem adom fel, talán estig nézhetem az árusokat, amint a lekvárjaikat pakolgatják.

halló. nem, nem veszem fel. téves. igen, lehet. itt vagyok. ahogy mondtad. nem. nem adom fel. de te sem. én sem. de te sem. ugye, ez világos. kapd be. csak rosszabb lehet. nem nekem, neked. ne recitálj. és ne pislogj. fogd meg, és fuss. lödd agyon. szenvedj. hazudj. lopj. csalj. bánom is én. nem érdekel. baszd meg, de most már takarodj.

(eszébe sem)

A legmelegebb év volt, ez olyan bizonyos, mint ahogyan most itt állok. Később csak hidegebbek jöttek. Pedig ha tehetünk volna ellene, talán teszünk is. Fájtak a térdeim, hordoztam a súlyát a tehernek, de tudtam, nem várhatok tovább, indulnom kell, teljesíteni a feladatot. Fehér kendős nők haladtak el mellettem, a fiatalabbak sírtak, nevüket karcolgatták a betonfalakba. Éreztem, hogy agyamat előnti a vér, de nem akartam veszekedni, ezért gyorsan elrohantam. Szükségem volt egy kis időre, mire le tudtam nyugodni, de nem először történt meg ez velem: nem szabad indulatokkal élni, mert beleszakadhatasz. Akkor B., a szobrász lépett mellém, belém karolt, és megindultunk a városból kifelé. Egy kopasz fejű alak nézett utánunk, biccentett a fejével az egyik taxisnak, majd mindketten eltűntek a tömegben. B. megállás nélkül mesélt, minden mondat akár egy újabb ajtó is lehetne, mondta, ajtó egy újabb mondatra. B. mesélt, legfőként a bombázókról, melyek éjjel-nappal szórták a hegyet, legbősegesebben azt a környéket, ahol ő is lakott, próbáltam időnként szabadulni a szorításából, de nem engedtem, próbáltam hátralesni, hogy lássam, követ-e bennünket valaki, de B. egyre keskenyebb és keskenyebb sikátorokba vezetett, mígnem kitérülte előtünk a folyó, s megértettem, B. csak segíteni akar. Aztán az anyján is. Járkált körbe-körbe az udvarban, és óbégatott. De az már később volt, amikor egy lélekvesztőn átkeltünk a folyón, és már vége volt mindennek.

A legmelegebb év volt, ennek köszönhetően kevesebb hőt kellett mesterségesen előállítani, erre biztosan emlékszem.

kelj fel, mondja, indulnunk kellene. nincs kedvem felkelni, semmi kedvem, fáj a fejem, hasogat, szét akar esni, lehetne jobb is, lehetnék jobb is, jobban is, de nem, valamiért ragaszkodom ehhez, ragaszkodom magamhoz, amilyen vagyok, a bal kezem remeg, s mintha a szívem sem bírná már sokáig, fáj, összeszorul, összeszorít, s mindig csak rosszabb és rosszabb lesz, vegyél be egy tablettát, mondja, de nem engedelmeskedem, már csak azért sem, hogy lássa, én vagyok az erősebb, hogy lássa, én vagyok a főnök, kapja be, számhoz emelem a vodkásüveget, menjen az isten faszába, az anyjába, a kurva mindenit az egésznek, elég.

(dél felé közeledtünk)

A piactéren újabb és újabb nők haladtak át, némelyik odaköszönt a rendőröknek, gondoltam, akár prostituáltak is lehetnek, hallottam sztorikat arról, hogyan egyeznek ki, csak hogy egy kis betevő falathoz jussonak. Dél felé közeledtünk, a dzsámi felől kiabálás hallatszott, pár lövés, gondoltam, végre megszabadulok a kísérőimtől, de azok, mintha semmit sem hallottak volna, továbbra is mellettem maradtak, várva, hogy elkotródjak. Vagy, ha el nem is kotródok, legalább a lekvárárusokat hagyjam békén, mondták. Esetleg felhívhatom az Elnököt, mondtam, mire a nagyobb darab megkért, az Elnököt hagyjuk ki ebből. Vannak fontosabb ügyei is ennél, nemde?, kérdezte a másik, és úgy tett, mintha rámkacsintana. Amíg velem próbáltak diskurálni, az árusok lassan pakolászta, először kinyitották az összes csuprot, egy hatalmas lavórba öntögették össze a lekvárokat, majd egyesével kiszedegették a masszából a birkaszemeket. Vízzel lemosták, majd az asztalra tették őket, pont oda, ahol az előbb még a csuprok álltak. Némelyik birkaszem kacsingattott rám. Némelyik pislogott, de a legtöbb már régen megmeredt. Az egyik rendőr megkérdezte, van-e cigarettám, mondtam, csak pipadohányom van, de abból nem kért. Akkor megcsörrent a mobilom, az Elnök volt, kérdezte, merre járok, mikorra várható az érkezésem. Nem tudom, mondtam az Elnöknek, problémám adódott. Az Elnök mondta, siessék, és megszakította a vonalat. Jól van, mondta a nagyobb rendőr, menjünk. Lassan indultunk meg, végig a piacon, egy-egy teaház előtt megálltunk, a rendőrök türelmesen kérdezősködtek a tulajdonosoknál, majd amikor azok átadták a pénzt, továbbhaladtunk. A piacot elhagyva egy szűk sikátorba értünk, a rendőrök mondták, hogy álljak meg, és forduljak a fal felé. Éreztem, amint a nagyobb darab rendőr kezeivel végigtapogatja a testem, kissé megborzongtam, majd a hatalmas ütéstől, amit a fejemre mért, elvágódtam a macskakövön. Amikor magamhoz tértem, sajgott mindenem. Feküdtem a földön véresen, néztem a kőből faragott hidat, a híd ívét, amit több ezer éve formázhattak meg a hozzáértő kezek, arra gondoltam, erre én soha nem lennék képes, minden kődarabból újabb kődarab, minden mondatból újabb mondat, s végül összeáll a szerkezet, felálltam, a távolban láttam, amint a rendőrök két fiatal lánnyal beszélgetnek. A másik irányba indultam el, megálltam a híd közepén, s köptem egy nagyot a folyóba.

ordít, pedig este van, sötét, mondom neki, hogy ne, de csak üvölt, vonyít, semmi sem használ, látom, ahogy jönnek ki a száján a szavak: jajj, miért nekem, jajj, miért nem adtál könnyebb feladatot? Please, please, give me... pedig én ott sem voltam. ezek sem voltak ott. ott senki sem volt. füst volt. füst az volt, arra emlékszem. megfájdul a halántékom, valami lüktet, és mintha szét akarna fészülni, egy-

re jobban fáj. mintha ki akarna ütődni a biztosíték, a biztosíték vagy a fészület, a fészületről le pattan a csizmás jézus, iszkiri, tedd a szíved a kezembe, ha nem vagy velem, ki a fenévelel vagy, úristen, lelöllek, el fogsz árulni, te kutya, takarodj, vagy lelöllek, istenemre mondom, le foglak löni. mondtam, hogy ne zavarjonak.

(lúdjaím, lúdjaím, szép fehér lúdjaím)

Csak bohóc vagyok, gondolom, amíg végigmegeyek az utcán, jobbról hárman figyelnek bebújva az autójuk foteljébe, kettővel balra három óvo néni zavargász négy gyereket, de azok nem igazán figyelnek: a kacsákat dobálják a tóba. New York, Central Park, jut eszembe, de aztán egészen más felirat jelenik meg a kivetítőn: Kanzagisztán, Vedro. A koordinátákkal azonban bajok voltak, sercegni kezdett a fülem mögött a mikrofon, gyorsan léptem párat előre, nehogy valakinek feltűnjön. Vártam, hogy jelentkezzen az Elnök, és végre megmondja, miért keres, mi az, amit ilyen sürgősen el kell intézennem. A szemben levő taxiból egy fehér nercbundás nő száll ki, és lassú léptekkel elindul az elegáns hotel felé. Lepereg előttem a sorsa, cigarettára gyújtok, és nekitámaszkodok a limuzinnak, miközben nézem a naplementét. Isten segít, mondja a szembejövő pap, kezet fog velem, és áldást oszt rám. Leülök a sarki koldusok mellé, néhány hajléktalan lép felénk, de amikor a sarkon feltűnik három rendőr, odébb rebbennek. Mint a vaku, úgy villan a szemünkbe a napfény, igazoltatnak, engem is, az egyik megkérdezi, miért véres az ingem, de aztán a közeli robbanás elvonja a figyelmét. Csörög a mobil, az Elnök titkárnője az, két óra múlva a Hotel Elegance előtt várnak, legyenek ott, és legyenek pontos. Még két óra, gondolom, mit csinálok itt még két óráig, feltűnő vagyok, az elmúlt fél órában kétszer igazoltattak, ha nem találok rejtékhelyet, nem biztos, hogy két óra múlva ott lehetek a hotel előtt. Az egyik koldus megindul, követem, jobb nem jut az eszembe. A lány fiatal, szőke, kínálkozik, de nem tudok rá figyelni. Hacsak nem töltene velem két órát. De megeyek tovább a koldus után, sátánok megköttessenek, mormogja az orra alá, a lány jön utánunk, azt mondja, tudok egy helyet, ahol velem lehetsz. De az háromszáz dollár, és bármikor ránk törhetnek. Nincs háromszáz dollárom, pont háromszáz dollárom nincs, hirtelen becsöng a jobb fülem, mintha víz-esés csobogna, birkabégetést hallok, megrázkódom, mondom neki, menjünk. Hideg van, szakad az eső.

arra a tűzijátékra csak emlékszel. együtt mentünk ki az éjszakába, a szeretet vezényelt, a hit, hogy most boldoggá tehetek valakit, parancsot adtam, hogy kezdjék löni a rakétákat, mindezt csak miattad, egyik, másik, sorban egymás után, láttuk a becsapódásokat, szép volt, tátott szájjal néztük, piros, fehér, zöld, hallatszótak a találatok, a kín, ahogy egymás után becsapódtak, birkát sütöttünk, ratkó mond-

ta, hogy ne sajnáljam a fűszert, nem sajnáltam, ha valamibehez értek, akkor az a költészet és a főzés, lötyögtek a golyók a tárbán, fejemhez nyomtam, de akkor újabb rakétákat lőttünk fel, mintha két világ lenne, s benne két fejem, megérezem kezeim között a gyutacsot, az ujjaim zsírosak, de azért felsercen a gyufa feje, vörös betűkkel írták ki a ház falára, hogy help, de senki nem segített, mi tudtuk legjobban, hogy már senki nem segíthet, lőjél, bazzeg, lőjél.

(még két óra)

Nedves a bugyid, mondom a lánynak, hanyatt dől az ágyon, és elkezd lehámozni a melltartóját. Kopognak az ajtón, az újdonsült hajléktalan barátom lehet az, vakarássza az ajtót, az ajtóhoz vágom a cipőm, és ráordítok, hogy várjon. Sajnálom így itt hagyni a lányt, érzem, hogy jó szeretkezés lett volna, de Maszid, mert így hívják, beordít, hogy jöjtek, mert monдания kell valamit. Az Elnök emberei keresnek, mondja Maszid, a lenti bódésnál mutogatták a képem, szerencsére senki nem ismert fel, de elképzelhető, hogy átkutatják a házat is. Félrebillentem az ablak előtt a függönyt, az utca valóban tele katonával, milicisták, tényleg engem keresnek, mert a függöny mögül is megismerem a plakáton a fényképem. Az egyik kofa a piac felé mutogat, a katonák fogják magukat, és elindulnak abba az irányba. Fizetek még ötszáz dollárt, mondom a lánynak, ha eljössz velem anyám sírjához. A lány szeppenten figyel, de aztán bólogat. Maszid besurran az ajtón, leül a sarokba, és kenyeret majszol. Le kell feküdnöm, fut át az agyamon, hetedik napja nem aludtam.

nem, nem kérek többet.

(nem aludtam)

Arra ébredek, hogy a lány a tévét nézi, a tévében az Elnök beszél, ellenem beszél, pedig a leghűségesebb szolgálója voltam, gondolom, minden percben csak azt tettem, amit ő parancsolt. Több Elnököt is kiszolgáltam, de soha nem árultam el a hazát. Az Elnök azt mondja, a legújabb hírek szerint beazonosították, hol vagyok, a milicisták nagy erővel körülvették a városrészt. Anyám születésnapja van, mondja, ma biztos, hogy elkapjuk. Az Elnök mellett ismeretlen emberek, az egyikükben felismerem Jovót, a volt osztálytársamat, azóta sem láttam, nem is értem, hogyan kerülhetett most hirtelen az Elnök mögé. Gyilkos sok van, de Elnök csak egy. A cimborákkal mindig ezt hajtogattuk, ha koccant a pohár, a pohár pedig sűrűn koccant, mert minden gyilkosság után nagyokat ittunk. Meg is látszik rajtam, már nem olyan jó a

memóriám. A lányra nézek, indulásra kész, Maszid viszont eltűnt valahol a ház mélyeiben. Indulunk?, kérdezem, a lány pedig némán bólint. Most már ő is tudja, gondolom, de nem pánikol, jön mellettem haloványan.

reggel volt. nyugodt. csak a tücskök ciripeltek, láttam a fejemben a tájat, anyám fehér kötényben sétált át térdig érő fűben, az ölében friss kenyér, friss tej, kelj fel, mondta, senki más nem hoz neked friss tejet, friss kenyeret, ahogy a szemébe néztem, láttam a lánykorát, a szüzességét, az erőszakot, aztán apámat, ahogy először közelít feléje, ahogy elviszik apámat, ahogy sikongott, jajj, jajj, hogy az a redves anyátok, állj, állj, mi van? tessék? igen, igen, lebet. nem, nem. maradunk itt, ameddig csak lebet, addig, ahogy mondtam, itt maradunk.

(mellettem haloványan)

A nemzet bohóca akár, mondom a lánynak, de egyszer csak furcsa hangokat hallunk a sötétből. Két röviden sípoló hang, koccanás, majd csend. A lány is hallgat, én is. Úgy érzem, hallucinálok, megint a piaci árusokat látom, csak a saját szemek helyett birkaszemek néznek rám az arcukból. Maszid jelenik meg hirtelen, és eszemhez ráz, még mindig a szobában térek magamhoz, ezek szerint ki sem mozdultunk. Lehumom a szemem, aludnom kell.

Kijárat

Regényrészlet

A FÁK ÁGAI MOZDULATLANOK, nyár, a késő esti órákban is fülledt levegő tapad a csillagokra. Tamás átlépett a kollégium legfelső emeletén lévő szobájának alacsony ablakpárkányán, és szokásos sétájára indult a lakatlan termek előtti széles teraszon. Akkor lett figyelmes a szemközti épület egyik megvilágított szobájára, amelyben kellemes, világosbarna színhullámok áradtak szét két lámpaernyőből. E tompa és lágy tónusban a bútorokat nem érzékelhette; valamilyen láthatatlan polcrendszer takarta a falakat, mindenféle díszekkel, apró növényekkel, redőzött sálakkal, kisméretű, bekeretezett vagy keretek nélkül megtámasztott képekkel, szabálytalanságában is otthonos elrendezésben – mindezek női kezeket sejtettek. S mintha éppen most ment volna ki valaki, Tamás tehát várt, a terasz egy szegletének árnyékában meghúzódva, következő cigarettájára gyűjtva, türelmesen, újabbnál újabb részleteket felfedezve. Az átelleni épület helyzetét is próbálta bemérni, mert a kollégium utcájából az nem tűnt fel eddig. Pedig ott kell lennie! Egy pillanatban úgy vélte, az előreáramló fények intenzitása egy rezdüléssel erőteljesebb, s mintha egy árny vagy annak közelsége suhant volna át; közben azt mérlegelte, ez a szemközti szoba akár az otthona is lehetne, talán az is, csak eddig rejtve volt előtte, mint annyi minden más. Aztán lassan megfordult, kihozta vörösborát, kortyolgatott belőle, s úgy remélte, időközben megjelenhet az a titokzatos személy is, talán leül abba a mély karosszékre, és egy könyvet emel az ölébe arról a háromlábú, márványozott fedelű asztalkáról, amelyen amúgy iratcsomók, különböző méretű fésűk és zöldes színű illatszeres üvegek voltak.

Tamás ekkor érezte, inkább a bőrén át, vagy minden érzékszervével egyszerre, hogy valamilyen halk zene is átkúszik hozzá, tehát valakinek kell ott lennie: meglehet, zuhanyozik vagy vacsorát készít, esetleg a szomszédal beszélget még a folyosón, de ott van, egyszóval legyünk türelmesek, ne siessünk el semmit ebben a csillagfényes tikkasztó nyárban, holnap amúgy is

szombat, az meg egy semmilyen nap, nyárközépből még inkább, esetleg Dórit hívhatja el, Dórit, aki ilyenkor mindig kivonul a fürdőszobába, és rendkívül élénk színre váltó hajjal érkezik vissza, csuromvizesen, s olykor hatalmas, fedetlen kebleire is rárajzol furcsa, misztikus jeleket. Tamás azonban most a zenére figyelt, késleltette a megfordulást, s a valószínű látványt körvonalazni próbálva azt latolgatta, a maradék vörösborral akár át is kopogtathatna; lenn a portás ilyenkor már alszik, fel sem kell ébresztenie, lévén saját kulccsal rendelkezik, egyszerűen kísétál, csak néhány lépésnyire lehet ez a szemközti épület, aztán ott is fel a negyedik emeletre, s bizonyára nem lesz ismeretlen, aki ajtót nyit, hisz ismeri, évszázadok óta, minden génjében ráhangolódva, szándék és vágy összpontosításával, végre fontos bizonyossággal, a megtörténhetőség hitelével...

Megfordult. A szemközti szoba még mindig üres, ám a fények lehalkulóan tompábbak, ahogyan az árvaságban is roncsolóbb a tárgyak körvonala meg a behúzott függönyök lengése. Szombat van, mondta magában, s nem volt ereje visszavinni az üres üveget.

HÁZIGAZDAKÉNT SÁMUEL, az erősen korosodó író végignyúlt a díványon, összehúzta magán viharvert frottírköpenyét, unalmát alig palástolva tekintetével a plafonra meredt. A társalgás amúgy folytatódott, a meghívott vendégek túltették magukat e kínos közjátékon meg a helyzetet menteni próbáló feleség szárnalmas ügybuzgalmán. A mennyezetről itt-ott foltokban mállott az egykori festés. „Samu, kérlek...”, szólt rekedtes hangján az asszony, aki most is cigarettázott, de a mondattal elakadt, kényszeredett mosollyal ismét a többiek felé fordult, cipője kissé megcsúszva nyikordult egyet a szőnyeg nélküli parkettán.

A vendégek nem zavartatták magukat, a beszélgetés élénkült, hiszen komoly változások történtek. Tamás az idősebb kollégákat figyelte; azon vitatkoztak, folytatódnak-e a városban a demonstrációk. Reggel ugyanis a vonatszerelvények emberek tömegét szállították ide a déli részekről, azok végigmasíroztak a főutcán, transzparenszeket lobogtatva; a megszeppent lakosság az ablakok mögül figyelte a vonulást, néhányan azonban virágot dobtak az érkezők elé. Izzadt, fáradt, borotvátlan-bozontos emberek lepték el aztán a naponta gondozott pázsitos részt a Fehér Épület tőzsomszédságában, szónoklatok hangzottak el, tülkölés, sípolás és hangzavar közepette, az embergyűrű nőtt ugyan, de inkább csak kíváncsiskodók álldogáltak ott egy darabig, majd többen fejcsóválva távoztak.

Tamás később betért a főépület egyik tágas irodájába, M. Szabolcs rezidenciájába, annak ismerősei ültek ott hatalmas bőrfotelekben, szótlánul elnyúlva, tanácstalanul, mígnem belépett M. Szabolcs is, aki rejtélyes derűbe ágyazott cinizmussal odavetette: „Ma voltam itt utoljára.” A döbönt meg-

petést diadalmasan besöpörve vette a kalapját, és távozott. (M. Szabolcsnak kivételes képessége volt, miként a jó sakkozónak, négy-öt lépéssel előre gondolkodni.) Még inkább baljóslatú csönd nehezedett azokra, akik maradtak: egyikőjük megpróbált felemelkedni az öblös fotelból, de elerőtlenedve visszazuhan. „Akkor vége?” – kérdezte a másik, de válasz nem érkezett. Kintről, egy hangszóróból, ismeretlen, indulószerű dallam foszlányai kúsztak be a szobába, rátelepedve a stílbútorokra, az üveglap-borítású ovális asztalra s a borral megtöltött kristály poharakra, amelyekhez ezúttal nem nyúlt senki. Komor-duzzadó árnyak haladtak mind előbbre a falakon, miként az előző napon is, az ülésteremben megtartott, hosszúra nyúló zártkörű megbeszélés idején, már égtek a neonok, mikor az befejeződött, a csalódottság lassú sétára fogta a résztvevőket, néhányan beültek a közeli söröző kerthelyiségébe.

AZ EMLÉKEZET EKKOR elpártolt Tamástól, szinte rácáfolva a csatornalét összegező szándékának lehetséges voltára; kihűlt érzések bolyongásában képtelen volt megidézni a titkos tanácskozás részleteit meg a közélet akkori más szereplőit. Elhomályosulva sodródtak a felejtés fekete vásznai – a törlés kérlelhettelessé bizonyult. Felvillant ugyan egy pillanatra lengyelországi hotelszobája, ahol telefonon értesítették a folytatódó lázongásokról, de inkább a bárban elfogyasztott hűvös vodka ízét érezte egy pillanatra a nyelve hegyén, meg felvillant előtte annak a lánynak a tekintete, akivel Sienkiewiczről próbált beszélgetni. A valótlan méretű lengyel erdőkön fésű-mintázattal átszűrődött a késő őszi napfény, mint egy régi német magazinban, ahol barnás-pirosas falevelek borítottak egy elnyújtózó női testet. Chopin tavait szeretne volna még megtekinteni, a mazurkák tükörsima rejtékelyét – ehelyett rohanás vissza, a bizonytalanba, a megbolydult szerkesztőségbe, a lármás hétköznapiakba. Vélt emlékei között kutatva Tamás szemhatár-sávján most csak megfonnyadt, ráncos gyümölcsök sorakoztak. De elapadhat-e ily könnyen a vándor felfedező kedve? Vagy csak megpihen, miként ha erdőközépen esteledik rá hirtelen... Gondolhatnánk persze arra is, hogy miután a világban semminek se értelme, se iránya, a retina belső emlékezetére finoman ráboruló háló áttetsző pajzsként szűri át a tépni-szűrni még képes múlt-törmelék, földcsuszamlásszerűen röpíti a szakadék legaljára dédelgetett zsiger-sárkányainkat, a soha meg nem nevezett félelem-kristályokat, az eddig oldhatatlanul rejtőzködő vészfék-szigeteinket, amelyek most úgy hullanak alá, mint az alámosott meredek domboldalról leváló-lehasadt falurész, a magával sodort temetőbejárattal.

Az elvermelt időtől megszabadulva Tamás arra számított, egyfajta kegyelemben részesülve erősödő hangot kap a benne feltoluló várakozás (a kitarulkozás türelmetlensége), az ébresztő hívás (hazatérés vagy újabb kaland), megfejtethő galaktikus ősképek meg földi jelképek társaságában-táncában,

miként ha erdei tündér közelít hajnalderengő-hullámzó igézetben, puhán-kecseesen lépdelve, földfelszínem nem érintve, kibontott-lobogó hajjal – s láz-tündöklő tekintettel, amelyre csak figyelni kellene, rácsimpaszkodva a valódi kódrendszerre, a nyíló ítéletre, látva az elrendeltetés megnyíló határát, az ösvényt, amelyen remegve elindulhat végre, álmokat és időkezdetet pontosítva, új nyelven beszélve, a fölemelt sejtéseket tisztán hallva, átadva magát a sors biztonságos hatalmának. Ám tapasztalnia kellett, hogy a jeladás késik, a szívverés-metronómját átkattintani képes hatalmas, teremtő ének egyelőre csak kivehetetlen távoli zümmögés, az egymásba dobbanó szövetségnek nincs gazdája, imának és nem-imának hiányzik mezsgyéje, csak a képszerű gondolat formálódik, szinte ellenőrizhetetlenül, ám a test pusztulásával az is megszűnik, s akkor már tőlünk valóban független a didergő űrben minden csillagkép-forgatag s a részecske-mozgások vélt logikája szintén. Egy fának dőlve Tamás csak sugárköröket, sugárkúpokat és fénykötegeket látott-érezett lezárt szemhéja mögül – létalakok és létjelek derengése nélkül –, de aztán valami furcsa mámort is, az ébredő vágyakozás ásító-vajákos szimbólumait, majd legelésző nyájakat világtalan tájban – s mindennek a legaljára érve ott állt a véletlen határa előtt.

A KALANDRÓL IS SZÓLJUNK – jegyezte meg egy alkalommal Tamás, miután társaival már hónapok óta a város alatti csatornahálózatot választották önkéntes lakóhelyként. Amúgy ősz lehetett, októberi dátumozású újságlapokat sodort be a vízlevezető vasrácsokon az egyre hűvösödő szél. Zonilda papírbálák tetején ülve körmeit igazgatta, majd az ollócsattogást megszakítva rákérdezett: – No és a felelősségtudat? Ervin egy konzervdoboz felnyitásával foglalatostkodott, s szemmel láthatólag nem kívánt bekapcsolódni a beszélgetésbe. Tamás közben egy lányra gondolt, aki a tanórák közötti szünetben egyszer incselkedve megközelítette, majd hirtelen háttal fordulva hozzádörzsölődött; a vékony szoknyán át Tamás pontosan érezte a lány feszes tomporát, középső hajlatát. Egy pillanatig tartott az egész, osztálytársnője csúfondáros mosollyal már tovalibbent, ő meg ott maradt, a hatalmas ablak fapadkájának támaszkodva, közben teljes erővel özőnlött be a kora tavaszi fény, összes reményével. Jóval később – talán húsz év elteltével – látogatta meg, mindketten egy másik, idegen városban éltek, a lány (egy képtárban dolgozott akkortájt) azonban furcsán viselkedett, magát párnákkal kitámasztva egyre gyorsuló ütemben nyúlt a pálinkásüvegért, s az egyik üresen tátongó falrészt dicsérte, amelyet a munkások még nem fejeztek be, így egyszobás lakásába szemérmetlenül bevillogott a nagyváros neonerdeje. A rákövetkező esztendőben haját és körmeit feketére festve két barátnője társaságában jelent meg az érettségi találkozáson, kihívó viselkedésével közmegebotránkozást okozva. Megint ivott, és megsértett mindenkit, aki csak szóba állt vele... – Te

miért választottad a csatornákat? – kérdezte hirtelen Zonilda. – Mert évek óta nem éreztem annak a kora tavaszi napfénynek a melegét, ott, a gimnáziumi folyosón – mondta volna legegyszerűbben Tamás, de tartott tőle, Zonilda nem értené. S egyáltalán, hogyan lehetséges eligazodni az évek sodrásában, ha ezt még önmagában sem tisztázta, mi több, idővel ennek szándéka is egyre halványult, a programok gyártásáról utóbb szintén lemondott, mert ezek a tervek is csak ideig-óráig hozták vissza kamaszos lázadását. – A munka, a házasságaim, a pontosság beidegződése, mások fegyvelmezésének kényszere, a magától kialakult életrend ellenőrizetlen elfogadása – mondta végül Zonildának, maga is hiányosnak tartva a felsorolást. – Könnyen alkalmazkods? – kérdezte ekkor Zonilda, midőn a másik kézfeje ápolásába kezdett.

(Tamás zubbani kezd, remeg alatta és benne is minden, körülötte sötét foltok köröznek, mint abban a boltban, ahol csak fekete színű női fehérneműt árultak, mert az állítólag izgalmasan kiemeli a női test rejtélyes idomait, de ez a kép is csak átsuhan rajta: a polcok a fekete női melltartókkal és hálóingekkel, az elárúsító érdeklődő, figyelő tekintete...)

Most a pinchelyiséget nézte, amely amúgy élelmiszerraktárként szolgált, így egyelőre tökéletesen megfelelt a társaságnak. Rejtett szivárgásra utalva a falakon itt-ott vékony vízcsíkok, amott korhadt faládák halomra dobálva, elheverve két nyári napernyő (talán egy kis kávézó is tartozhat az üzlethez), néhány rozsdás hordó – és egy ósdi dívány, amelyet természetesen Zonilda birtokolt. – Egy igazi társ kellene, ha még nem késő – mondta inkább maga elé Tamás. – Hatalmas ez a lendület – vihogott körmét ráspolyozva Zonilda. – És a válaszfalakról nem beszélünk? – kérdezte végül Tamás. – Amelyek akaratum ellenére is felhúzódnak, s azok labirintusában már nem található útjelző. – Hát akkor?... – öblögette a szavakat Zonilda. – Kanyarodjunk vissza az elejére – döntött határozottan Tamás. – De mi lesz a csatornákkal? – kapta fel a fejét Ervin. – Kanyarodjunk vissza az elejére – ismételte meg hangosan Tamás.

(Az elárúsító leemel néhányat a fekete hálóingek közül...)

A HATALMAS ÉPÜLETET állványzatok elkülönülő létrázata sávozza, munkások egyiken sem. A lift elindul, az ötödiken át kell szállni, gyalultatlan deszkák vezetnek a szemközti folyosórészhez, oda már mindössze hárman merészkednek, döcögve-dübörögve érkezik a másik felvonó, nyikorgó ajtaja csak félig nyílik, belül ottfeljtett vizesvödör mosogatóronggyal. A belső fény zökkenő-emeletenként pillanatokra szünetel. A mozgó kabin mintha gyorsulna, majd áttöri a legfelső szintet, s megáll az egyenes tetőzetten. Hajladozik az épület, kilengnek a már szinte elszabaduló állványok, az utca képe is változik: házak cserélnek helyet, ahol pedig kertek voltak, most hatalmas gödrök vagy éppen földhányások. A járművek álló helyzetben, motorzúgás

nem hallatszik, madárrajok zuhanása, aztán filmszakadásként már azok is kimerevítve az égbolt-csikban – majd egy belső sziréna kezd el zúgni, süvíteni, egyre gyorsuló fordulatszámmal, Tamás e vijjogásba beleszédülve megkapaszkodna egy fémrúdba, de az szétmállik a kezében, rojtokban-cafatokban aláhull, közben az épület még nagyobb köröket leírva imbolyog, rázkódik – bútorok, iratcsomók, számítógépek repülnek ki a tátongó ablaknyílásokon, de nem zuhannak le, örvénylenek, átvéve a tömbház forgási irányát.

Amikor végül leér a redakcióba, íróasztalát nem találja; a többiek látzólag serényen dolgoznak, néhányan élénk vitába merülve hadonásznak a konyhafülkében, Tamást szinte észre sem véve, akit a kéziratért berobogó festékfoltos nyomdászok is majdnem fellöknek, a természetes korrektornő pedig vigyázatlanul rálöttyinti kávéját. „Az íróasztalodat elvittük a raktárba, idővel kapsz majd másikat” – mondja a levonatok uszályában gyors léptekkel elhaladó deszkfőnök.

Gondolta, két irodahelyiséggel odébb meglátogatja barátját a Tutaj folyóirat szerkesztőségében, de ott három ismeretlen hölgy nézett rá eléggé értetlenül, s idegen nyelven köszöntötték. Kilépve fedezte fel, hogy az ajtón egy biztosítási cég felségjelzése olvasható. De akkor hová lett a Tutaj? Tamás végül döntött, lemegy az ebédlőbe. A terem üres, pusztán a közepén összehajlítva néhány asztal, hatalmas fehér abrosszal leterítve – akárha egy ravatal. Benyitott a konyhába – s máris a csatornáknál találta magát.

Gyorsan visszalépett, s a „ravatal” mellett ott látta a főúr az egykori belgrádi egyetemista menzáról, amely a legolcsóbbak közé tartozott, bár magában a szűk városközpontban szorítottak neki helyet, egy impozáns békebeli hotel tőszomszédságában, pontosabban annak egyik szárnya lehetett korábban: hatalmas, cikornyás oszlopok, boltívek – talán kávéházként szolgálhatott. A főúr mindig ott állt a bejáratnál, belül, a lengőajtó mögött, furcsa, rámerevedett mosollyal, frakkszerű öltözékben, szálfagyenesen. Jelenléte fegyelmezettséget, megállapodottságot sugárzott; azok a suhancok, akik az előbb még a villamoson hangoskodva időseket tuszkoltak félre, most meghunyászkodva fogyasztják ebédjüket. Lány, halk zsongás az egész teremben, a főúr kőmeredten – valami egészen váratlan dolognak kellene történnie, hogy elmozduljon, nos, egyszer, hónapokkal ezelőtt, nagyobb csörömpölés hallatszott az egyik asztal felől, akkor fél lépést tett előre, csoszogva, a lábát nem felemelve, mintha jégen járna (majd ugyanúgy húzta vissza). Mindenki dermedten figyelt, a zajok elhalkultak, a főúr arcára rövidesen visszatért az a jellegzetes mosoly, és senki nem kockáztatta meg, hogy megismétlődjék ez a csúszo fél lépés... *(A szeizmográf megbillenő nyelve csak érzékelteti a szunnyadó tektonikus mozgás-lehetőségeket.)*

Évek, diákok váltakoztak. Egy kongresszus alkalmával utam ott vezetett el, benéztem, a hodályban csend, a főúr a helyén, mozdulatlanul, apró

hunyorítással szótlanul jelezte, hogy felismer, a másik pillanatban tekintete már ismét a természet felügyelte, az elképzelt középponttól legyezőszerűen pásztázva. Az asztalok elhelyezési sorrendje sem módosult, minden a helyén. Oltalom. A megágyazott meleg-puha időtlenség még nem adja át helyét a rideg rendnek, a lelepleződésnek. Még ugrásra készen az ólálkodó démonok, még lobognak a zsinorra aggatott ezüstlepedők...

TAMÁST EZ IDŐ TÁJT külön nyugtalanította egy furcsaság: eddig minden nyáron megvillant előtte a tél képe, egy havas utca vagy zúzmarás fák vetületeként, csak egy pillanatra érzekelte ezt, miként máskor meg a tél kellős közepén hirtelen és intenzíven a nyár melegét – s ilyenkor bizonyosan tudta, léte folytatódik, a távlatok még nem zárulnak, élni fog, még fél évig legalább. Ez a káprázat-csillámlás ezúttal elmaradt. Intő jel: cserbenhagyta az idő jótékony eleganciája. E pillanatok reménytelenségét áttörve ekkor a szabadon hagyott emlékezet-résből előbukkant egykor fiatal egyetemistaként: bőségesen nedvező est Belgrádban, a késői órákban már csak a Centrum Moziban vetítenek filmeket, két japán alkotást, egymás után; a pénztárnál alig néhányan lézengenek, tébláboló járókelők, kósza párok. Az első film másról sem szól, mint egy vödörrel felfelé igyekvőről: a rizsföld-parcellák, majd megint a zubogó víz, telítődnek a vödörök, s a megerőltető araszolás ismét a hegyösvényen. A helyszín egy óra múltán sem változik: az összegyülemelő víz vödörökbe kerül, minden cseppért kár, az összes izomfonat óvatosan a kibillenthető egyensúlyt védi. De mi végre a heroikus törekvés, ez a földtápláló metronómritmus, időtlenségbe ágyazandó bizonyosság? Sokan távoztak, Tamás megvárta a második vetítést is: sík sötét vidék, suhogó rizsültetvények, az egyik tanyán élveteg-fiatal feleség, duzzadó mellekkel, vibráló álmokkal egy mihaszna férj oldalán, távolabb egy magányos férfi, néhány kilométernyire. Az éjt szél kavarja, amint megindulnak közelítőben, hullámszik körülöttük minden lassú izzásban, s az első éjjel még megállnak egymástól néhány lépésnyire, még nem ízlelik egymás növekvő nedveit, csak a tekintetük suhan a vágy megannyi szuronyaként, bűvölet-igézetként, aztán másnap-harmadnap a gyors-hevességet előbb meggátoló rés-befogadási idő, majd a feltétlen átadás izzadságcseppjei a beborító tájban.

A Centrum Mozi tájéka elnéptelenedőben, a főváros fényei még villognak, Tamás lassított léptekkel vált át a túloldalra, kulcs, lift, hatodik emelet – ha akarja, most megnyílhat az értelmetlen időtöltés láttamozó kontrollja. Egykoron majd megírja, bizonyára megírja...

VIBRÁLÓ ÉKSZERDOBOZKÉNT csillogott Róma azon az éjszakán a repülőgépből nézve – elhomályosítva egy pillanatra a marokkói hullámokat, a strandhomok napernyőit, a vakító délutánokat meg a vacsorához készü-

lódó halk zizegést a medence melletti teraszon: a hotel vezetősége minden este különféle programokkal kedveskedett, mutatványosokkal, táncosokkal meg ínycsecneknek való ételekkel és vörösborral..., mivel emeleti ablakuk egy kicsinyke udvarra nézett, egzotikus növények kellemes bozontjával, ezért minden éjjel, lefekvés előtt, a kanyargó folyosó végének keskeny üvegtáblája mögül búcsúztak a sötét végtelentől: „Hahó, Tenger, hahó, Tenger!”

Ennek is néhány hónapja már, most népes társaság egy domboldalon, csoportokban érkeznek kerékpárjaikon a túra tagjai, sátorverés, mosakodás, a frissebbek már letelepedtek a közeli sörözőben. Eszter az előbb még itt matatott a dolgai között, majd lehuny szemmel feküdt a fűben, mozdulatlanul, Tamás aztán csak visszhangtalanul távolodó árnyékát érzékelte. Példás rendet teremtett a sátorban, kisvártatva beült az italozók közé, idővel érdeklődni kezdett Eszter után, de senki sem tudott biztosat mondani. Már alig maradtak néhányan az asztal körül, talán a sátorban lesz, gondolta Tamás, ám csalódnia kellett. *„Magányod énekében ott van minden hang”*, idézett egy szöveget, s e kézeleresztő reménytelenség szorongásában döntött, most érdemes kerékpárra ülnie; a domb túloldalán, errefelé jövet, felfigyelt egy tisztásra a meredeken kanyargó patak mellett, ott nyugodtan megaludhat, enyhe az éjszaka, maradhat reggelig, ez méltó válasz lesz Eszternek, ez a dacos rejtőzködés, s mily közel vannak most a fák, szinte combjához csapódnak a leereszkedően elágazó ágak. Az elégtétel szelídülése árad benne, Eszter bizonyára idegeskedve keresi majd, de Eszterben éppen ezt a nyugtalanságot igyekszik előcsiholni, ezért nem lenne szabad most visszafordulnia – *„érezd Te is belül a magányt!”* –, kerestess, keress meg végleg ebben a sok-szájú világ-zivatarban, a vándorláscsillapító hűség gyöngédségével, én meg hajnalban visszatérek, nem győztesen, de nem is holmi vidám faunok táncaként. Mert téved, ki nem hisz saját álom-sugarában, a változtatható alakzatokban, s elfedi szemét, ha hold-létünk rojtjai mögül felsejlik a kifaggatható megismerés, a tudás előtti emlékezet.

Tamás ennek köpenyébe burkolózva figyelte, hogyan gyúlnak ki lassan a reggeli fények a szemközti faluban, befut az első busz, kászálódó, álmos emberek lépkednek sietősen, a környező fákról pedig omlik-hámlik az éjszürkeség, s már hangok is érkeznek, eddig meglapuló, lassan lélegző selymes vadak mozgásaként... E véletlen létben, mely mégis kötelességre int, Tamás már csak egy határozottabb jelre fülel, bár elutazhatna valami egészen más irányba is, most igen, ha volna érvényes kijárat, valódi megoldás, a méltóság igazság-szülő széttörhetetlen ékessége, mely mégis úgy ragyog, mint egy római ékszerdoboz.

MINDEZ ÁTHÚZANDÓ, felejtendő. Talán nem is Marokkóban történt az említett nyaralás, hanem valahol az Adrián, a domboldali eset viszont jobbára valóságos, bár nem tudni, Tamás azon az estén valóban durcásan

távozott-e, vagy besörözve egyszerűen elaludt, észre sem véve Eszter késői érkezését, egyezőval talán pusztán a gondolat játékként is magyarázható, hogy átvonult a túloldali egyedüllétbe, ám az évek során annyiszor lejátszotta magában ezt a jelenetet, hogy az végül akár lehetségesnek minősülhet, avagy inkább: érvényesnek – s ha érvényes, akkor teljesen mindegy, megtörtént-e vagy sem. És az a kicsiny falu is érvényes, vagy akár egy másik, egyre megy, Tamást annyi helyen érte már a kora reggel; élesen rögzült benne egy kép, régen történt, a válság idején, amikor oly sokan vállaltak munkát külföldön, családok szakadtak szét, a buszra felszálló férfi már az utazásra összpontosít, a feleség könnyezve átöleli, integet, tekintetében ugyan a lemondás szomorúsága, de még a remény is ott csillog, a férfi pedig az ülésen fészkelődik, csomagjait rakosgatja, szinte kerüli a nő pillantását, s amikor a jármű elindul, csak futólag int egyet, mozdulata elakad, nem is fordul hátra, ezt Tamás teszi meg helyette, s még látja a nőt, amint bizonytalanul az úttestre lép, hogy tovább követhesse tekintetével az elkanyarodó buszt, amely e poros bácskai kisvárosból Belgrád felé indul, ott átszállás, Németország, hónapok múltán majd el, addig pedig annyi minden történhet, azonban egyre kisebbedő-halványuló alakjával a nő még mindig ott, az úttesten, s érzi, a másikban már dolgozik a felejtés láza, benne pedig a most még méltatlan féltékenység.

HŰVÖS NYÁRELŐ – próbálta Tamás azonosítani az évszakot, miként akkor is fázósan sietett a vonatra, öröm-meglepetést szerezni Eszternek, aki nem számított látogatására, de Tamás kieszközölte a munkahelyén egy szabadnapot, aztán két óra zötykölődés, majd séta át a hídon, a korzón már ismerősök. A központi téren álló szobor tőszomszédságában családias kávézó, Eszternek itt kell elmennie, ha indul haza az intézetből, kávért rendelt, cigarettára gyújtott, s a várakozás kellemességét fokozandó Baudelaire *A mesterséges mennyországok* című könyvét tette maga elé: „...*a mesterséges gyönyörök leírását egy nőnek ajánlom, aki a legtermészetesebb gyönyörök legmindennapibb forrása*”. A hatalmas üvegablakokon át már nyüzsgött a tér, többen sütkérezve beszélgettek, a szemközti üzlet elárusítónője nekigyürkőzve rendezgette a kirakatot, valaki kerékpárjával bajlódott, mignem azt egy fának támasztotta. Tovább olvasott: „*Azonban nyilvánvaló, hogy amiképpen a természetes világ behatol a szellemibe, annak táplálékául szolgál, s ezáltal közreműködik annak a meghatározhatatlan keveréknek a létrehozatalában, amit egyéniségnek nevezünk, ugyanúgy a nő az a lény, aki álmainkra a legnagyobb árnyékot vagy a legnagyobb fényt veti.*” Ekkor érezte először azt a furcsa szúrást, a bizonytalanság benyomulását, az elerőtlenedés árnyékait; mert mi van, ha Eszter valakivel összebújva sétál át a téren, bizalmas kettesben? Akkor ne is jelezze jelenlétét? A következő járattal egyszerűen utazzon vissza? „*A nő végzetesen izgató hatású...*” Kortyolt egyet a kávéból, és ismét nekirugaszkodott a mondatnak:

„A nő végzetesen izgató hatású; más világban él, mint amely a sajátja; szellemileg azokban a képzelgésekben otthonos, amelyekben kísértőként lép fel, és amelyeket megtermékenyít.” Félretolta a könyvet, átnézett az újabb rendelésre várakozó pincéren, *„egész éjszaka belefeledkezni a lámpa egyenes lángjába”,* majdnem feldőntötte kávéscsészéjét, *„vagy hat hét óta falta a szemével, olyan heves vágyakozással”,* ott az Eszter lenne?, *„szeme hol szelíd, hol szúrós, hol riadt”,* ő az!, *„bolámatag, gyakran néz fel a felhőkre...”*

Eszter érkezett. Egyedül. Sietős léptekkel, mint mindig. Tamást meglátva bekacagott, repült át a küszöbön, *„...visszaadom bölcsőbeli szép színeit, és én leszek az élet”*.

ESZTERREL OTT A FOLYÓPARTON. Száraz faágak, kavicsok. Emlékek. Eszter beszél. *„Abban a faházban tartottuk az első igazi születésnapit bulit, gimnazistaként.”* Eszter lépked: *„Ezt a kopjafát akkor állítottuk, három napig dolgoztunk rajta.”* Faágak, kavicsok. Iszaposan piszkos víz őszi szürkületben, lecsapódó árnyékok, kavicsok, falevelek. Elmosódó ösvény, korhadt, üres padok. Eszter beszél: *„Akkor nagyon fiatal voltam, minden más volt, akkor...”* Már szótlanul telt el a délután. Otthon Eszter erős fejfájásra panaszkodva azonnal lefeküdt, és gyorsan elaludt. Tamás nem gyújtott fényt. Egyedül volt: akkor még nem ismerte Esztert, aki délután valahogyan érzékeltette, az az időszak magánterület, oda nincs belépés, minden másba igen, oda nem, ott történhetett valami, amire soha nem kérdezhet rá, ami voltaképpen nem is érdeklí, nem akar megtudni titkokat, Esztert így fogadta el, csak most éppen rádöbrent, lesz egy hiányfolt, egy zárlatos óvóhely, ahová Eszter időnként elbújik majd előle, egy magas kőkerítés, ahová nem látni be; akkor ő egyedül marad, mint ezen a délutánon is, megnevezhetetlen dolgok és tények és kétségek sűrűsödő ködhálójában. Tamás halkán bezárta maga mögött a bejárati ajtót. Elutazott, vissza, itt most nem volt mit tennie. *„Máskor ne menj el, így szó nélkül, olyan hülyén éreztem magam, amikor felébredtem”* – érte utol Eszter telefonon.

HASONLÓ TÖRTÉNT VELE Prágában is. A hídról lejövet egy keskeny utca felé kanyarodott, ahol már senki sem járt, szétszórt papírdobozok között bukdácsolt (nemrégiben költözködhetett valaki), majd egy igen hosszú, de nem túl magas téglakerítésen falfirkákkal túlszúfolt hatalmas plakátra figyelt fel: egy régi beategyüttes tagjai, még a hatvannyolcas nemzedékből. Nem megállapítható, mikor ragaszthatták ki (egy hete, tíz éve?), ám Tamásnak mindenképpen lassítania kellett léptein, majd megállt, mintha kellemetlen mágnes tartaná fogságban. Váratlan szembesülés volt ez, önnönmaga furcsa visszhangja, a kaland-pártoló szabadság elvesztésének hirtelen-szomorú bizonyossága. Szó sem lehetett látászavarról: ezek a fiúk dacos lázadókként

néztek szembe vele, kegyetlen gúnnyal, akárha egy megszelídült, a divattal is már régóta lépést veszítő professzorra tekinthet csúfondárosan egy miniszoknyás egyetemista lány. A néptelen utcában Tamás egyszerűen képtelen volt továbbhaladni. És most intenzíven megjelent előtte gyermekkorának kisvárosa, május első napján, mely akkor vasárnapra esett, minden zöldben, mindenütt zászlók és tisztaság, egyenletes meleg árad a fákból, az úttestből, a falakból – mindenség-ígéret-lüktető lélegzés, a tervezetlenségében felsejlő nem-tudott vágyat átlengő fényzuhatag. Délben pedig már csak alig néhány járókelő, előtte egy fiatal pár, a fiú élénkpiros arcát még inkább kihangsúlyozza fekete hajzata, a lányon beszegett fehér blúz, tartása egyenes és előkelő, ugyanakkor simuló, lépdelnek valami nyugodt bizonyossággal, egyszerre állnak meg egy kirakat előtt, majd egyszerre indulnak tovább..., otthon az ebéd kellemes illata, a rádióban Yves Montand énekel..., az égbolt nagyon magasan, a horizont nem követhető, a szomszéd város talán a földteke túloldalán.

Most pedig kénytelen megszegyenülni e fal előtt; minden, ami egykoron a sajátja volt, ez a még mindig tartó állványzat e kiélesült tükörképben omladozni kezd, viharra könyöklő kandelábereként suttogják a csalást, miközben ő szájalmasan tűri, amint a plakát-fiúk vállon veregetik, s még csak rendre sem utasítják, midőn hangszereikkel a hónuk alatt vidáman búcsút intenek – a téglafal másutt folytatódik, kopár és töredezett, az utca pedig oly elhagyatott, mintha mindenki régen elköltözött volna, csak ez a nyomasztó szegény nem távozik, fenn a hídon sem, a hömpölygő embertömegben sem, sebhely-jelként ott ég a homlokán. A belső sorompókat tolná félre, görgeti őket, de mindenütt csak még újabbak ágaskodnak előtte, a sorompóhalmaztól nem ismeri fel a hazavezető utat, – csalás! – rikácsolja valaki szigorúan, s most ez a légszomj is, préselné magába a levegőt, ásítózva tágítja tüdejét, fél, megbotlik, majdnem elterül, menekülne – csalás, csalo! –, érzékeli még az egyre távolodó rekedtes hangot. „Vagy az én hangom lenne?” Közben az Aranytigrisben már dalol egy társaság, a másik asztalnál vihogó német nők fürösztének piros almákat bugyborékoló sörben, pincérek száguldoznak hatalmas kriglikkel meg illatozó, fokhagymás pirítóssal, s a lapok csak másnap közlik: Hrabal kilépett az ablakon.

egy család vége

*N. P.-nek
neked padlás vagy pince
nekem egy fotel lyukas belseje*

amikor mindenki meghalt megkerestem a mosófazekat de nem töltöttem meg vízzel mert úgysem tudtam volna felemelni fekete porom se volt és különben is úgysem volt ki előtt feketébe járni csak megkerestem mert az ősök ebben főzögették feketére a ruháikat amikor valamelyik hozzátartozójuk meghalt

a házban előtte sokan laktak sokat beszéltek és sokat mozgolódtak de aztán egyik napról a másikra egyre többször áradt a konyhából az ecetszag egyre több ruha vált feketévé hogy végül már csak én jártam színesben

amikor mindenki meghalt üressé vált a ház nem lélegzett senki úgyhogy nyugodtan mocomoghatott

nyikorgott a padló reccsent a lépcső nagy mozgolódás volt én meg csak álltam kint a kertben a házat néztem ezt a végleg ember nélkül maradt házat és közben az járt a fejemben hogy az indulás előtt még feltépem az ajtót felrohanok a lépcsőn és sorra járom a szobákat vagy ha mégsem lenne sok időm akkor csak a nappaliba mennék be beülök a fotelekbe majd rá a kihúzható kanapéra és felállok és leülök és elhelyezkedek sokszor és figyelem hogy marad-e nyom a fenekem után szóval hogy tényleg belapul-e a sok használat után és ha azt látom hogy nem akar süppedni akkor ugrálok rajta hogy úgy emlékezhessenek az anyára hogy egyszer a bűdös életben egyszer mégiscsak igaza volt

még nem dudált az autó tehát még elég sok időm lehetett az indulásig mégsem mentem be utoljára a házba mert képtelen voltam rá a torkomat szorongató gombócot próbáltam lenyelni miközben lábamat a kertet ellepő borostyán szép lassan körbenőtte hogy végül a fuldoklás és a szorítás szorongató érzése egyszerre járta át a testem ám mégsem estem pánikba hiszen tudtam ha megszólal a duda mindennek vége lesz

ég ég el ne aludjék

kétezerben történt ha jól emlékszem apám akkor már ősz volt anyám meg klimaxos és éjjelente rosszul aludt hajnalig égett az éjjeli lámpa molylepkék köröztek a körte körül reggelre finom ezüstport hagytak maguk után

MINDEN TÜCSKÖT BOGARAT ÖSSZESZEDSZ A HÁZ KÖRÜL
A KERTBEN

anyám egy szárnyát bontogató pávaszem a paplan alól kikandikálnak a hatalmas szárnyak apa szája tele van hímporral

lenyalta hogy ne tudjon elrepülni

pedig anyám nem az a fajta volt talán még élvezte is ahogy szép lassan fogy az ereje ahogy szép lassan átlátszóvá válik a szárny messziről úgy tűnik mintha nem is lenne csak ha megérinted akkor tudatosul benned hogy nem tudsz a levegőbe markolni

szerettem volna anyámnak angyalszárnyat csinálni kárpótlásul kartonpapírból és dróttal még a hátára is erősítettem volna de apa nem engedte

igazából nem is értem miért zavarta hiszen apám felnőtt okos ember igazán tudhatta volna hogy az ilyen kartonból készített dolgok használhatatlanok elég ha megázik és dobhatod a szemébe vagy a tűzre

nagyapa egyszer megmutatta hogyan kell máglyát rakni ha nem viselkedik jól nagymama hát nem árt tudni

először csak a lábujjakat kezdi sütögetni a láng utána megkóstolja az egész lábfejet felkúszik a lábszáron körbecsokolja a combokat majd a nemi szervet a feneket elkapja a derekat szétszedi a melleket aztán már csak egy lobbanás a váll a nyak a fej

szerettem a sült hús szagát és a kolbászt amikor töltik

a ledarált húst nagyapa megfűszerezte és a fateknőben jól összekeverte kézzel hogy húsos hosszú ujjai között szétfutott a massa nagyapának nagy keze van és sárga haja ami még most időskorában is megközelíti az eredeti színét és nagyapa sokszor megkóstolta a nyers húst jobb kedvében még csibinek is jutott belőle ilyenkor nagyapa szívélyesen a kutya szája elé tartotta lapát-kezet hogy csibi az ujjakra tapadt húst lenyalogathassa

én sohasem nyalogathattam éppen ezért nem ismerem a nyers hús ízét

a kolbásztöltő olyan mint egy injekciós tű csak sokkal nagyobb a gyógyszer helyére kerül a töltelék a tű helyére pedig a bél

anyám mindig is szerette a belsőségeket a szerveket mindig olyan jóleső érzéssel mosta a disznók belét bugyborékkolt a víz és a súlyos bélcsatornát feltekerte a karjára szinte már szorította aztán visszaengedte a vízbe a nyomástól mintha fíngott volna a disznó pedig már nem élt és a hasüregéből is eltávolították szóval nem volt kontaktus csak egy utórezgés mint ahogy a levágott kéz is tovább mozog a szív az élet szimbóluma az életbevágóan fontos belsőség mondaná anyám és a szíve után kapna de rossz helyre tenné a kezét anyám ez egy rosszul működő aorta volt nem a szíved ez egy rosszul működő elcsépelt esterházy-hasonlat

nagyapa érezte meddig kell tartani mennyit szabad nyomni mikor kell rajta egyet csavarni mikor kell elkötni hogy mikor kész egy szál kolbász

a kolbászok ott lógtak a hátsó udvar szárítókötélén a hurkák mellett néha előfordult hogy nagymama nem volt elég körültekintő és ottfelejtett egy ruhacsipeszt

nagymama ilyenkor már a kiskonyhában sütötte a húst a szalonnát a vért

ez nem volt egy különösképpen érdekes pillanat és nagymama ünneplőbe sem öltözött

idegesítően nagyokat kacarászott meg kipirult arccal sürgött-forgott fontoskodott pedig a nap hőse nagyapa volt aki felkötötte a széles térdig érő fehér kötényt felhúzta a fekete gumicsizmát fejére tette a hentessapkát

mindez egy hosszú beállításnak felel meg

nagymamának kevés a türelme szereti ha sok a vágás ha a képek gyorsan követik egymást nagymama sok mindent nem ért például azt hogy nagyapa egy megistenült óriás egy mészáros aki bármit megtehet

nagymama mostanában nem viselkedik jól tudom egyszer nagyon kihúzza a gyufát

akkor újra megcsapja az orromat a sült hús illata de ez már egy különösképpen érdekes kitüntetett pillanat lesz nagymama akkor majd ünneplőbe öltözik először égővörös ruhája lesz sok fodorral szoknyával ezt váltja majd le fekete kis estélyire

ANYUKA A RUHA BEFEDI AZ EGÉSZ ARCÁT VAGY TALÁN SOKAT FEKÜDT KINT A NAPON csapná össze a kezét anyám ha látna ha képes lenne felkelni az ágyból ha a szárnyak nem gátolnák a mozgásban

TE EGY ÉRTELMETLEN FOLYAMAT MANIFESZTUMA VAGY NINCS JOGOD MEGSZÓLALNI kiabálná nagymama a máglyáról könnyei kifehérítenék az arcát

az idők végezetéig kéne beszéltetnem őket de akkor sem tudnám meg hogy ki a valódi áldozat

Lleveleskönyvéből

Rovinj, '92. II. 16.

Borbély János fordítása

Kedves Filip,
két hónapja múlt, amióta számkivetésben élünk. Nem nagy idő, nekem azonban egy örökkévalóság, mert nem ment az írás, amikor pedig jegyzetelni próbáltam vagy a naplót vettem elő, a kudarc teljes lett. Gombrowicz jutott eszembe, aki egyszer azt mondta, illetlenség naplót vezetni és még életben levő embereket belekeverni az irodalomba, holott jómaga vastag fóliánst írt *Napló* címen; három kötet elsőrangú irodalmat. Írói kezem már régóta reszketeg; képtelen vagyok írni belső harmónia nélkül, az pedig most luxus-számba megy. Bennem és körülöttem túl sok van a bénító görcsből, márpedig az irodalom csupa könnyedség és vigasság még akkor is, ha a metafizika mélységeibe réved. Önön képmásommal szembesültem most; noha rá nem ismerek semmire, egyetlen vonásomra sem, mégis jól kitapintok rajta minden hajszárepidést. Mióta itt vagyok, egyedül a tapintó érzékszervem működik, a többi mind eltompult.

Az óvárosban lakom (nem tudom, mennyire ismered Rovinj), ez azonban nem az a festői szépségű városka, amely emlékezetemben vagy képzeletemben élt, többé nem az a valamikori, kellemes nyaralóhely. Elhanyagolt, lepusztult állapotban van minden, így aztán olybá tűnik néha, hogy mi meg csak hozzátettük az életünket ehhez az általános tönkremenéshez és rothadáshoz. A bérlakás hideg, Isztriában különben is zord telek járnak; mióta itt vagyok, állandóan reszketek, már nem is tudom, ez a hideg az elégedetlenség tele-e, amely a lélekben lakozik, vagy pedig valamiféle metafizikai vacogás, szorongás mindattól, ami még csak ezután jön, sőt attól is, amin már túl vagyok. Ez a bérelt lakás egy mediterrán hangulatba ágyazott, kis darab Vajdaság, legalábbis, ami az enteriőrt illeti. Rengeteg ócskaság, rengeteg limlom; az utóbbi években menekülök a tárgyaktól, ma már nem élvezem az ószeres boltok illatát és patináját.

Ez alatt a két hónap alatt semmi mást, mindig csak azt a pontot kerestem, amire rámeredhetek; leginkább sikerült is, ilyenkor úgy éreztem magam, mint a kulcsár az üres tömlőc ajtaja előtt. Olvasni próbáltam, legelsőnek Klaus Manntól *A fordulópontot*, amit tőled kaptam útravalóul, azonban ezt is kedvetlenül, s anélkül, hogy elmélyedtem volna ebben a ragyogóan megírt könyvben; majd visszatérek rá, ha egyáltalán felépülök. S mindig, amikor valamelyest rendbe jött a szénám, hirtelen átdübörögtek felettünk a sugárhajtásúak, felbőgtek a légiriadó szirénái, ezt aztán a városi óvóhelyre páni félelemben menekülő asszonyok, gyerekek sikoltozása követte. Le kellett csuknunk a zsalukat, és eloltani a villanyt, ami nekem tökéletesen megfelelt; ilyenkor a sötétség volt a szövetségem.

Aznap, amikor bombatámadás érte a kicsiny vrsari repülőteret, úgy karácsony körül, s amikor két rakéta eltalált egy halászbárkát a Lim-fjordban, én éppen arra haladtam az országúton egy *rent-a-carban*, s hallottam is a rakéta vérfagyasztó süvítését, hiszen olyan közel repült el mellettem, hogy azt hittem, menten lesöpör az útról. Azóta gyakran „fölrriadok a történelem lidércnyomásából”, ahogyan Joyce mondaná, mind gyakrabban úgy, mint valami félnótás irodalmi hős, botcsinálta inspektor, aki az isztriai városokat járja naponta, hogy ellenőrizze, milyen műemlékvédelmi intézkedések történtek. Pedig hát az értékes műtárgyakra és építményekre biggyesztett *UNESCO* jelzések legfeljebb csak célpontul szolgáltak az újsütetű barbarizmus szolgáltatában álló pilótáknak.

A Jugoszláv Néphadsereg táborából nyár óta rebesgetik, hogy a szép városokat mind lebombázzák. Ez nem volt üres fenyegetés, mert a barbárság természetéhez tartozik, merő bosszúvágyból kárt tenni mindenben, ami szép. A tavalyi év augusztusát és a szeptember egy részét itt, Rovinjban, közös barátunk, Sz. Sz. lakásában töltöttem, majd itt kollabáltam, amikor megláttam a šibeniki Szt. Jakab-székesegyház ellen intézett vandál bombatámadásról készült felvételeket. Utána aztán Klagenfurton át visszatértem Belgrádba, s ott egy ismerősöm, egy knini költő levele várt, aki rövidre fogott lírai vallomásához, befejezésül, hozzáteszi: „Megb.....k azt a *Szép hazánkat keresztbe', hosszába!*”¹ A barbár nyersség még egy példájaként, amely „közterí szórakozássá” fajul. De az is lehetséges, hogy valaki egyszerűen élvezetet talál a barbárságban.

Egy belgrádi illető, sötét alak, aki hosszabb ideje forgolódik errefelé, képekkel kereskedik, gyakran megállít az utcán, s félelmetes szószátyársággal, vég nélkül sorolja katasztrófavízióit. Mindig azzal kezdi: „Megbízható

¹ Horvátországra vonatkoztatva a horvát himnusz kezdő sorával.

forrásból tudom”, majd bizalmasan közli, hogy a pólai *Arénát* használhatatlan kőrákássá verik szét, a rovinji óvárosnak pedig elég lesz két *koca*, mert a ragasztott épületek egymásra támaszkodnak, és kártyavárként omlanak össze. Nem tudom, kárörvendve mondott-e ilyeneket; arca kifejezéstelen lárvaarc maradt mindig, a mosolya is olyan, mint valami bemetszés, arcára fagyott grimasz, de a hangja... a hangja azonban elárulta, micsoda élvezettel csámcsog rajta, mi minden érhet bennünket, ha egyszer a barbárok beharangozott hadjárata megindul. A barbárság egyik fő ismérve az is, hogy részvétnek helye nincs, és hogy a szenvedésnek nem tulajdonítanak semmi jelentőséget.

Nem tudom, megkaptad-e képeslapunkat Bécsből; rajta a rengeteg aláírással, és megannyi üdvözlettel ismerősöktől, ismeretlenektől. Január második felében, majd egészen február 7-éig, úton voltunk; néhány napig Bécsben, utána Frankfurtban időztünk; ott csini lakosztályunk van Boba² unokaöccsénél. Bécsben Lordannal³ találkoztunk, majdnem berúgtunk akkor este, nem annyira a bortól, inkább a robbanásig feszülő indulatoktól. Valahol Bécs külvárosában találkoztunk, egy régi, rozszant házban, teljesen elhanyagolt lakásban. Azt hiszem, ez a lyuk Lordan bécsi lakóhelye. Tarka egy társaság jött össze az este, úgy dobták össze a pénzt, hogy italhoz jussanak, no és akik ott voltunk, valamikori, szerencsétlen országunk különböző vidékeiről érkeztünk. Az ilyen, más-más nemzetiségű emberekből álló kisebb csoportosulásokkal már csak az efféle kóbor közösségekben lehet találkozni. Szemvédeiket és szimpla nosztalgiajukat hangoztató, porig sújtott emberek ezek, akik bizonyítani szeretnék azt, ami senkit sem érdekel többé, mármint hogy sokfélék vagyunk ugyan, de azért megférünk egymással. Minek bizonyosságául, az ilyen összeröffenéseken is, egy sor siránkozás, egy sor nótaszó, „összes nemzetünk és nemzetiségeink” sírva vigadása a legfőbb érvük. Két vajdasági magyar fiatalember, két frontszökevény, cigány románcokat énekelt nekünk, egy szerb pedig minden lehetséges dalmát nótát. Valamely kései órán mi ketten taxit hívtunk, s hamarosan a *Hotel Ambassador*ban találtuk magunk, ahol – mint saját vendégeit – Čano barátunk szállásolt el bennünket. Ezek a végletek – a sötétségnek meg a fénynek, a luxusnak meg a nyomornak ez a váltakozása – izgalmas irodalmi motívum; jóllehet szemmel látható, hogy számomra éppen a szemmel látható a lenyűgöző! Egyfelől Lordan odúja, másfelől az a kétszázhetven dolláros, előkelő szoba, s mindez egyetlen órában. Az ellentétpárok tetézéséül pedig még az az apróság is, hogy a fényűző

² Slobodana (Boba) Matić festőművész, M. Kovač hitvese.

³ Lordan Zafranović filmrendező.

Ambassador Szállóban már húsz esztendeje egy Cetinjéből elszármazott montenegrói a liftboy.

Egy hete meghívót kaptam Párizsból, hogy jelenjek meg a *Malvina*⁴ könyvbemutatóján. Haboztam, menjek, ne menjek, végül elhárítottam a meghívást, hangoztatván, hogy a könyv megjelenése teljesen közömbösen hagy, és semmi örömet nem érzek. „Érvelésem” azonban ellenkező hatást váltott ki; a *Rivages* könyvkiadó kifejezetten ragaszkodott hozzá, hogy mindenképpen jöjjenek el, mert Párizs minden sebre gyógyír. Pascale⁵ is kitartón hívott, mindennap bátorított, igyekezett kitámogatni az egyre mélyülő kátyúból. Sehogyan sem tudatosodott bennem, hogy ennyire elevenbe vágó, mély sebet ejtettem magamon; még pislákolok bennem a reménysugár, hogy Rovinjban éppen csak menedéket találtam, s majd ha elül a történelem vihára, magamhoz térek. De minden arra utal, hogy ez most már végleges változás.

Legvégül aztán repülőjegyet rezerváltattam egy Ljubljanából induló gépre; már jövő vasárnap, e hó 23-án, Párizsban leszek, valószínűleg még mielőtt ez a levél Belgrádba érkezik, ha egyáltalán megjön. Ha elvész, se baj, megvan a számítógépemben; egyszer majd kézbesíteni fogom.

Szívélyes üdvözlét Verának, Hannának, Danielnek. *Kovačod*

Belgrád, 1992. II. 26.

Kedves Mirko,

leveled mégiscsak megérkezett, s ez, jelen körülmények közt, csodaszámba megy. Ugyan megesis-e még egy csoda: vagyis, hogy az én levelem is eljusson Rovinjba? Ott talál-e, vagy akkor már Párizsban leszel? Most a világ két ellenkező végén leledzünk, esetleg az idő és tér két különböző kiterjedésében is. A világ többé nem ismer határokat, szajkózza mindenki, mi meg ugyanakkor, sok tekintetben, a középkorba süllyedünk vissza, egy klausztrófóbiás, mucsai szellemiségű rekesztékbe. Mindenben hiány van, leginkább észben. Az, hogy te és Boba elmentetek, valóban váratlanul ért bennünket, noha ez a lehetőség is gyakran szóba került. Amikor róla beszélgettünk, leginkább valamiféle *benső* menedék lehetőségeit latolgattuk, egy helyét, amely földrajzilag talán nincs is, hanem bennünk létezik, ahol meghúzódhatnánk ez elől az eszeveszett hűhó és dühödtség, a primitivizmus, az alantas szenvedélyek kitörése elől. S akkor az a váratlan eltávozás! Búcsúzó nélkül, úgyszólván titokban, a Szlávia téren föl a buszba, és irány a bizonytalanság. Hát ez tényleg

⁴ M. Kovač: *Životopis Malvine Trifković ('M. T. élettörténete')*, regény (Belgrád, 1971). *La Vie de Malvina Trifković* (Rivages Kiadó, Párizs, 1992).

⁵ Pascale Delpeche, Danilo Kiš özvegye, műveinek francia fordítója.

fordulópont volt a javából. Nekünk, akik maradunk, vajon lesz-e szégyellni-valónk csak azért, mert itt maradtunk? A sötétség a mélyből tört fel. Hogyan kikecmeregni belőle? A nagy hangzavar közepette borsószik a hátam, ha belegondolok, micsoda félelmetes, földünket korszak felé sodródunk, melyben senki meg nem hallja többé senki emberfia szavát, ahol az erőszak meg a gyűlölet magasodik életünk fölé gigászi árnyként, s minden jel szerint még hosszú-hosszú ideig ennek vetületében kell majd élnünk.

Többször is meglátogattam Đilast.⁶ Mint tudod, közeli szomszédok vagyunk. Az erkélyemről egyenesen az ő ablakaira látok. Minden este az íróasztalánál találok papírjai fölé hajolva. Könyvekkel telezsúfolt, nagyobb-fajta asztal mellett ülve olvas és ír. Késő éjszakába nyúlóan. Egyre ritkábban hagyja el a házat, ezért időnként megkér, vigyem el egyik-másik szövegét bizonyos címekre. Hallatlan szörnyűségeket jósol arra az esetre, ha Boszniában kitör a háború. A szlovéniai és horvátországi háborúskodás, mondogatja, csupán a nyitánya egy óriási katasztrófának, amely bekövetkezhet. Boszniában a nemzetek, területek, vallások olyan mélyen, olyan alaposan összekuszálódtak, hogy a szétválasztás minden erőszakos kísérlete, minden fegyveres összetűzés csak bonyolítja a helyzetet, mit sem old meg. A boszniai háború, ha egyszer elkezdődik, reménytelen, kegyetlen és hosszan tartó lesz. Azok, akik a borzalmas következményekkel nem gondolva háborús kalandokba bocsátkoznak, eleve gonosztevőknek nyilváníthatók!

Úgy tervezem, hogy a *Zarándokokat*⁷ a nyár végére befejezem, akkor pedig talán elviszem a regényt Gavrilónak Szarajevóba, hogy megbeszéljük a részleteket. A szerződésben, melyet két évvel ezelőtt írtunk alá, nagyjából ebben a határidőben állapotunk meg. A regény tulajdonképpen egy összefüggő elbeszélésszűzér. Néhány sztorit még nem fejeztem be, és a vége is nyitott még. Időközben belefogtam egy kisregénybe *napjaink valóságáról*, amely 1991. március 9-ével, a tüntetések leírásával veszi kezdetét (szemtanúja voltam, ott, a téren, a legfőbb események közvetlen közelében), és valahol a harctéren folytatódik, a katonaság meg az álkatonák teljes zűrzavarában, hátborzongató kegyetlenkedések, határtalan szenvedések közepette. Mellékesen Barbusse-nek *A tűz*, valamint Céline-nek *Az utazás az éjszaka mélyére* című regényét olvastam hozzá, mert amolyan klasszikus, háborúellenes fabulára törekedtem én is. Megírtam kilenc fejezetet – és semmi. Eldobtam az egészét, úgyhogy a száz-egynéhány oldalból egyetlen elbeszélésre futotta, ezt felvettem a *Zarándokokba*, nem fogsz ráismerni. Tournier regénye,

⁶ Milovan Đilas (1911–1995), jugoszláv ellenzéki politikus, publicista.

⁷ Filip David: *Hodočasnici neba i zemlje* ('Égi és földi zarándokok'), regény (Belgrád, 1995).

A rémkirály motoszkál állandóan a fejemben, oly régen olvastam, lehet, hogy csak képzelődöm, mindenesetre úgy tűnik, ez a műve példázza, hogyan kell különös, bizarr, mégis igaz történetet összehozni. Ha írással foglalkozol, abban az a lényeges – gondolom, egyetértesz –, hogy megleld a magad sajátos látószögét, hogy meg legyél győződve róla, mint Singer⁸ mondja, hogy az adott elbeszélést senki más nem tudja megírni, egyedül te, ugyanakkor pedig az olvasó is magáénak érezze. Én arra törekedtem, hogy az eseményeket úgy írjam le, ahogy valóban megtörténtek, s e tekintetben „elárultam” az irodalmat, sőt jómagamat is, mert csupán hűség és szavahihető krónikása lenni az életnek nem elég. Ez az újságírók dolga.

Az írás, a maihoz hasonló sötét időkben, a valóságtól való menekülés lett-e vajon, vagy egyszerűen nélkülözhetetlen, mert a vigaszunk, vagy pedig az egyetlen hitelt érdemlő leszámolás a valósággal? Valószínűleg ez is, az is egy kicsit. Hiszen jól tudjuk, az irodalmi mű, melyben kellő arányban elegyedik fikció és valóság, eredetibb és megbízhatóbb forrása valamely kor, korszak megértésének, mint akármelyik részletes és elemző kedvű újságírói beszámoló.

Akkor hát hogyan tovább? Miként megmaradni tökéletes értetlenség közepette, legfeljebb néhány hasonló gondolkodású sorstársunkkal együtt, akik maguk is napról napra reménytelenebbé válnak? *Hideg-meleg* hangulat, állandóan ez van nálam. Az undortól a lázongásig. Mégis, kétségtelenül: egyedül az ellenállás az egészséges magatartás, szembeszállni az örülettel, a butasággal, a bárgyúsággal, a közönnyel. Nem tudom, hogy pillanatnyilag te mit érzel igazán. Gondolysz-e néha arra, ami itt van? Vagy egy másik, másféle világ közelségéből merítesz vigaszt, amitől mindössze egy-két órányi autózás választ el, vagy csak csalfa délibáb mindez?

Rengeteg súlyos kérdés tolul fel előttünk, melyekre nehezen találunk megbízható választ. Mindebben hol a mi személyes életünk, az a sok-sok kisebb-nagyobb dolog, csip-csup ügy, amely csak a mienk, s amelyek mégis az életet teszik? Szorongással gondolok a gyerekeim jövőjére. Ők is átérzik ezt a nyugtalanságot, „az idők baljós szavát”. Hanna a nagykorúság küszöbén áll, az ő nemzedéke azonban máris megvetéssel és feltétlen elutasítással beszél erről a mai, olyan-amilyen valóságról. Daniel, ha látszólag nem is érdekli a politika, tavaly csatlakozott az egyetemistákhoz, s minden valószínűség szerint a következő alkalommal is így tesz, ha egyáltalán lesz ilyen alkalom. Ha a felnőttekben nem, a lázadásnak ez a magva a gyerekeinkben érlelődik. Az igazi fordulatot egyedül ők tudják kivívni. No de hogy erre sor kerül-e, ki tudja? A történelem tele van hiú reményekkel és elszalasztott alkalmakkal. Aminthogy valamennyiünk élete is. A tényleges változás őszinte vágyát

⁸ Singer, Isaac Bashevis (1904–1991) amerikai Nobel-díjas (1978) író.

megfojtja a demagógia, a hazugság, a csalárdság, a manipulálás. Egyszer a gyerekek is felnőtt emberek lesznek, és a lázadás szelleme a konformizmusnak adja át helyét. Vannak éjszakák, amikor sötét, nyomasztó gondolataim nem hagynak aludni. Vajon mindezek után szabad-e belenyugodnunk egy olyan élethelyzetbe, amikor gyakran tehetetleneknek bizonyulunk nemcsak jövőnk, hanem jelenünket illetően is? Úgy érzem, nincs jogunk egy ilyen-fajta kapitulációra. De mit tegyünk, hogy erre ne kerüljön sor?

Bobát és téged sokszor üdvözöl: *F. Jelentkezz.*

A szerbség a szerbeskedés és a szerbellenesség között

1.

Vizsgálódásunk tárgya itt három olyan lexéma, amelyeknek a töve azonos, keletkezésük ideje, stílusértékük és jelentésük viszont eltérő, sőt ellentétes konnotációjú. Abból a föltevésből kiindulva, hogy valamely nemzet kultúrájának, sőt sorsának megismerését illetően jelentősége van annak, hogy miként használatos a megnevezésére szolgáló név, milyen jelentésekben, kontextusokban, hogy milyen származékai vannak annak a névnek és milyen konnotációi, a figyelem itt a szerb nyelv három olyan szavára [a *srpstvo*, a *srbovanje* és az *antisrbizam* szavakra] összpontosul, amelyek, ha nem tartoznak is a szerb kultúra legfontosabb kulcsszavai közé, de semmiképpen sem mellékesek e kultúra megértése szempontjából. Ez a három szó eléggé kifejezően bizonyítja azt az ismert tényt, hogy az etnolingvisztikai jelenségek megértéséhez, amellet, hogy tudni kell, *mit* jelent valamely szó, igen fontos tudni azt is, *hogyan* tölti be jelölő funkcióját, és hogy milyen kontextusokban használatos. A kontextusok és a konnotatív vonatkozások pontos meghatározása hozzásegíthet bizonyos esetekben, hogy olyan következtetésekhez jussunk, amelyek nem kizárólag nyelvi természetűek – annak a három szónak az esetében, amelyek e dolgozat címében szerepelnek, ezt szeretném megmutatni.

A szótárak szerint más szláv nyelvekben a *srpstvo* [szerbség] és a *srbovati* [szerbeskedik] (és ennek az igének a főnévi származéka, a *srbovanje* [szerbeskedés]) szavaknak az ekvivalensei körülírások, és ezeknek a nyelveknek többnyire nincsenek olyan megfelelő szavaik sem, amelyek töve az illető nemzet megnevezésére szolgáló etnonima. Ez utóbbi vonatkozásban kivételt képez a szorb és a horvát: a szorbban (K. K. Trofimovič 1974-ben kiadott felsőszorb–orosz szótára szerint) megvan a 'szorb nép' jelentésű *serbowstwo* (arch) és az 'ápolja a [szorb] nemzeti sajátságokat', illetve 'szorb nyelven beszél' jelentésű *serbować*; a horvátban a *hrvatstvo* jelentései 'a horvát nemzeti

érzület erőszakos kinyilvánítása' (V. Anić 1991-ben megjelent *A horvát nyelv szótára* [Rječnik hrvatskoga jezika] szerint), ám abból, hogy a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia által kiadott *A horvát és szerb nyelv szótára* [Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika] nem tartalmazza a *hrvatstvo* [horvátság] és *hrvatovati* [horvátkodik] szavakat, az a következtetés vonható le, hogy ezek újabb keletűek, talán a megfelelő szerb szavak mintájára jöttek létre. A szerb, szorb és horvát mellett említendő a bolgár is, ahol a 'bolgár nemzeti öntudattal rendelkezem, bolgárnak érzem magam' jelentésű *българя* igéből képzett *българеене* mellett *българановщина* vagy *българанищина* is van 'a bolgársághoz való tartozás kulturálatlan kinyilvánítása' jelentésben. „1. a bolgárookra jellemző sajátságok összessége, 2. a bolgár nép, 3. a bolgár területek összessége” (A bolgár nyelv szótára [*Речник на български език*], I. kötet, 1977). A *srpstvo* szónak mint elvont főnévnek a párhuzamai néhány más szláv nyelvben is föllelhetők, pl. *českost* [csehség], *polskość* [lengyelség]. Az *antisrbizam* [szerbellenesség] neologizmus, és a szláv nyelvek legnagyobb szótáraiban nincsenek olyan szavak, amelyek e szó módján keletkeztek, lehetséges, hogy már csak azért sem, mert az *anti-* elemmel kezdődő lexémák között sok az alkalmi jellegű, továbbá az alaki átláthatóságuk is egészen kifejezett. (Ellenben l. *антисловенизм* [szovjetellenesség] a legújabb orosz szótárakban is.)

2.

A *srpstvo* [szerbség] szónak legalább három jelentése van. Mint gyűjtőnév megközelítőleg ugyanazt jelenti, mint a „Srbi uzeti u celini” [az összes szerb] szókapcsolat (pl. *Srpstvo živi u nekoliko država* [A szerbség több államban él]). Elvont főnévi értelemben a *srpstvo* jelentése 'a szerbeket jellemző tulajdonságok' (pl. *U tome se ogleda srpstvo* [Ebben nyilvánul meg a szerbség]). Van egy harmadik jelentése is, ez 'a szerb néphez való tartozás érzése' (pl. *Oni drže do svoga srpstva* [Ők ragaszkodnak a szerbségükhöz]). A Matica srpska szótára, a *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika* két jelentését adja meg: 1. a szerb nép jellemző sajátságai (pl. *U čistom srpstvu ovog sela još su se razaznavale Srbija, Lika i Bosna po prezimenima* [E falu tiszta szerbségében a vezetékneveken még fölismerhető volt Szerbia, Lika és Bosznia] J. Pop[ović]) és 2. a szerb nép, az összes szerb (pl. *Ili je to zar zla sudba razdrobljenoga srpstva da kroz suze samo [...] manifestuje svoju zajednicu osećanja* [Vagy a szétszórattott szerbség balsorsa talán, hogy csak könnyein keresztül [...] juttassa kifejezésre érzéseinek egységességét] BK [Brankovo kolo] 1906).¹

A *srpstvo* [szerbség] szó valamennyi említett jelentése manapság már kissé régiesnek hat. Évtizedekig a politikai megbélyegzés kisebb-nagyobb

¹ A továbbiakban itt ez a szó *srpstvo* alakban szerepel, ha többjelentésű mivoltában foglalkozunk is vele; jelentései között csak egyik a gyűjtőnév értékű *Srpstvo* etnonima.

kockázatát vonta maga után a szerbség valamelyest is erőteljesebb kinyilvánítása, és ez sajátosság formában még napjainkban is tart. Ez ahhoz vezetett, hogy mind kevésbé volt használatos a *srpstvo* szó, továbbá hogy bekerült a stilisztikai többletértékkel bíró szavak osztályába, valamelyest archaikus, ha nem egyenest patetikus árnyalattal. Mindamellettt tévedés lenne a *srpstvo* fogalmi tartalmában túlhangsúlyozni a lehetséges stilisztikai többletértéket. A *srpstvo* szó valamennyi említett jelentése azon alapszik, hogy egyetlen más szóval sem helyettesíthető még olyankor sem, ha van hasonló jelentésű szó vagy szóalak. Például a *Srbi* [szerbek] többes számú szóalaktól eltérően a *Srpstvo* gyűjtőnév (mint a *porodica* [család], *rod* [nemzetiség, törzs], *narod* [nép]), jelentése 'a szerbek, bárhol is élnek, a közöttük levő különbségekre való tekintet nélkül', és ilyenkor a szó gyűjtőnév jellege a pluralizáció letiltása révén válik morfológiailag kifejezetté.

3.

A *srbovanje* [szerbeskedés] napjainkban általában a szerbségnek és/vagy az egész szerbséghez való tartozásnak a kritikátlan magasztalását jelenti. A *srbovanje* a *srbovati* [szerbeskedik] ige főnévi származéka, amelynek jelentését a Matica srpska szótára ekképpen adja meg: 'a szerbségét hangsúlyozza és erőteljesen kinyilvánítja szerb mivoltát', és a következő példákkal illusztrálja: „*U nas se oko četrdesetih godina prošlog veka [...] srbovalo* [A múlt század negyvenes éveiben nálunk [...] szerbeskedtek]” (Skerl[ić]), „*Lako je srbovati gore u Podgorici* [Könnyű odafönt Podgoricában szerbeskedni]” (Ćop[ić]). A *srbovanje* szóhoz manapság általában negatív érzelmi többlettartalom társul, ami abból ered, hogy az axiológiailag hangsúlyos lexika körébe tartozó excesszív jelentésű szavaknak, hacsak nem kapcsolódtak lexikális elatívumokhoz (pl. *premio* [kb. 'végtelenül kedves'], *predivan* ['gyönyörűség'], *predrag* ['forrón szeretett'] és hasonló), negatív felhangjuk van a dolgok természetéből fakadóan, ami minden túlzást és mértéktelenséget kísér, illetve ami ellentét a mértékletességnek és szerénységnek, azaz az olyan tulajdonságoknak, amelyek erénynek minősülnek (*preskup* ['túl drága'], *pretežak* ['túl nehéz'] és hasonló), de ugyanakkor *kratak* ['rövid'], *brbljiv* ['fecsegő'] *prejesti se* ['túl sokat eszik'] és hasonló).

A szerbeskedés mint a közösségi magatartás egyik formája többarcú és többindítékú jelenség. El lehetne készíteni a szerbeskedés különböző típusainak részletes rendszerezését: a kávéházitól, a folklór jellegűtől, a politikaitól vagy a filológiai (politikai vagy másféle háttérrel – l. erről a *Jezik danas* 1998/8. számában megjelent kritikát), pl. a reakciós szerbeskedésig, amelyet traumatikus, pl. háborús életélmények váltanak ki az egyénben, vagy amely válaszreakció a szűkebb vagy tágabb környezet szerbellenes viselkedésére; a többé-kevésbé ártalmatlan szerbeskedéstől, amely az asszimilációra össz-

pontosít, s amely esetenként naiv, romantikus dicsőítése a szerbségnek – az agresszív és destruktív megnyilvánulási formáig. Tekintve, hogy mindezt ezúttal lehetetlen arányos részletességgel áttekinteni, a továbbiakban a szerbeskedésnek azzal a formájával foglalkozom csupán, amely a szerbség tisztasága iránti túlhangsúlyozott elvárásokra irányul, és amely eléggé kifejezetten jelen van az intellektuális szerbeskedésben.

4.

A szerbeskedés egyik eléggé elterjedt sajátos kizárólagosság és a két-pólusú kategóriákban való sematikus gondolkodásra való hajlam: *mi és ők, miénk és övék, igazi és hamis, tiszta és vegyes, mostani és régi, tősgyökeres és idegen* és hasonló. A fekete-fehér kontrasztban való létértelmezések eleve hatásosabbak, mint az árnyaltabbak, könnyebb őket előadni, könnyebb megjegyezni és továbbadni is, effektívebbek, jól ismert poétikai alakzatokkal is könnyebben párhuzamba állíthatók, azonban igen gyakran túlonként leegyszerűsített és ezáltal pontatlan képet festenek az életről, amelynek mindenkori jellemzője az árnyalatok és az átmeneti jelenségek rendkívüli gazdagsága. A tiszta szerbséghez való ragaszkodás, amely azzal társul, hogy elhajlásnak minősít mindent, ami azon kívül való, és amitől elhatárolja magát, az ilyen szerbeskedés olyan gondolkodási modell, amely régóta meglehetősen elterjedt a szerbek körében, habár a szerbséget mind etnokulturális, mind nemzeti-közöségi tartalmaiban szegényíti.

Szétválasztani egymástól a szerbségben azt, ami benne centrális, illetve többé-kevésbé perifériális, mindenképpen fontos, sőt állandóan, mind körütekintőbben oda kell figyelni a szerbség perifériális alakzatainak sokféleségére, ám nem a célból, hogy a központi magról lehántsuk, amputáljuk a perifériáját, esetleg a közvetlen határjelenségeit, hanem azért, hogy ez a mag minél jobban megerősödjék. A tiszta szerbséghez való végsőig következetes ragaszkodás gyakorlatilag a szerbség tagadásához vezet, mert előbb-utóbb szembe találja magát azzal a fölismeréssel, hogy a föld kerekén ilyen abszolút tiszta jelenség nincsen. Miként példának okáért a nyelvtipológia is régen tudja, hogy nincs olyan nyelv, amely minden vonatkozásában egyetlen nyelvtípus megtestesítője – minden nyelvben megtalálható több-kevesebb olyan vonás, amely más típusokat jellemez. Ugyanúgy illuzórikus volna olyan egyén, ill. csoport után kutatni, amely minden elképzelhető szempontból (kinézésre, viselkedésre, jellemre, származásra stb.) megtestesítője a szerbségnek, (ami különben ugyanúgy érvényes a szlovénségre, németségre stb. is), annál is inkább, mert az ilyen fogalmakat tartalmilag szabály szerint maguktól értetődőeknek vesszük, értelmük kifejtett formában, amely szélesebb körben elterjedt és elfogadott volna, nincs meghatározva.

Ezzel szemben az az álláspont, hogy valamilyen fokon hozzátartozik a szerbséghez az is, ami akár csak kisebb részben is jellemző rá (annak tagadása nélkül, ami viszont abban nem szerb!), viszont megőrizhető és erősíthető, olyan gondolati mintát jelent, amely a szerbség fogalmi magja számára szélesebb és erősebb alapokat, egyúttal szilárdabb jövőt biztosít. Ha a szerb nép, különösen pedig a szerb értelmiségiek és politikusok terjesztenék és ápolnák azt az eszmét, hogy a szerbség egységességéről egy szűkebb és egy tágabb értelemben is lehet gondolkodni, bizonyára nem váltak volna le a szerb nemzettestről a katolikus és a mohamedán vallású szerbek, nem lett volna, vagy legalábbis kisebb mértékű lett volna a huzakodás a szerbiai szerbek és a Szerbián kívül élő szerbek, a horvátországi, Crna Gora-i, hercegovinai és boszniai szerbek között, könnyebb lenne megérteni a Boka Kotorska-i népesség helyzetét a szerb etnikum keretében, továbbá a diaszpórában élő szerbekét és azokét a szerbekét is, akik gyökereikkel részben valamely másik, pl. az orosz, szlovén, horvát, zsidó, német, cincár, cigány, vlach etnikumhoz kötődnek, könnyebb lenne megtalálni a helyét a szerbség egészén belül a hívő szerbek mellett az ateista szerbeknek, kisebb lenne az esélye annak, hogy időnként elpolitizálódjék az *e-ző* és az *ije-ző* nyelvjárásban beszélő szerbek közötti vagy a cirill ábécét, illetve a latin ábécét használók közötti különbségtéves és más vonatkozások. Sokszor jóval könnyebb (ha nem helyes is) elvetni valamit, ahelyett, hogy megpróbálnánk megérteni, elfogadni, befogadni. A szerbség különböző részei között vannak erőteljesebben és lazábban körülhatárolhatóak. A nemzeti hovatartozás érzése a dolgok természetéből adódóan nem egyforma hévvel lángol mindenkiben, egyéni és társadalmi csoportok, régiók között különbség van. Hogy a népnévként is, elvont főnévként is használatos *srpstvo* szó fogalmi tartalmának állandó szűkülését elkerüljük, egyik föltétele bizonyára: megszabadulni attól az eléggé belénk rögződött szokástól, hogy azt, ami csak részben szerb, könnyedén nem-szerbnek minősítjük; az ilyen gondolkodásmódot föl kell hogy váltsa az az elv, miszerint *a szerbség periferiális alakjainak gazdagságában is a szerbség gazdagságát kell látnunk*. Ez nehezebben járható út, ami azt is jelentheti, hogy helyesebb irányba vezet. A periferiálisnak a centrálissal szemben a szerbség fogalmi tartalmában nincsen semmiféle értékelő jellege. Különbözik pedig közismert az újszövetségi példázat arról, hogyan válhat a mellékes fontossá és fordítva. A fönti modell, amely szerint a szerbség olyan etnikulturális jelenség, amelynek magját és lépcsőzetesen tagolt periferiáját módszeresen vizsgálni és ápolni kell, s nem automatikusan szűkíteni és kirekeszteni, kifejthető konceptuális apparátus és a nyelvtudomány prototípus-elméletének módszerei segítségével, ahol is ugyancsak arról van szó, hogy a prototipikusnak a többé-kevésbé periferiálistól való megkülönböztetése a *belső* tagoltságnak az értelmezésére irányul, és nem arra, hogy szembeállítsa egymással a prototipikust és a periferiálist mint különálló

jelenségeket. Ez az elemzés itt, sajnos, a jelen fejtegetés behatároltsága miatt nem végezhető el, s arra sincs ezúttal lehetőség, hogy a szerbség fogalmát a komponenciális elemzés módszerével analizáljuk (egyébként N. I. Tolsztoj hasonló elképzeléstől indítatva a kilencvenes évek elején ugyancsak lingvisztikai módszer, a komponenciális elemzés alkalmazása mellett érvelt a nemzeti kultúrák lényegi vonásainak meghatározását illetően), habár meggyőződésem, rendkívül hasznos lenne ezen a módon átvizsgálni a szerbség (mint elvont főnév) fogalmi tartalmát, meghatározni összetevőit, azok szerveződésmódját és hierarchiájukat, e főnév jelentésének központi magját és másodlagos vonatkozásait, a *srpsstvo* lexéma denotátumát és értelmét (szignifikátumát), továbbá a hozzá kapcsolódó konnotatív tartalmakat. Egy ilyen elemzéstől, bár vannak másféle vizsgálati források és módszerek is, elvárható lenne, hogy a nyelv felől közelítve rámutasson arra, hogy miben rejlik a szerb nemzeti identitás lényege. Jelen fejtegetéseim azt célozzák, hogy ilyen vizsgálatokra sor kerüljön, lehetőség szerint a követhető irány megjelölésével együtt.

Az etnokulturális vonatkozásban mérvadó szókészlet konceptuális elemzése objektívizálhatná azokat a fogalmakat, amelyeket általában kizárólag pozitív (vagy csak negatív) előjellel használunk, a jó oldala mellett a gyengébbet is, ezzel rámutathatna az olyan jelenségekre, amelyeket valamely etnikai közösség föl kell hogy adjon. Ha jeles személyiségeit egy nép követendő példaképnek tekinti, olyanoknak tartja őket, akikkel büszkélkedhet, akkor tanulságos nem megfeleledkezni azokról a személyekről sem, akik valamely tettükkel negatív példaként szolgálhatnak. Az ilyenekről való hallgatás kritikátlanságot és megalapozatlan büszkeséget szül, megmerevedett mitológiát, amely az idő múlásával mind fájdalmasabban szembesül a valósággal. Minden népnek vannak sztereotípiái másikról is, önmagáról is, de fontos, hogy ezek a sztereotípiák ne legyenek túl elnagyoltak és merevek, hanem hogy rendelkezzenek legalább minimális árnyaltsággal és rugalmas stabilitással, amely biztosítja a jelen valóságával való jobb kapcsolatot, s amellet szilárdan támaszkodik a legjobb hagyományokra.

Mint minden, a szerbség fogalma is változhat, bizonyára változnia is kell, egyebek mellett azért is, mert ha valaki meg akarja találni a helyét a világban, de változtatni nem tud rajta, annak, ha a legkisebb mértékben is, alkalmazkodnia kell hozzá. Azonban a modern szerbség irányában való fejlődésnek átgondoltnak kell lennie, fokozatosnak, tudatosítva, hogy feltétlenül meg kell őrizni a nemzeti azonosság folyamatosságát és központi sajátosságait, hogy ez a fejlődés belső, magából a szerbségből fakadó és indíttatású legyen, és ne ilyen-olyan nagyhatalmi ideológiák repülő komesszárjainak instrukciói alakítsák, hogy a modern szerbség formálódásának útja az önépítés és kiteljesedés útja legyen, ne pedig a leépülés és a politikai eszközökkel történő megrendszabályozottságé.

5.

Az *antisrbizam* [szerbellenesség] a szerbség és szerbeskedés antipódusa. Ez a szó még nem került be a szótárakba, és úgy tűnik, nem látják szívesen a médiákban sem², amelyek pedig Szerbiában a huszonegyedik század elején szinte kivétel nélkül „politikailag korrektek”. Nem található meg sem az interneten, sem a Nemzeti Könyvtár elektronikus adatbázisában (keresés kulcsszó alapján). Hasonló jelentésű a régibb keletű, gyakorlatilag ma már használaton kívüli *srbožderstvo* [szerbgyűlölet] (l. A Matica srpska szótárát [RMS]), amely a *srbožder* [szerbgyűlölő] származéka (és valószínűleg a német *Serbenfressen* hatására keletkezett, l. A Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia szótárát [RJAZU]). A szerbben is, mint sok más európai nyelvben nagyjából hasonló jelentésűek a *-fob* utótagú szóösszetételek (pl. *germanofob* [németgyűlölő]).

A média hatása a közvélemény formálásában napjainkban nagyobb mint valaha, nemcsak a nyelvi szennyezettség kritikus sűrűsége, azaz a politikai, kommersziális és más jellegű (dez)információk hatalmas áradata miatt, amelyben korunk embere fuldoklik, hanem azoknak az ügynökségeknek tökélyre vitt módszerei miatt is, amely ügynökségek arra specializálódtak, hogy ha jól megfizetik őket, elhitesseék a világgal: a fekete fehér vagy fordítva; azaz korunk *szókufárainak* (Kor. 2, 17) (tkp. [azoknak,] „akik meghamisítják az Isten igéjét” [a ford. megj.] tökélyre vitt mesterségbeli fölkészültsége miatt.

A 20. század végén a világ geopolitikai térképét átrajzolni hivatott nagy tervekhez a szerbek különböző okokból nem akartak és/vagy nem tudtak alkalmazkodni, hacsak nem volt már előre nekik szánva a negatív példa (a „kitagadott” nép) szerepe, amely népet, a többiek okulására, meg kell büntetni. Az egzekútor államok a szerbség módszeres befektetésével alaposan fölkészítették a közvéleményt, hogy támogassa a büntető hadjáratot, amely alkalom volt egyúttal egy nagy, élőben lefolytatott hadgyakorlatra, arra, hogy igazolják egy nagy katonai szövetség létjogosultságát, új katonai támaszpontok és természeti erőforrások elfoglalását.

Ha az *anti...izam* [anti...izmus] típusú szóelemek népnevekkel állnak együtt (pl. a zsidókra vonatkozóan az *anticionizam* [anticionizmus], amelyek jelentése 'az illető néppel szembeni negatív érzelmek megléte, ill. keltése más népek tagjai részéről', akkor sok ország médiájából való nagyszámú szomorú példa arról tanúskodik, hogy a kilencvenes években világméretűvé gerjedt a

² Amikor például az antifaszizmus világnapja (2001. november 10.) alkalmából T. Krizanić asszony és A. Izrael úr részéről a szerbeket az az általánosított vád érte, hogy antiszemiták és cigányellenesek, „Szerbellenesség Szerbiában?” címmel jegyzetet küldtem a Politikának, az november 14-én megváltoztatott címmel („Alaptalan vádak”) jelent meg.

szerbellenesség, amely a Jugoszlávia elleni 1999-es hadüzenet nélküli háború idején érte el tetőpontját.

Habár ez a nyilvános beszéddel való méreteiben eladdig példátlan visszaélés és egy népek – mielőtt bombákat szórtak volna rá – szavakkal való gyilkolása gondos tanulmányozást és monografikus földolgozást követel, a szociolingvisták közül sem Jugoszláviában, sem külföldön senki sem fordított rá, legföljebb csak annyi figyelmet, hogy esetleg megemlítette. Nehezen hihető, hogy ez a probléma észrevétlen maradt, de elhallgatása a tudományos elit és meghatározott politikai erők együttműködési készségének egyik újabb formája. A szerbiai rendszerváltás után (az új hatalom a nemzeti értékeket és érdekeket ellentétesen magyarázza, mint az előző), a szerbellenesség súlypontja Szerbiába tevődött át, ahol is mind gyakrabban vonnak párhuzamot a szerbek és a néhai fasiszta és nacionalista államok népessége között, pártfogásra lelnek az olyan gondolatok, mint a szerbek ideiglenes kiváltása a kollektív bűnösség vádjá alól mindazoknak a kiadatásával, akiket a világ urainak bírósága követel, a nemzeti vagyoni kiárusítása hosszú távú (nemzeti?) érdekek nevében, mesterségesen és erőszakosan felszínre kerül, ill. hangsúlyt kap a kisebbségek kérdése, támogatásra találnak a különböző alternatív társadalmi csoportok, a szerb pravoszláv egyház alsó papságát, de egyes neves püspököket is az anticionizmus vádjá éri, minden megragadható alkalommal szóba kerül a Szerbiában tapasztalható zsidó- és cigányellenesség, az egészséges nemzeti öntudat ápolása könnyen sovinizmusnak, ha nem egyenesen rasszizmusnak minősül, módszeresen elködösítik azt a tényt, hogy a hágai vádak formálisan egyének ellen irányulnak ugyan, de olyan megfogalmazásokat tartalmaznak, amelyekkel az egész szerb népet, de legalábbis a többséget besározzák stb. stb. Tíz-egynéhány évvel ezelőtt még a külföldi médiákban (nem ok nélkül) sokat írtak a szerbek homogenizálódásáról (sok esetben ok nélkül) olyanformán, mint ami veszélyt rejt magában a már ugyancsak homogenizálódott szomszédaira nézve, most viszont a szerbek mindenféle „heterogenizálása” folyik (természetesen a szomszédaié nem), vagyis különböző alapokon való megosztásuk, amit a médiák, ha egyáltalán fordítanak rá figyelmet, progresszív folyamatként mutatnak be.

A szerbellenesség jelensége szemmel látható tény, azaz nincs szükség rá, hogy valamilyen logikai érveléssel bizonyítani kelljen, elég, ha beleolvassunk az újságokba vagy bekapcsoljuk a rádiót. E tény explicit megnevezésétől tartózkodnak, hogy minél később kerüljön sor a vele való szembesülésre, vagyis hogy változatos megjelenési formáin keresztül akadálytalanul, minél hosszabban fejtse ki hatását. Mintha az lenne a cél, hogy a szerbellenesség a szerb önpusztítás alakját vegye föl. A szerbeket tíz éve sújtó gyötrelmeken túl, amit a horvátországi és boszniai háborúk okoztak, valamint a szankciók, a bombázások, a meglehetősen korrupt és eléggé privatizált államapparátus –

amelyet fölvalt egy sok tekintetben az elődjénél jobbnak nem látszó újabb –, a szegénységben sínylődés és végezetül a vereség, amely megsemmisítette még az ország nevét is és a szuverén állam szinte minden szimbólumát, a kilátástalanság stb., mindezek mellett most itt van ez az idea, hogy az összes bajért legfőképpen – ha nem kizárólag – maguk a szerbek felelősek, és hogy a bűnük elől csak úgy menekülhetnek, ha saját maguktól elmenekülnek, ha megtagadják szerbségüket, és leborulnak a modern aranyborjú előtt.

Ezért, és nem pusztán azért, mert a dolgokat helyes a nevükön nevezni, a *antisrbizam* [szerbellenesség] szóra is éppúgy szükség van, mint ahogy valamely betegségből való kigyógyuláshoz is ismernünk kell a kór nevét.

A *srbstvo* [szerbség] szó használatának a jövőben akkor lesz értelme valójában, ha mind kevesebbszer lesz szükség a *srbovanje* [szerbeskedés] és az *antisrbizam* [szerbellenesség] szavakra.

2002. március 24.

Három adalék a Mátyás-tradíció szerb vonatkozásaihoz

3. Mátyás király lusta lányát megtanítják dolgozni

A gyálai születésű Svetozar Bajić (1850–1919) bánsági szerb tanítónak Bánsági szerb népi elbeszélések (*Srpske narodne priče iz Banata*) című füzetkájében két Mátyás királlyal foglalkozó mondája jelent meg. Ezeket a szövegeket a Mátyás-tradícióval kapcsolatos magyar összehasonlító kutatás természetesen nem ismeri. A két szerb mondaszöveg közül az egyiket korábban már közzétettem, és elhelyeztem a megfelelő magyar változatok körében.¹ A *Mátyás király lustái* című Mátyás-monda ily módon immár részét képezi a nemzetközi elterjedtségű mondaszövegeink egyikének. Ezúttal az ugyancsak kitűnő *Aki nem dolgozik, az nem eszik* (Ko ne radi taj ne jede²) című szöveget veszem vizsgálat alá. E szöveg, mint azt az említett dolgozatban már jeleztem³, az AaTh 1370A típusba sorolható nemzetközi mondatípus jellemző változata, s Mátyás királyhoz köthető. E szerb monda magyar fordításban így hangzik:

„Volt Mátyás királynak egy szép lánya, de olyan lusta volt, hogy egész élete során sohasem dolgozott, s nem is értett semmihez, hanem egész álló nap a tükör előtt ült. Amikor elérkezett férjhezmenésének ideje, apja mindenfelé közzétette, hogy lányát férjhez akarja adni, de aki el akarja venni, annak három év alatt minden munkára meg kell tanítania. Azután elég sok idő eltelt, de a király lányát senki meg sem kérte. Akkor a király szétküldte hű embereit a világba, hogy férjet keressenek lánya számára. Ezek el is indultak, ki erre, ki arra; egyikük útközben látott egy legényt, amint nyolc ökörrel egyedül szántott. A küldöncök azt mondták neki, hogy velük kell mennie, mert a király hívhatja. A legény megszeppent, de mit tehetett, ha már mennie

¹ JUNG 2001a.

² BAJIĆ 1905. 7–9. No 5.

³ JUNG 2001a. 79. 28. jegyzet.

kellett. Amikor a király színe elé ért, az mindent elmondott neki, hogy mi a helyzet, mire a legény megígérte, hogy a lányt három esztendő leforgása alatt megtanítja dolgozni. Az egy hétig tartó ünnepség után a legény a király lányával együtt hazament, a király pedig messze elkísérte őket, s búcsúzáskor azt mondta neki, hogy három esztendeig nem fogják látni egymást. Amikor a legény hazaért, anyja eléje szaladt, s megcsodálta a szép lányt. Másnap a legény újra fogta az ekét, és az ökrökkel együtt elindult a mezőre, de anyjának azt mondta, hogy a lányt ne kényszerítse munkára. Amikor este hazatért, s anyja vacsorához terített, azt mondta anyjának:

– Anyám, ma ki dolgozott?

– Én és te – válaszolt anyja.

– Nos, aki dolgozott, az megérdemli, hogy egyen is – mondta a legény.

A király lányának ez nem tetszett, megharagudott, s elment aludni. Másnap este ugyanígy történt. A harmadik napon így szólt a lány anyósához:

– Adj valami munkát, anyám, hogy ne üljek itt hiába.

Erre anyósa azt mondta neki, hogy hasogasson egy kis fát. Este, amikor a legény leült vacsorázni, megint anyjához fordult:

– Anyám, ma ki dolgozott?

– Mi hárman: én, te és a király lánya – válaszolt anyja.

– Nos, aki dolgozott, az megérdemli, hogy egyen is – válaszolta erre a legény.

Erre mind a hárman leültek vacsorázni.

Így aztán a király lánya lassan-lassan beletanult minden munkába, s amikor három év múltán apja vendégségbe jött hozzájuk, s látta, hogy lánya anyósával együtt vállvetve dolgozik, nagyon kedvére valónak találta, s így szólt lányához:

– Lám csak, te tudsz dolgozni?

– Tudok, istenemre, mert nálunk így van: aki nem dolgozik, az nem eszik – mondta a lány. – Hanem, tudod mit, apám, ha ebédelni akarsz, hasogass egy kis fát.

A sok ajándékot, amit magával hozott, a király átadta lányának és vejének, azután mindhármukat magával vitte királyi udvarába. Ezután a legényt saját fiának tekintette, s még élete során királyságot ígért neki.⁴

A mondat Bajic „az egy kissé gyengébb elbeszélő [mesélő]” Gavra Babuškov újszentiváni adatközlőjétől hallotta.⁵ Újszentiván Szeged környéki szerb falu volt a 19. század végén, s az napjainkban is. Bajic nem árulja el, hogy ezt a szöveget mikor gyűjtötte, de valószínűleg a 19. század vége felé, mint a másikat. Mint tudjuk, a *Mátyás király lustái* bánsági szerb változatát (eredeti

⁴ BAJIC 1905. 7–9. No 5. A magyar változat saját fordítás.

⁵ BAJIC 1905. 32.

szerb címe: Tri lenštine) Bajic az 1870-es években gyűjtötte, hisz korábban nyomtatásban már megjelent (1876-ban⁶). Egyébként mindkét szerb nyelvű Mátyás-monda újszentiváni adatközlőtől lett feljegyezve. Mint a Bajic Mátyás-mondái kapcsán írt korábbi dolgozatomban már jeleztem, Szeged környéke s a Bánság is gazdag területe volt a 19. század végén a Mátyás-tradíciónak; ezt Kálmány Lajos gyűjtései bizonyítják.⁷ Kálmány gyűjtéseinek egy része kéziratban maradt, csak jóval halála után tettek közzé belőle néhányat. Ezek közé tartozik a Bajic által is (szerbül) közzétett *AaTh 1370A, Aki nem dolgozik, ne is egyék* típus magyarszentmihályi változata, amely nagyon közeli variánsa az újszentiváнинak:

„Mátyás királynak volt egy lánya, de nem akart az a lány sömmit se dógozni.

Ősszel szánt egy özvegyasszonynak a fia négy ökrön. Se aki vezeti az ökröt, se ustoros, de megy az ökör szépen. Mátyás király mögáll nézni, hogy hajthatja az a gyerök, mikor se ustoros, aki vezeti. Azt mondja Mátyás király:

– Jó napot adjon Isten, fiam!

– Adjon Isten, király őfölsége.

– Szántogatul?

– Szántogatok!

– Hát nincs se ustoros, se vezető?

– Nem kell ennek ustoros. Aki szép szóra nem hajt, az ustorra se hajt.

– Ejnye, azt a gyerök jól találta el, aki szép szóra nem hajt, az ustorra se hajt! Fiam, neköm van egy lányom, nem akar sömmit se dógozni, meg bírnád-e tanítani?

– Móg én, király őfölsége!

A lányt amint odavitték a legénykének a lakására, ül be a kuckóba. Hagyták csak, hogy üljön a kuckóba, de önni nem adtak neki. Egyre azt hajtogatták, hogy: aki nem dógozik, ne ögyön.

A lány elgondolta, hogy ez nem jó lösz így. Másnap korán röggel hozzáfogott takarétani konyhába, szobába. Akkor adtak neki önni, aztán nem ült a kuckóba, dógozott.

Belekerült ebbe az időbe három-négy hét, mire eszébe jutott Mátyás királynak, hogy jó vóna mán a lányát mögnézni, mit csinál?

Mátyás király felöltözött kódusruhába, majd kitudja így.

Röggel korán odamén az ajtóra, levöszí a kalapját, imádkozik. A lány möghallja, hogy imádkozik, de nemhogy adna neki valamit, hanem fölvöszí a söprüt, háromat végigüt háthosszában a kódusnak.

⁶ In: Javor 3(1876) No 2. 53–56.

⁷ JUNG 2001a. 81.

– Mit csavargol itt, én királylány vagyok, mégis dógozni kell. Még nem dógoztam, nem öttem, ha tés dógoznál, önnél!

Amint elmönt haza, mindjárt mondta a feleséginek:

– Nemhogy alamizsnát adott vóna, még a söprével is jól rám rakott. Azt mondta, ha dógoznék, önnék, nem csavarognék.

Ezön a király mögörült. Belekerült vagy öt-hat hét, elmönt feleségestől megnézni a lányát. Írt a király a legénykének, hogy erre a napra elmén, ű odahaza lögyön. Elmönt a király, kérdözi a lányát:

– Vert ez a legény?

– Nem bántott egy ujjal se, még rossz szót se szólt.

Úgy aztán azt mondta Mátyás király a legénykének:

– No mán, fiam, ha mán így mögtanítottad, lögyön a feleségöd!”⁸

E két mondának ugyancsak nagyon közeli változatát jegyezte le Kálmány Egyházaskéren, azzal a különbséggel, hogy abban a legény Mátyás király testvérhúgát tanítja meg dolgozni.⁹ Tehát mindhárom változat bánsági eredetű, s a típust mindhárom Mátyás királyhoz köti. A magyar népmese-katalógus egyébként a típus (AaTh 1370A) összesen tíz változatát jelzi¹⁰, ezek közül Kálmány említett két változata, valamint Bajíc itt közölt variánsa kötődik Mátyás királyhoz, a többi nem. Mivel a katalógus 1986-ban jelent meg, nem lehet tudni, hogy azóta újabb változatok előkerültek-e, akár a Mátyás-tradícióhoz tartozók, vagy nem.

Svetozar Bajícot és könyvecskéjét, melyben a két szerb nyelvű Mátyás-mondta megjelent, gyakorlatilag elfelejtette a szerb népköltészeti kutatás. A Bajíc-tyal kapcsolatos kézikönyvi adatok alig mondanak róla és könyvecskéjéről valamit. Időközben azonban előkerült egy dolgozat¹¹, amely a maga módján méltatja a bánsági szerb népköltési gyűjtést, és a helyét is kijelölni kísérel meg a szerb népi próza kutatásában.

Miodrag Maticki tanulmányáról van szó, melyben Bajíc könyvecskéjéről is szól, s melyben a bánsági (bánáti) szerb népi elbeszélések (magyar terminológiával: népmesék és népmondák) gyűjtésének és közzétételének kezdeteiről ad áttekintést. A dolgozatban két könyv kerül említésre: a Kosta Ristić és Vasa Lončarski jegyezte *Srpske narodne pripovetke* (Szerb népi elbeszélések) című kiadvány és Svetozar Bajíc általunk is érintett *Srpske narodne pripovetke iz Banata* (Bánsági szerb népi elbeszélések) című könyvecskéje. Az előző munka 1891-ben jelent meg Újvidéken, a másik ugyanott 1905-ben. A Ristić–Lončarski-féle könyvecske alig hét szöveget tartalmaz az ismertető szerint, s azok is a tréfás népmesék körébe tartoznak.

⁸ ORTUTAY-DÉGH-KOVÁCS 1960. 156–157. No 146. Jegyzet: 1061.

⁹ ORTUTAY-KATONA 1956. 328–330. No 28. Jegyzet: 402.

¹⁰ VÖÖ 1986. 64–65.

¹¹ MATICKI 1980.

Bennünket azonban ebben a pillanatban az érdekel, hogy Maticki mit látott és vett észre Bajić könyvecskéjében, s érintette-e a kapcsolattörténeti vonatkozásokat.

Dolgozatából az olvasható ki, hogy alapjában véve nem tud mit kezdeni Bajić szövegeivel, s állandóan Vuk Karadžić népi prózájával (magyarul: népmeséivel és népmondáival) kísérli meg egybevetni őket, megfelelkezve arról, hogy a Bánság lakosságának világa alapvetően eltért a 19. században is a Balkán oszmán kultúrától áthatott világától, s mindez a népi prózában is kifejezésre jutott. Ebből következően ha – vak tyúk is talál szemet alapon – valamelyik szövegben Vuk Karadžić egyik meséjének vagy mondájának variánsára bukkan Bajićnál vagy az előbb említett szerzőknél, kommentárja általában annyi, hogy ezek romlott változatok, s nem tükrözik „a képzelet varázslatát”¹², nem eredeti bánáti alkotások. A mese- és mondavilág nemzetközi vonatkozásainak ismeretében óvatosan meg kell jegyeznünk, hogy a népi próza is változatokban él, mint a népköltészet minden műfaja. Nem értem, hogy a tanulmányíró előtt miért hatnak zavaróan a változatok, hisz a népköltési alkotások megjelenési formája a változat. Az is a téves elképzeléseket bizonyítja, hogy a népi elbeszélések útját a Bánságba a Dunán át

képzeli el, tehát délről¹³, akár szájhagyomány útján, akár Karadžić mesekötetei által. Ebből következően mi sem természetesebb, mint hogy a Bajicnál megörökített két Mátyás-monda változatot nemhogy nem kommentálja, de nem is említi. (Pedig, tenném hozzá, Mátyás neve és viselt dolgai előfordulnak a délszláv népköltészetben is, ha nem is elsősorban a szerb mondahagyományban.) S ha már annyira Karadžić meséi és mondái képezik számára a zsinórmértéket, elmondhatta volna legalább azt, hogy a Bajic által megörökített *Három lusta*¹⁴ (Tri lenštine) mondatípus nem csupán Mátyás királyhoz kapcsolódhat a népi prózában, hanem a magyar király személyétől függetlenül is élt a szerb és horvát prózaepikában. Egyik változata éppen a mércének képzelt Karadžić életművében. Ehhez azonban ismerni kellene Vuk Karadžić teljes opusát, nem csupán mesekötetét. De majd besegítünk: a magyar prózaepikában a *Mátyás király lustái AaTh 1950* mondatípus kitűnő változata olvasható Karadžić híres Szerb szótárának *dembel* szócikkében.¹⁵ A *dembel* szó turcizmus a szerb nyelvben, jelentése: *lusta, tunya, tohonya* (ember).¹⁶ A szótárában Karadžić azonnal kis történettel illusztrálja a szót. Ennek fordítása így hangzik:

„Mesélik, hogy a török császár eteti és ruházza a tohonyákat, de előbb mindegyiket megvizsgálják, hogy alkalmas-e a tohonyaságra: nem tudna-e valamit csinálni. Egy alkalommal két tohonyának jelentkező alatt meggyújtották a gyékényszőnyeget, hogy lássák, mit fognak tenni. Ekkor a kettő közül az egyik odaszólt a másiknak:

– Állj fel, keljünk fel a gyékényről, mert megégünk!

Erre a másik így felelt:

– Hallgass, az Isten áldjon meg, nem restelsz beszélni?

Ekkor ezt a másikat felvették tohonyának, az elsőt pedig, aki azt mondta, hogy keljenek fel, elkergették, s azt mondták neki, hogy nem alkalmas tohonyának.¹⁷

Ha az említett kései kutató, aki Bajic könyvecskéjét kommentálta, nem tudta Bajic egyik Mátyás-mondája kapcsán fejére olvasni Karadžićnak ugyanabba a típusba (AaTh 1950) tartozó szövegét, tehát elképzelhetően

¹³ Ugyanott.

¹⁴ BAJIĆ 1905. 16–17. No 12. (AaTh 1950. The Three Lazy Ones.)

¹⁵ KARADŽIĆ 1935. *Dembel* szócikk.

¹⁶ ŠKALJIĆ 1985. *Dembel, tembel* szócikk.

¹⁷ KARADŽIĆ 1987. 11. A Karadžić szótárában található „kis történeteket” összegyűjtve adták ki ebben a kötetben. Felsorolja őket továbbá a kritikai kiadás sajtó alá rendezője: KARADŽIĆ 1988. 309–315. A *Dembel* a 310. lapon. Innen megtudható, hogy a kis történet korábban már bekerült a Karadžić-féle Szerb népmesék kiadásának több változatába, az úgynevezett állami kiadásokba. Maticki tehát onnan is ismerhette volna a történetet.

nem ismerte a Karadžić-féle szerb szótárban régóta közzétett „kis történet”, akkor ismernie kellett volna ugyanennek a mondatípusnak dolgozata előtt, 1963-ban már közzétett boszniai változatát, melyet eredetileg 1886-ban közöltek elsőül, Zágrábban.¹⁸ Ezt az ugyancsak moszlim provenienciájú rövid változatot is érdemes megismernie a magyar olvasónak, mert szépen mutatja, hogy egy más kultúrában miként artikulálódik a magyarból elég jól dokumentált mondatípus:

„Élt Konstancinápolyban három tohonya. Egész álló nap a párnákon heverték, ettek-ittak és aludtak. Egy alkalommal az egyik felmászott a székre, mire a másik kettő elcsodálkozott:

– Hé-kás, ekkora hőstettet még nem láttunk!

Egy szép napon tűz ütött ki. Aki közülük először észrevette, így szólt:

– Tűz van.

A másik rápillantott, és így szólt:

– Bennégünk.

– Miért szaporítod a szót – ásította el magát a harmadik, s meg sem mozdultak, bennégtek.”¹⁹

A Bajić könyvecskéjét kommentáló Matickitől eltérően magam úgy találok, hogy – legalábbis egybevető, szerb–magyar vonatkozásaiban – különösen a Mátyás-tradíció tekintetében a kiadvány kincset ér. Előkerültek belőle ugyanis azok a magyarországi szerb mondaváltozatok, amelyeket a soknemzetiségű Bánságban remélni lehetett, megtalálni őket azonban annál nehezebb volt. Ez a tény azonban, mint láthattuk, csak a mi számunkra fontos, a szerb komparatív folklorisztika érdeklődését nem keltette fel, mint ahogy Zenon Kuzelya könyve²⁰ sem, amely szinte Bajić könyvével egy időben (1906-ban) jelent meg Lembergben ukránul, s a szláv népköltészet Mátyás-tradícióját tárgyalta teljes apparátussal és kitekintéssel. Kár, hogy ez a mű – a mostani Mátyás-esztendőben – nem jelenik meg végre magyarul is.

Az idei Mátyás-évforduló kapcsán nem hallottunk arról, hogy a délszláv folkloristák közül is valaki újra megvizsgálná a szerb és horvát folklor közzétett vagy kéziratossá anyagát további Mátyás-vonatkozások ügyében. Mint a magam dolgozata jelzi, ilyen vizsgálatok további eredményeket ígérhetnek.

¹⁸ BOŠKOVIĆ-STULLI (priređ.) 1963. 261. No 108. Jegyzet: 332.

¹⁹ Ugyanott.

²⁰ KUZELYA 1906.

IRODALOM

BAJIĆ, Svetozar

1905 *Srpske narodne pripovetke iz Banata*. Novi Sad

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (pried.)

1963 *Narodne pripovijetke*. (Pet stoljeća hrvatske književnosti). Zagreb

JUNG Károly

2001 *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig*. Magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok. Újvidék

2001a *A Mátyás király lustái (AaTh 1950) szerb változata. Összehasonlító népköltészeti adatok*. In: JUNG 2001. 74–87.

KARADŽIĆ, Vuk

1935 *Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. Četvrto državno izdanje. Beograd

1987 *Male priče*. Izabrali i priedili Boško Petrović i Stojan Trećakov. Novi Sad

1988 *Srpske narodne pripovijetke*. Priedio Miroslav Pantić. (Kritikai kiadás.) Beograd

KUZELYA, Zenon

1906 *Ugorszkij koroly Matvij Korvin v szlavjanszkij usztnij szlovesznoszti. Rozbir motiviv svjazanib z jogo imenem*. U Lyvovi

MATICKI, Miodrag

1970 *Dve zbirke srpskih narodnih pripovedaka iz Banata. Narodno stvaralaštvo – Folklor* 9(1970) No 33. 37–45.

ORTUTAY Gyula–DÉGH Linda–KOVÁCS Ágnes

1960 *Magyar népmesék III*. Budapest

ORTUTAY Gyula–KATONA Imre

1956 *Magyar paraszttmesék II*. Budapest

ŠKALJIĆ, Abdulah

1985 *Turcizmi u srpskohrvatskom-brvatskosrpskom jeziku*. Peto izdanje. Sarajevo

VÖÖ Gabriella

1986 *A magyar népmesék tréfakatalógusa (AaTh 1350–1429)*. Magyar Népmesekatalógus 7/A. Budapest

A hatalom packázásai a kisebbségi kultúrával

Történelmi, politikai helyzet

1933. évi hatalomra kerülése után Hitler külpolitikájának alapját nem csak az ún. „versailles-i rendszer” eltörlése képezte, hanem az a vágy is, hogy minden német egyazon országban éljen, továbbá a Kelet felé irányuló törekvés. Az első évektől fogva ezeknek az eszméknek a középpontjában Ausztria és a Szudéta-vidék (Csehszlovákia) állt, de a „Drang nach Osten” is. Uralmának első éveiben érdekkörébe nem tartozott bele a Balkán és a Duna mente, azt átengedte Mussolininak (1938-ig), de azért itt is szövetségeseket keresett Jugoszlávia szétzúzására. Természetesen meg is találta Olaszországban és Magyarországon (az elsőben nem csupán ideológiai okokból, hanem Montenegró végett is, Magyarországon pedig a Délvidék miatt).

A jugoszláv–magyar viszonyok 1918 óta nem voltak a legjobbak. Némi „kivárás” következett be 1929-ben, a január 6-i diktatúra bevezetésének idején, majd újból fölerősödtek 1931 után, vagyis a király engedékenysége folytán az 1931-es Alkotmány meghozatalával.

A diktatúra bevezetéséig a Magyar Párt – politikai értelemben – ingadozott a radikálisok és a demokraták között. A magyar nemzeti kisebbséggel szembeni politikai bizalmatlanság különösen abból eredt, hogy Magyarországon mind több híve támadt az újonnan alakult Ébredő Magyarok jobboldali szervezetnek, de abból is, hogy Magyarország támogatta a horvátországi usztasa ideológiát (1924. május 3-án Jugoszláviában be is tiltották a Magyar Párt működését – csak rövid időre, szeptember 24-éig – ám hamarosan bekövetkezett az 1929-es diktatúra).

A magyar revizionizmustól való félelem Jugoszláviában különösen azután nőtt meg, hogy az angol lord Rothermere nyíltan támogatta Trianon magyar revízióját, elsősorban etnikai okokból.

A vajdasági magyarok megpróbálták követelni a nemzetiségi jogukat, különösen a kultúra és az oktatás terén, egyrészt a dr. Deák Leó által a Népszövetséghez eljuttatott gyakori panaszokkal, másrészt pedig dr. Várady Imre nagybecskereki ügyvéd tevékenysége révén, aki már korábban is szorgalmazta a balkáni népekkel, különösen a szerbekkel való együttműködést, 1918

után pedig azt, hogy az újonnan kialakult körülmények között a jugoszláv térségben élő magyaroknak a saját nemzetiségi jogait parlamentáris úton kell kiharcolniuk.

A magyar–jugoszláv viszonyokban jelentős változásokat hozott Gömbös Gyula magyar kormányfővé történt kinevezése, de az usztasa mozgalom mind nyíltabb magyarországi támogatása – Jankapuszta létrehozásával. A jugoszláv–magyar viszonyokban annak az évnek az elején bizonyos enyhülés állt be, amikor a mérsékeltbb áramlat, főleg a Váradyé, 1934 elején úgy vélte, hogy a „kisebbségi magyar kérdést” Jugoszláviában a parlament által, megegyezésekkel rendezni lehet. A jugoszláv király elleni októberi merénylet után újból kiéleződtek a két ország közötti viszonyok.

*Aleksandar Kasai
Kartag Nándor fordítása*

A hivatali önkény dokumentumai

FELOSZLATÁS

A Dunai bánóság Királyi Bánági Közigazgatási Hivatala
II/2. szám 25760.
1934. április 14.
Újvidék

Tárgy: Magyar Művelődési Egyesület feloszlata

A nagybecskereki Városi Rendőrség főnöke, az óbecsei járási előljáró és a többi rendőrségi hatóságok jelentésével kapcsolatban, az 1931. IX. 18-i Az egyesületekről, a gyülekezetekről és az egyesületekről szóló törvény 11. sz. alapján meghozom a következő

HATÁROZATOT

A nagybecskereki székhelyű Magyar Közművelődési Egyesületet, e bánóság területén más helységeken alapított minden fiókszervezetét és alosztályát feloszlatom, és mindennemű további munkáját betiltom.

INDOKLÁS

A hivatalos ügyiratok alapján megállapítást nyert, hogy „Magyar Közművelődési Egyesület” elnevezésű egyesület nem létezik, mert egyesületi

szabályzatát a mai napig nem nyújtotta be jóváhagyásra. Nagybecskereken létezett egy Torontál Megyei Magyar Közművelődési Egyesület, melynek a Belügyminisztérium BBB ügyosztályának 1921. évi határozatával engedélyezték működését. Az egyesület a mai napig egyetlen írásbeli beadvánnyal sem kérelmezte névváltoztatásának engedélyezését. Ezt az állítást a nagybecskereki közjegyzőnél levő hitelesített egyesületi szabályzat átirata bizonyítja. A hitelesítésre 1930-ban került sor, mely szerint az egyesület elnevezése: Torontál Megye Magyar Közművelődési Egyesülete. Ennek alapján, mivel az említett egyesület névváltoztatásánál nem teljesítette maradéktalanul a törvény szabta feltételeket, a mostani Magyar Közművelődési Egyesület elnevezésű egyesület viszont nem teljesített minden alakjogi követelményt, ilyen egyesület nem is létezhet.

A hivatalos ügyiratok alapján megállapítást nyert, hogy az egyesület, habár nem is létezhetett, jogtalan működést és politikai tevékenységet fejtett ki, ami az óbecsei járási előjárónak az egyesület igazgatóbizottsági, az idén április 7-én megtartott ülésével kapcsolatos jelentéséből egyértelműen kiderül. Az ülés összehívásának tényét az igazgatóbizottság minden tagjának ez év március 31-én kiküldött, dr. Várady Imre elnök, Márton Andor igazgató és Juhász Ferenc titkár kézjeggyel ellátott írásbeli meghívók alapján lehetett megállapítani. A meghívóval ez év április 7-ére hívták össze az ülést Óbecsén, melyet a helyi rendőrség előzetes értesítése nélkül meg is tartottak. Az ülés megtartását megerősíti dr. Galambos Ferenc egyesületi vezetőségi tag kijelentése is, aki az óbecsei járási előjárónak úgy nyilatkozott, hogy tudomása volt az ülés megtartásáról, ennek ellenére félreírta a járási előjárást. Ebből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy az egyesület vezetősége titkos összejövétel megtartását szándékozta, és ezt meg is tette. Efféle magatartásával az egyesület megszegte a hatályos törvényi rendelkezéseket, és így nem nyújt elegendő biztosítékot ahhoz, hogy hasonló jellegű összejövetelein nem kerül majd sor politikai döntések elfogadására is. Mivel ezzel a vezetőség munkája jogellenesnek minősült, már ez a tény is elegendő ok lenne az egyesület feloszlásához, még ha törvényesen jóváhagyott egyesületi szabályzattal is rendelkezne, de ebben az esetben még ez sincs.

Továbbá, az egyesületi alapszabályzat 4. §-ában megfogalmazott célok mellett kiálló Torontál Megyei Magyar Közművelődési Egyesület elnevezésű szervezet létezéséhez A népiskolákról szóló törvény 156. sz. értelmében szükséges az Oktatási Minisztérium engedélye is. Mivel az egyesület ilyen engedéllyel nem rendelkezik, minden további munkáját és tevékenységét be kellett tiltani.

A fentiek alapján, de különösképpen azért, mert kétséget kizáróan megállapítást nyert, hogy ez a jogtalanul szervezett egyesület meg nem engedett

összejöveleteket is tartott, amivel megsértette Az egyesületekről, gyülekezetekről és egyesületekről szóló törvény rendelkezéseit, az említett törvény 11. §-át kellett alkalmazni, és úgy dönteni, mint ennek a határozatnak a rendelkező részében.

A határozat ellen a kézbesítéstől számított 15 napos határidőn belül fellebbezés nyújtható be a Belügyminisztériumhoz, e Bánsági Közigazgatási Hivatal közvetítésével.

Erről értesülnek:

1) A nagybecskereki székhelyű Magyar Közművelődési Egyesület, a nagybecskereki Városi Rendőri Elöljáróság révén,

2) A nagybecskereki, zombori, zentai, nagykikindai, szabadkai, magyar-kanizsai városi rendőrség főnökei, valamint Zombor, Apatin, Topolya, Kúla, Palánka, Hódság, Zenta, Batina, Dárda, Nagykikinda, Nagybecskerek, Törökkanizsa járási elöljárói, hogy e határozat kézhezvételét követően járjanak el a törvény értelmében.

Matković
bán, s. k.

LELTÁR ÉS FELSZÁMOLÁS JEGYZŐKÖNYV

készült a Magyar Közművelődési Ház, Dr. Reiss utca 3. sz. alatti helyiségeiben, 1934. május 1-jén, a Magyar Közművelődési Ház bezárása és a Magyar Közművelődési Egyesületnek a Kir. Bánsági Közigazgatási Hivatal II/2 25760. számú, 1934. április 14-i keltezésű határozatának alapján történő feloszlata alkalmával.

A JELENLEVŐK ALÁÍRTAK

A Magyar Közművelődési Egyesület alulírott igazgatósági tagjai és a tanúk jelenlétében, a Magyar Közművelődési Ház lepecsételése alkalmával a helyiségekben az alábbi tárgyak maradtak:

13 zöld posztóval bevont asztal; 80 db sárga szék; dr. Várady elnök úr kijelentése szerint ezek az Anton Bence és Fia cég tulajdonát képezik; 10 db fekete szék; 13 db különböző bekeretezett kép; 2 db bőrfotel; 1 db íróasztal; dr. Magyar kijelentése szerint az ő személyes tulajdona; 1 írógépi kisasztal; 1 nyomtatványos szekrény; 1 irattári polc; 4 csillár, kettő 1-1 égővel, kettő viszont 3-3 égővel; 1 nagy üveges szekrény, dr. Magyar kijelentése szerint az ő személyes tulajdona; 1 falióra; 1 magas íróasztal; 1 zongora, dr. Magyar kijelentése szerint az ő személyes tulajdona; 1 magas szekrény; 4 üveges szekrény, bennük az egyesület teljes könyvtára; a leltár szerint 2176 különbö-

ző könyv, ebből 13 darab szétszakadt és használhatatlan állapotban; 123 db könyvet olvasásra kiadtak a tagoknak, és ezek még ma is náluk vannak; Torok Júlia könyvtárosnő kijelentése szerint az összeírt könyvkészletből kb. 500 darab egyébként is hiányzik, és hollétükről nincs tudomása, mert szolgálatba lépésekor nem is vette át őket; 4 db a Magyar Közművelődési Egyesület helyiségein kívül tartott leltári könyv, melyek az V. Rendőri Előjáráságon vannak, a könyvtár pontos állományának megállapítása érdekében.

A tárgyak leltározása után megtörtént a három bejárati ajtó lepecsételése, és ezáltal ellehetetlenült a művelődési házba való belépés.

A jegyzőkönyvet nekünk felolvasták, megtörtént a tényállással való egyeztetés, és azt, mint hitelest, alá is írjuk.

Az egyesület tagjai
Dr. Várady Imre
Juhász Ferenc
Dr. Borsodi Lajos

Tanúk
Benkő Vilmos
Benkő Zsófia

A hatóság képviselői
(olvashatatlan aláírás)

FOLYAMODVÁNY A BÁNHOZ

Dunai bánság
Királyi Bánsági Közigazgatási Hivatala
Ú j v i d é k

FELLEBBEZÉS

melyet a nagybecskereki székhelyű Magyar Közművelődési Egyesület nyújtott be a Dunai bánság Bánsági Közigazgatási Hivatalának II/2 25760. számú, 1934. április 14-i keltezésű határozata ellen.

Kérjük, tessék továbbítani ezt a fellebbezést az összes vonatkozó ügyírral a Belügyminisztériumhoz, melytől kérjük, hogy:

szíveskedjék módosítani a Dunai bánság Bánsági Közigazgatási Hivatalának II/2 25760/1934. számú határozatát, valamint engedélyezze és biztosítsa a Magyar Közművelődési Egyesület további művelődési tevékenységét, az egyesület szabályzatával összhangban.

FELLEBBEZÉSI ÉRVEK

Magyar Közművelődési Egyesületünk 1875-ben alakult, tehát majdnem 60 évvel ezelőtt. A hat évtized folyamán, egészen 1934. április hónapjáig, megszakítás nélkül és zavartalanul működött, terjesztette és ápolta a magyar nyelvű kultúrát.

1934. április 22-én kézbesítették nekünk a bán úr határozatát, mellyel felosztatják egyesületünket, és betiltják minden további tevékenységünket.

A határozat elvi indokai egyrészt megalapozatlanok, másrészt mélyen sértenek bennünket, mint a magyar nemzeti kisebbséghez tartozó jugoszláv állampolgárokat, ezért kötelességünk panaszt emelni a miniszter úrnál.

I. Egyesületünk megalakulását követően az akkori illetékes hatóságok jóváhagyták az egyesület működési szabályzatát, és egyesületünk ennek alapján tevékenykedett 1921-ig. Birodalomváltás után, a törvényi rendelkezésekkel összhangban, benyújtottuk egyesületi szabályzatunkat, melyet a belgrádi Belügyminisztérium 1921. március 21-én 998/1921. szám alatt jóváhagyott és engedélyezett.

A 998/1921. szám alatt jóváhagyott egyesületi szabályzat 1. §-a értelmében az egyesület elnevezése: Torontál Megye Magyar Közművelődési Egyesülete.

Az 1929. január 6-a utáni rendeleteknek megfelelően, ismét benyújtottuk egyesületi szabályzatunkat. A városi rendőrség részünkre kézbesített 8426/1929. számú határozata értelmében:

„Belgrád kerület főispánjának 368/1929. h. sz. (határozatával) kapcsolatban megtiszteltetés számomra értesíteni Önöket további működésük engedélyezéséről, valamint egyesületi szabályzatuk jóváhagyásáról, Az állam biztonságának és közrendjének védelméről szóló 1929. január 6-i törvény értelmében.”

A határozatot, hitelesített formában, tisztelettel mellékeljük. Ezzel bizonyítani szeretnénk, hogy az új törvényi rendelkezéseknek is pontosan és minden szempontból eleget tettünk, ezért nem áll, és téves a megfellebbezett határozatban az az állítás, mely szerint: nem teljesítettünk minden törvény szabta alaki feltételt.

Mi több, amikor 1930-ban kiadták azt a törvényi rendeletet, amely – különösen Vajdaságban – megtiltotta a régi közigazgatási berendezésre emlékeztető elnevezéseket, mint amilyenek a Torontál megyei, Bács megyei stb., mi ismét és teljes mértékben tiszteletben tartottuk a törvényi rendelkezéseket, és az 1929. január 6-a után is jóváhagyott egyesületi szabályzatunkból kiiktattuk a „Torontál Megye” szavakat, mivel szándékunkban volt a törvény világos és kételyt kizáró előírásait mindenképpen betartani. Az illetékes hatóságnak éppen abban az esetben lett volna oka felelősségre vonásunkra, ha ezt nem tesszük meg.

A törvényi rendelkezések betartása nem lehet ok egyesületünk feloszlatására.

Közművelődési egyesületünk egyesületi szabályzatát a legfelsőbb közigazgatási hatóság, maga a Minisztérium hagyta jóvá, tehát a Minisztériumnak alárendelt szerv sem illetékességgel, sem pedig kompetenciával nem rendelkezik, hogy a fölérendelt hatóság által jóváhagyott egyesületi szabályzatot az említett módon semmissé nyilvánítsa.

II. Számunkra és állampolgársági tudatunkra nézve mélységesen bántóak és sértőek a megfellebbezett határozatok az olyan megfogalmazásai, melyek szerint ez a közművelődési egyesület törvénytelenül működött és politikai tevékenységet fejtett ki, – hogy titkos összejövetelt szándékozott megszervezni, sőt ezt meg is tette, – mert a hasonló összejöveteleken politikai jellegű döntések is szülehetnek...”

Őszinte tiszteletünk ellenére, határozottan tiltakozunk az efféle feltételezések ellen. A hatóság nem rendelkezik semmilyen megfogható adattal, tényleges bizonyítékkal, amely alátámasztaná az effajta állításokat, melyek rágalmaznak bennünket, és mélységesen sértik az egész magyar nemzeti kisebbséget.

Mert ha megengednék a hatóságnak, hogy minden megalapozott és tényleges bizonyíték hiányában érvként olyan kijelentéseket vegyen figyelembe, melyekből súlyos következmények vonhatók le, – hogy mi titkos összejöveteleket tartunk és ezeken politikai vonatkozású döntéseket is hozunk, – akkor csak egy lépés választ el bennünket olyan állítástól, hogy veszélyes kommunisták vagy az államot szétromboló anarchisták vagyunk.

Az effajta, könnyedén kimondott és egyoldalú állítás ellen, a magyar nemzeti kisebbség bizonyított lojalitása és jó híre érdekében, felelősségünk tudatában, tiszteletünk ellenére is, erélyes tiltakozásra kényszerülünk.

Hiszen nemrég a nyilvános képviselőházi ülésen nemcsak a közművelődési miniszter úr, hanem a bán úr is kiemelte, hogy a magyar nemzeti kisebbség lojalitásához nem fér semmi kétség, teljes mértékben megbízható, sokoldalú és korrekt.

Ezt az általános véleményt, melyet a magyar kisebbség mindenképpen kiérdemelt, nemcsak a magyarok érdekében, hanem általános érdekből sem lehet, és nem is szabad könnyedén kimondott megállapításokkal megingatni.

Szomorú tény, és a magyar kisebbség körében mély fájdalmat vált ki, hogy a közművelődés terén kifejtett tevékenységére, egy ideje, alaptalanul, nem néznek jó szemmel.

Megtörtént, hogy egy magyar amatőr előadás közben betörték a színházba, az emeleti páholyból fémszéket, szánkót, üvegeket dobáltak a nézőtérre, egy alkalommal előadás közben kikapcsolták az áramot, tűzvészt jelentettek, és így kényszerítették távozásra a közönséget. Ezeket bűnvádi feljelentés követte, de bizonyos idő elteltével olyan határozat született, mely szerint az elkövetők kiléte ismeretlen, ezért a további eljárást felfüggesztik.

Akkor több ízben betörték annak a háznak az ablakait, melyben a magyar kisebbség művelődési összejöveteleit tartja. A benyújtott feljelentésre ugyanolyan határozat érkezett, hogy a tettesek kilétét nem lehet megállapítani, és az eljárást felfüggesztik.

Az idén, április elején, húsvét napján és húsvéthétfőn a magyar művelődési egyesületek több településen is szerettek volna művelődési előadást szervezni.

A felsőbb hatóságok, önálló megítélési jogukra hivatkozva, egyébként minden tárgyilagos megindoklás nélkül, ezt nem engedélyezték.

Ezek a fiókszervezetek panasszal fordultak a központhoz. Ennek alapján elhatároztuk, hogy összehívjuk az igazgatóbizottság ülését Óbecsén. Azért választottuk Óbecsét, mivel fekvésénél fogva a vidékről érkező tagok számára olcsóbban és könnyebben elérhető Nagybecskerekénél. Az igazgatóbizottságnál előterjesztettük, hogy közművelődési egyesületünk az elszenvedett sérelmek miatt éljen panaszjogával, és egy, sorainkból választott küldöttség keresse fel a bán urat. Ha az ebben az esetben foganatosítandó végleges jogorvoslat nem az ő hatáskörébe tartozna, a küldöttség forduljon a belügyminiszter úrhoz.

Egyesületi szabályzatunk 8. §-a értelmében jogunk van az igazgatóbizottság ülésének megtartására. A hatóság külön jóváhagyása ehhez nem szükséges.

Az említett ülésre meghívtuk az igazgatóbizottság minden tagját. Már maga a tény, hogy az ülésre meghívtuk tagjainkat a Dunai bánóság annyi településéről, kizárja az ellenünk felhozott feltételezés megalapozottságát, mely szerint titkos összejövetelt akartunk szervezni, titkos és politikailag tiltott napirendi pontokkal. Kizárja az is, hogy Óbecse olyan kis település, amelyben szemet szúr, ha egy ilyen kis községbe nagyszámú idegen érkezik.

Mint ahogy az óbecsei előljáró úr is azonnal értesült jövetelünkről. És amint tudunkra adta követelését, hogy írásban tájékoztassuk a napirendről és a jelenlevők névsoráról – kérésének azonnal eleget tettünk, és nem is folytattuk megbeszéléseinket, mert vártuk, hátha személyesen vagy helyettese révén azokon részt akar venni.

Ez a valóság. Mivel egyesületi szabályzatunk értelmében tarthatunk igazgatóbizottsági ülést, ugyanis az ülésre meghívtunk minden tagot, a hely és időpont föltüntetésével, és semmit sem tettünk, ami a törvénybe vagy a szabályzatba ütközne, a megtámadott határozat sértő indokai fájdalmasan bántóak.

Hangsúlyozzuk, mint minden, jóváhagyott egyesületi szabályzat alapján működő egyesület esetében, így a mi esetünkben is, hatósági engedély csak a közgyűlés megtartásához szükséges; de nem kell, ha csak az igazgatóbizottság ülésezik. Így van ez minden részvénytársaság, kereskedelmi és kaszinótársaság, valamint a hitközségek és általában minden társadalmi szerveződés és intézmény esetében, amely jóváhagyott egyesületi szabályzattal rendelkezik.

Egyesületünk is minden közgyűlés megtartása előtt szabályos jelentést nyújtott be a hatóságnak, – de ilyesmit még sohasem kértek, amikor csak az

igazgatóbizottság ülésezett. Ezért nem is volt szükséges, hogy az Óbecsére összehívott igazgatóbizottsági ülés megtartására előzetes hatósági engedélyt kérjünk.

Ebből kifolyólag, magatartásunk nem szolgálhat művelődési egyesületünk felosztatásának okául.

III. Művelődési egyesületünket nem lehet A népiskolákról szóló törvény 156. §-ának értelmében sem felosztatni, mert a 156. § szerint:

„Az Oktatási Minisztérium támogatja a közművelődési intézményeknek a népoktatást célzó magánkezdeményezéseit, különösképpen a falvakban és ipari központokban létesülő népegyetemeket, és fenntartja magának az egyes intézmények megnyitásának jóváhagyási jogát, valamint felügyeletgyakorlási jogát.”

Ha összevetjük a 156. § rendelkezését egyesületi szabályzatunk 4. §-ával, nyilvánvaló, hogy a megtámadott határozat indoklása és értelmezése téves.

Sehol sem nyitottunk óvodát, nem szerveztünk téli tanfolyamot stb., és ha effajta közművelődési intézményeket alapítottunk volna, az Oktatási Minisztérium engedélye is szükséges lett volna hozzá.

Tehát e tekintetben nem sértettük meg a törvényi rendelkezéseket.

Panaszainkkal mindeddig csupán a felsőbb hatóságoknál kértük gondjaink orvoslását, sohasem gondoltunk arra, hogy ilyen ügyben más közegekhez forduljunk, és ily módon érvényesítsük a békeszerződés, az alkotmány és a kisebbségi törvényeink által szavatolt jogainkat. Ebben az esetben is – bízva a felsőbb hatóságok törvény- és jogtiszteletében, – kérjük, módosítsák a megfellebbezett határozatot, valamint engedélyezzék művelődési tevékenységünk továbbiakban való folytatását, az alapszabályzatunkkal összhangban.

Nagybecskerek, 1934. május 2.

Külön tisztelettel
Dr. Várady Imre
Márton Andor elnök
igazgató
Juhász Ferenc
főtitkár

FELLEBBEZÉS AZ ÁLLAMTANÁCSHOZ

INDOKLÁS

A Belügyminisztérium megfellebbezett határozatának indoklásában az áll, hogy a Magyar Közművelődési Egyesület felosztatására azért került sor, mert a Kir. Bánsági Közigazgatási Hivatal határozata megállapítja, hogy „a tényállás szerint, az egyesület túllépte az alapszabályzat által meghatározott

működési keretet”, továbbá, hogy a megállapított tényeket a „közigazgatási hatalom szabad elbírálása alapján értékeli”.

A bánsági közigazgatási hivatal a tényállást szabad értékelése szerint alapította meg, és ebből olyan következtetést vont le, hogy „az egyesület alapszabályzatának kereteit túllépve működik, és olyan törekvésekbe bocsátkozik”, melyekkel „jogtalanul cselekszik, politikai tevékenységet fejt ki, titkos összejöveteleket szervez” (: a Bánsági Közig. határozata:)

Vajon melyek ezek a tények, melyekből ilyen messzemenő következtetéseket lehetett levonni?

A Kir. Bánsági Közigazgatási Hivatal határozatában a következőket alapították meg: A nagybecskereki székhelyű Magyar Közművelődési Egyesület ez év március 31-én, a bizottság minden tagjának megküldött írásbeli meghívóval április 7-ére Óbecsére összehívta az igazgatóbizottsági ülést, melyre 1934. IV. 7-én sor is került, anélkül, hogy ezt előzetesen a rendőri hatóságnak bejelentette volna. Azt, a részünkről semmiképpen sem vitatott tény, hogy az előzetes rendőrségi bejelentést mellőzve megtartottuk az igazgatóbizottsági ülést, dr. Galambos Ferenc óbecsei lakos, igazgatóbizottsági tag meghallgatásával bizonyítják, aki kijelentette, hogy tudomása volt az ülésről, de erről téves információval szolgált.

Szóval, megállapították azt a tény, hogy a Magyar Közművelődési Egyesület megtartotta igazgatóbizottsági ülést, arra meghívta az összes igazgatóbizottsági tagot, de az ülésről előzőleg nem értesítette a hatóságokat.

A tényeket saját szabad elbírálása alapján értékelve, a közigazgatási hatóság megállapította, hogy a közművelődési egyesület „jogtalanul cselekedett, és politikai tevékenységet fejtett ki”, hogy a vezetőség „titkos összejövetel megtartását szándékozta”, és az igazgatóbizottság titkos összejövetelnek minősített ülésein „talán politikai döntések is születnek”.

A szabad megítélés ilyen formája ellentétben áll az egyértelmű törvényi rendelkezésekkel. A KET 79. §-a értelmében, a szabad megítélésnek, mint általános bizonyítási elvnek az alkalmazásánál „külön gondot kell fordítani az egész vizsgálati eljárás eredményére”. Nem létezik törvény feletti, tényekkel alá nem támasztott abszolút szabad elbírálás. A szabad megítélés is értékelés. A szabad értékelés a bebizonyított tények elbírálására vonatkozik, de nem öleli fel a szabad meggyanúsításra való jogot.

Ha a közigazgatási hatalom körültekintően vezette volna le a bizonyítási eljárást, figyelembe kellett volna vennie azt a tény, hogy a feloszlott egyesület szabályzata kimondottan felhatalmazza a vezetőséget, hogy üléseket tartson „ott és abban az időpontban, ahogy azt az igazgató elrendeli” (Az egyesület szabályzatának 8. §-a). Tehát, a hely és az időpont megválasztása szabad. Ami az időpontot illeti, így van ez Az egyesületekről, a gyülekezetekről és az egyesületekről szóló törvény 20. §-ában felsorolt többi egyesület

esetében is; ami viszont a hely megválasztásának szabadságát illeti, a döntés teljesen érthető, egy olyan egyesület esetében, melynek tevékenysége, a jóváhagyott egyesületi szabályzat értelmében, az egész Királyság területére kiterjedhet, és amelynek tulajdonképpen a Dunai bánóság különböző helységeiben vannak fiókszervezetei. Az alapszabályzatban megállapított működési keretet semmiképpen sem léptük túl azáltal, hogy Óbecsére hívtuk össze és ott tartottuk meg az igazgatóbizottsági ülést. A hatóság erre vonatkozó megállapítása ellentmond az egyesületi szabályzat 8. §-ának. (Tehát ellentét áll fenn az egyesületi szabályzat és a hatóság állítása között, hogy azt az egyesület túllépte. [Az áll. tan. és a közíg. bír.-ről szóló törv. 26. sz.]

De azzal sem történt törvénysértés, hogy előzetes rendőrségi bejelentés nélkül hívtuk össze és tartottuk meg az igazgatóbizottság ülést. Az egyesületekről, a gyülekezetekről és az egyesületekről szóló törvénynek, az egyesület feloszlására alapul szolgáló 11. §-a határozottan megkülönbözteti az „ülést” a „közgyűléstől” (l. az idézett törvény 9. §-át). Míg részletesen szabályozza a közgyűlés bejelentésének módját, időpontját, azt, hogy ki és kinek jelenti be a közgyűlés megtartását, sehol sincs arra vonatkozó említés, hogy az üléseket is be kell jelenteni. Ez teljesen világos, és az említett törvény 20. §-ában felsorolt egyesületekre nézve, így esetünkben is ez szokványos. A közgyűléseket minden alkalommal rendszeresen bejelentettük, de az üléseket soha.

A közigazgatási hatóság eljárása, amelyben kimondta az egyesületi szabályzatban meghatározott működési keret túllépését, nem felelt meg az eljárásra vonatkozó előírásoknak, mert egyáltalán nem vette figyelembe azokat a szabályokat, melyeket az egyesület állítólag túllépett. (Az áll. tan. és a közíg. bír.-ről szóló törv. 26. sz.): Amikor azt állította, hogy törvénysértés történt, és a fent említett törvény 11. §-a értelmében feloszlatta az egyesületet – a törvényt nem alkalmazta szabályosan.

Számunkra érthetetlen, hogyan lehet az igazgatóbizottsági ülés megtartásának tényéből jogtalan működésre és politikai tevékenységre következtetni. A hatóság ilyen állítását, ezek szerint, nincs módunkban megdönteni, de tiszteletünk ellenére is – erélyesen tiltakozunk egy ilyen, minden alapot nélkülöző és messzemenő kijelentés ellen. Ha a közigazgatási hatóságnak lenne felhatalmazása, hogy a tényállás figyelembevétele nélkül is döntsön, ha engedélyezné, hogy önkényesen állítsa, hogy valami történt ott, ahol valójában nem történt semmi, ez az említett hatalom despotizmusának jogerőre emelését és ezzel a jogállam alapjainak lerombolását jelentené.

Ami Galambos Ferenc úr kijelentését illeti: nem tudjuk, mit jelentett ki, de az bizonyos, hogy a vezetőségtől nem kapott felhatalmazást semmilyen nyilatkozat adására, és különösen nem volt oka arra, hogy a hatóságot félretájékoztassa.

Tudjuk, hogy dr. Galambos úr semmiképpen sem adhatott téves információt. De tegyük fel, hogy dr. Galambos úr ezzel az esettel kapcsolatos információival bármilyen értelemben félrevezette a járási előjáróságot, – ennek a következménye csak az lehet, hogy dr. Galambost felelősségre vonják és megbüntetik, ha van rá ok, és semmiképpen sem az, hogy egy ilyen körülmény alapul szolgáljon a 60 éves múltra visszatekintő közművelődési egyesület feloszlására.

A Belügyminisztérium határozatában figyelmen kívül hagyták a Kir. Bánsági Közigazgatási Hivatal alaki érveit. Mi cáfoltuk ezeket az érveket, mint teljesen megalapozatlanokat, és véleményünk szerint állításainkat ezen a helyen nem szükséges megismételni, annál is inkább, mert mind az elsőfokú határozat, mind pedig a másodfokú jóváhagyás anyagi érveken, Az egyesületekről, a gyülekezetekről és az egyesületekről szóló törvény 11. §-án alapul.

Szigorú értelemben nem tartozik a jogi érvek körébe, de talán nem árt megemlíteni, hogy ez az egyesület immár hat évtizede fejt ki teljesen politikamentes közművelődési jellegű tevékenységét, és további működésének lehetővé tétele közérdekű kérdés.

A fent említett érvek alapján, kérem:

Semmisítsék meg a megtámadott közigazgatási aktust, és utasítsák a közigazgatási hatóságot, engedélyezze további zavartalan művelődési tevékenységünket, a jóváhagyott egyesületi szabályzat szerint.

Tisztelettel
A nagybecskereki székhelyű
Magyar Közművelődési Egyesület
dr. Várady Imre
Márton Andor elnök
igazgató
Juhász Ferenc
főtitkár

ÚJRABEJEGYZÉSI KÍSÉRLET ELUTASÍTÁSA

A DUNAI BÁNSÁG KIRÁLYI BÁNSÁGI KÖZIGAZGATÁSI HIVATALA

II/2. Szám: 52742.

1935. november 16.

Újvidék

A petrovgrádi székhelyű Jugoszláviai Magyar Közművelődési Egyesület alapítói a Bánsági Közigazgatási Hivatalnak a petrovgrádi Városi Rendőri Előjáróság útján benyújtották az egyesület szabályzatát, a kellő jóváhagyás megszerzése céljából.

Az említett egyesület szabályzatát a petrovgrádi Városi Rendőri Előjáróságnak 1935. június 27-én adták át, melyet a 9683/35. szám alatt iktatták be, a fenti a közigazgatási hivatalhoz viszont 1935. július 9-én érkezett, és a II/2. 45236/35. szám alatt került beiktatásra.

Mivel az egyesület megalapításáról szóló bejelentéstől és az egyesület által meghozott és elfogadott szabályzattól több mint 6 hét telt el, Az egyesületekről, a gyülekezetekről és az egyesületekről szóló törvény 4. § 3. bekezdése értelmében az említett egyesület formálisan életre lépett, függetlenül attól, hogy a fenti bánsági közigazgatási hivatal ez alatt az idő alatt nem döntött a szabályzat jóváhagyásáról.

A tárgy iratainak, valamint a tárgyra vonatkozó egyéb korábbi irat megtekintése után, Az egyesületekről, a gyülekezetekről és az egyesületekről szóló törvény 11. §-a alapján meghozom az alábbi

HATÁROZATOT

A petrovgrádi székhelyű Jugoszláviai Magyar Közművelődési Egyesületet, valamint összes esetleg megalakított fiókszervezetet feloszlatom, és minden további munkáját betiltom.

INDOKLÁS

A petrovgrádi székhelyű Jugoszláviai Magyar Közművelődési Egyesület feloszlatairól szóló határozat meghozatalának az az oka, hogy Petrovgrádban már korábban is létezett azonos elnevezésű és célkitűzésű egyesület, melyet ez a közigazgatási hivatal II/2 25760/35. számú határozatával feloszlattott, és mely határozatot a Belügyminisztérium III 37407/34., valamint az Állami Tanács 29395/34. számú ítéletével meg is erősített. E közigazgatási hivatal határozatainak meghozatalára azért került sor, mert az egyesület túl-

lépte az alapszabályzattal megszabott működési kereteket. Mivel a mostani petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesület alapító tagjai mindannyian a korábban már feloszlott magyar közművelődési egyesület egykori tisztségviselői, és a korábbi egyesület feloszlására az ő tevékenységük miatt került sor, ugyanezek a tagok nem nyújtanak elegendő biztosítékot ahhoz, hogy nem fogják ismét túllépni az alapszabályzatban megállapított működési kereteket.

Tekintettel arra, hogy az alapításról szóló bejelentés átadásától számított 6 hetes határidő lejártával az említett egyesület – a fent idézett törvény értelmében – életbe lépett, ugyanakkor tisztségviselői nem nyújtanak elegendő biztosítékot ahhoz, hogy betartják a szabályzatban meghatározott működési kereteket, hanem azokat, mint korábban is, túllépik, és a szabályzatban nem előírányozott tevékenységet folytatnak, melyhez egyébként külön engedély szükséges. Az egyesületekről, a gyülekezetekről és az egyesületekről szóló törvény 11. §-a értelmében úgy kellett döntenie, mint ennek a határozatnak a rendelkező részében.

Az elégedetlen ügyfél a kézbesítéstől számított 15 napon belül a fenti közigazgatási hivatal által a Belügyminisztériumnál ezen határozatot megfellebbezheti.

A fentiekről értesül:

- 1) A petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesület, a Városi Rendőrségi Előjáróság révén;
- 2) A petrovgrádi Városi Rendőrségi Előjáróság, végrehajtás céljából

A bán nevében
segédje
Branko Sekulić

EGYESÜLETTÖRTÉNET

MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET

Nagybecskerek
(1875–1941)

1875-ben Nagybecskereken megalakult a Nagybecskereki Polgári Magyar Olvasókör elnevezésű egyesület.

Az egyesület alapítói, úgy látszik, a „harmadik rend” emberei. Városunk „polgárai”, szabad foglalkozású emberek.

[...]

1885-ben, tíz évvel a Nagybecskereki Polgári Magyar Olvasókör megalakulása után, az egyesület rendkívüli közgyűlésén teljes mértékben kifejezésre jutnak az átszervezésre irányuló előkészületek: elfogadják az új egyesületi sza-

bályzatot, az egyesület elnevezését, amelyet ezentúl Torontálmegyei Magyar Nyelvterjesztő és Közművelődési Egyesületre változtatják, és új vezetőséget választanak. Az új egyesület erőteljesen támaszkodik a megyére. A megyei élet előkelő személyiségei tiszteletbeli posztokat töltenek be az egyesületben, és a tényleges vezetés is a magas rangú megyei tisztségviselők kezében van. (Az első világháborút megelőző időszakban, évtizedeken át dr. Vincehídi Ernő megyei főjegyző az egyesület legjelentősebb személyisége.)

Az egyesület anyagi eszközeit a közpénztárakból, a megyei kasszából és más közintézményektől biztosítják. Az egyesület tagjainak létszáma többé nem szerepel az évi közgyűlési jelentésekben, lehet, hogy erről többé egyáltalán nem is vezetnek nyilvántartást.

Az egyesület megyei jelleget ölt már aszerint is, hogy tevékenységét Torontál megye egész területére kiterjeszti.

Néhány évvel az említett átszervezés után, 1889-ben az egyesület elnevezése Torontál Megye Magyar Közművelődési Egyesületre változik, melyet egészen az első világháború befejezéséig megtart.

Ebben az időszakban az egyesület az alábbi területeken fejti ki tevékenységét: Ismeretterjesztő előadásokat szervez Nagybecskerekén és a többi nagyobb helységben, név szerint Nagyikindán, Módoson, Zsombolyán és Törökbecsén. (Szabad líceumok – tevékenységük azonos a későbbi népegyletemekével.) Az előadásokat jó szervezés és kiváló látogatottság jellemzi.

Az egyesület központi olvasókört működtet Nagybecskerekén, a könyvállomány az első világháború végén mintegy 3000 kötet. Ezenkívül támogatja könyvtárak létesítését és munkáját a falvakban és Torontál megye más városaiban.

A falusi tanítók, jegyzők és papok közreműködésével ismeretterjesztő előadásokat szervez a falvakban.

A magyar nyelvismeret népszerűsítése érdekében díjpályázatokat ír ki, és kirándulásokat szervez a kizárólag magyarlakta területekre.

Az írástudatlanság megszüntetése céljából az analfabéták részére tanfolyamokat indít. Ezek az egyesület állandó tevékenységei. Ezenkívül az egyesület időnként egyéb művelődési, zenei és színházi rendezvényeket is szervez, és neves művészeket is meghív nagybecskereki vendégszereplésre.

Ez az állapot az első világháború végéig tart.

Nem sokkal a területnek az SZHSZ Királysághoz való csatolása után, az egyesület engedélyt kért és kapott a Belügyminisztériumtól tevékenységének további folytatásához. A Belügyminisztérium 998/1921. sz. 1921. III. 21-i keltezésű határozatával jóváhagyják a Torontál Megyei Magyar Közművelődési Egyesület munkáját.

Természetesen, az egyesület gyökeres változásokon megy keresztül, és az új munkafeltételek folytán új jelleget ölt.

Az első világháború után a tisztviselői állomány java és a magyar értelmiség jelentős része elhagyta ezt a vidéket, és visszahúzódott Magyarország trianoni határai közé. A nép értelmiségi rétege nélkül maradt.

Az egyesület a hatalom iránta tanúsított bizalmatlanságának légkörében működik.

Az egyesület fennállására nincsenek biztosítva az anyagi feltételek, saját tulajdonnal nem rendelkezik, és az egykori megyei támogatást is elveszítette.

Anyagi és szellemi leépülés közepette, az egyesület egyszerre szembesül a nemzeti kisebbséggé vált magyarok megmaradásának és művelődési életük ápolásának a kérdésével.

Az első és a legsúlyosabb kérdés az iskolák kérdése. A magyar ajkú tanítók nagy része elhagyta az újonnan alakult államot. A hatóságok még az általános iskolákra sem néznek jó szemmel. Megtörténik, hogy a már megfogyatkozott magyar pedagógus-létszámot azzal is csökkentik, hogy ezeket a tanítókat nem magyar tannyelvű iskolákba helyezik át.

De a jövő még lesújtóbb. Nem létezik magyar tanítóképző, és az összes próbálkozás ellenére sem lehet kieszközölni egy előkészítő tanoda megnyitásának engedélyezését. Tehát friss oktatókader nincs. Csak (azt hiszem) 1937-ben indítottak tanítóképzőt, de ezt is Belgrádban. A képzősöknek nincs lehetőségük, hogy magyar tannyelvű általános iskolában szerezzenek tapasztalatot.

A Vajdaság egész területén két tisztán magyar tannyelvű gimnázium maradt, Nagybecskerekén és Szabadkán.

Minden évben újraindul a harc, hogy ezekben az iskolákban újabb magyar osztályok induljanak. Végül, 1929-ben, a nagybecskereki gimnáziumot is bezárják.

Okként a tanulói létszámhiányt hozzák fel. (Annak idején az alsó osztályokhoz 30, a felsőkhöz 20 diák kellett. Szóval, a teljes gimnázium működtetéséhez összesen kb. 200 tanulóra volt szükség. Ma a nagybecskereki magyar tannyelvű gimnáziumnak kb. 1000 tanulója van.)

Végül is, ilyen feltételekkel kilátástalan az egykori magyar entellektüel helyét betöltő új magyar értelmiség kialakításának lehetősége.

A pedagógusállomány még az általános iskolákban sincs biztosítva, a középiskolákról nem is beszélve.

Megszűnik az objektív lehetősége annak, hogy a magyar nemzeti kisebbség a létszámával arányos mértékben küldje fiatal nemzettársait egyetemi tanulmányokra.

Minden bizonnyal a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület lenne illetékes a felmerült kérdések megoldásában, már azért is, mert nyilvánvaló, hogy megcsappant ereje ellenére is a vajdasági magyarok legerősebb művelődési szervezete. Természetesen, az egyesület képtelen határozottan

és hatékonyan hozzálátni a magyar kisebbség közművelődési életét érintő alapvető gondok orvoslásához.

Az egyesület munkáját egészen az 1934-ben történt első feloszlatásig a jugoszláviai magyarok művelődési élete alapvető gondjainak megoldására tett sikertelen próbálkozásai jellemezték. Ezek a közös kezdeményezést, a művelődési tevékenység rendezését célozták meg, és imitt-amott még kisebb sikerrel is jártak, igaz, kevésbé jelentősebb kérdésekben.

Az egyesület, saját erőire támaszkodva, új tagokat kezd toborozni. A városban 500–700 főnyi tagságot számlál, de vannak városon kívüli támogatói is.

Ám a tagoktól befolyó adomány semmiképpen sem elegendő egy nagyszabású tevékenység kifejtéséhez. Ezért az egyesület különböző rendezvényeket szervez, hogy ily módon növelje anyagi bevételeit.

Az egyesület munkájával kapcsolatban fontos még megjegyezni az alábbi mozzanatokat:

A két háború közötti időszakban a jugoszláviai magyarok művelődési életének legkimagaslóbb egyénisége a most már néhai Szenteleky Kornél. Az író, esztéta, művelt ember, több éven át az itteni magyarok művelődési életében a legnagyobb tekintélynek számít. Emellett Szenteleky a kulturális együttműködésnek és az itteni nemzetiségek kultúrája közeledésének őszinte híve.

A nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület elfogadja Szenteleky elveit, megkísérli a más nemzetiségek kultúrájához való közeledést, megemlékezik a szerb nép kulturális fejlődésének jelentősebb dátumairól, bizonyos kapcsolatot tart a Szerb Maticával, igaz, nem kifejezett módon. Habár az egyesület effajta tevékenysége nem volt eléggé következetes, és habár gyakran nem jelentett többet udvariassági gesztusnál, ez az egyesület mégis viszonylag nagyobb tekintélynek örvend a vajdasági magyarok más művelődési szervezeteinél.

Ennek folytán olyan logikátlan tényhez érünk, hogy csak ez az egyesület, amely földrajzi fekvése alapján erre semmiképpen sem lehetne eleve elrendelve, szinte állami jelentőséget nyer. Az egyesület ugyanis országszerte nyitja meg fiókszervezeteit, és az itteni magyarok művelődési életének egyfajta központi intézményévé válik.

Igaz, a fiókszervezetekkel való kapcsolat elég laza, nem küldenek működésre vonatkozó utasításokat – a falusi szervezetek csak helyi-közzel kapnak könyvségélyt vagy tanácsot.

Az 1934-ben bekövetkezett első feloszlatásig az egyesület tevékenységének formái az alábbiak: Az egyesület Nagybecskereken kb. 3000 könyvvel rendelkező központi könyvtárat működtet. A könyvtár jól látogatott, a könyvek azonban többnyire régiek, az újabbak pedig a legsikeresebb regények magyar fordításai, és nincs különösebb értékük.

Az egyesületben amatőr szintársulat is működik, amely minden évben bemutat néhány előadást.

Az egyesület falvakat látogató „utazó könyvtárakat” szervez. Ugyanazokat a könyveket meghatározott időre folyamatosan elküldik a falvakba, mert nincs elég könyv.

Az egyesület legfontosabb tevékenysége az, hogy az összes begyűjtött pénzeszközből a szegény tanulókat ösztöndíjazza.

A hatóságok kelletlenül szemlélték az egyesület tevékenységét.

Mint már említettük, 1934-ben, a már nem csupán helyi jellegű egyesület vezetőségi ülést tart Óbecsén, hogy a vezetőség bácskai tagjaival megvitassák az egyesület munkájával kapcsolatos aktuális kérdéseket. A hatóságok az össze-jövetelt törvényellenesnek minősítik, és az újvidéki Bánsági Közigazgatási Hivatal 25760/1934. sz. határozatával felosztatja az egyesületet, és betiltja mind az egyesület, mind pedig fiókszervezetei további működését.

A felsőbb szervek is megerősítik a fenti határozatot.

A vezetőség tagjai megkísérelik kieszközölni a Magyar Közművelődési Egyesület munkájának engedélyezését, és többszöri eredménytelen próbálkozás után, két évvel később, 1936-ban, mégis jóváhagyják a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület újbóli megalakítását és működését azzal, hogy tevékenysége ezentúl csak Nagybecskerek város területére terjedhet ki.

Tehát 1936-ban az egyesület újra megkezdí a munkáját, de működési területe beszűkült.

A kisebb szervezetek, a falusi kultúrkörök továbbra is a nagybecskereki egyesülethez fordulnak tanácsért kérdéseikkel, problémáikkal. Ezáltal az egyesületnek tudomása van a művelődési szervezetek gondjairól egész Vajdaságban.

Mivel az egyesület nem alakíthat fiókszervezeteket, az egykori fiókszervezetek esetenként mint önálló szervezetek kísérelik meg a működési engedélyt kieszközölni.

A hatalom bizalmatlansága azonban megingathatatlan, és a fenti próbálkozások többnyire sikertelenek maradnak.

Eközben a hatóságok különböző kifogásokhoz folyamodnak, vagy nem is hoznak fel semmilyen érvet, hanem egyszerűen nem engedélyezik az ilyen falusi szervezetek működését. (Több esetben is az egyesületektől megtagadják a működési engedély kiadását, mert egyesek működési szabályzattervezetében többek között az is szerepelt, hogy az egyesület könyvtárat szándékozik alapítani és tanfolyamokat szervezni. Erre a Bánsági Közigazgatási Hivatal azt válaszolta, hogy a Népi iskolákról szóló törvény 156. §-a értelmében a tanfolyamok szervezése és a könyvtárak alapítása az Oktatási Minisztérium kizárólagos hatáskörébe tartozik, és megtagadta az egyesület működésének jóváhagyását. Ez történt Herkócán, Erzsébetlakon stb.)

Az egyesület tevékenysége szintén a hatóságok teljes meg nem értésére és bizalmatlanságára talál. Egy ideig az újvidéki Bánsági Közigazgatási Hivatal 54427/1938. sz. körlevele előirányozta a nemzeti kisebbségek ünnepléseinek és emlékmű-leleplezésének módját, és az ilyenkor fogantatosított biztonsági intézkedéseket ki akarja terjeszteni a nemzeti kisebbségek minden rendezvényére, még az egyszerű színházi előadásokra is. A körlevél előzetes fordításokról, a szövegek bemutatásáról, előzetes engedély megszerzéséről és hasonlókról szól, amit nem lehet idejében elintézni.

A nemzeti kérdés Európában sehol sincs megfelelő módon megoldva. Itt sincs. Annak a légkörnek, amelyben a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület működik és éldegél, az alapvető jellegzetessége a kölcsönös bizalmatlanság és türelmetlenség.

Egyébként az egyesület tevékenységi formái változatlanok maradnak az 1936-os újbóli engedélyezés után is. Az egyesület könyvtárat működtet, különböző művelődési rendezvényeket, népszerű ismeretterjesztő előadásokat szervez, és a begyűjtött pénzt a szegény tanulók támogatására fordítja.

Ez az állapot 1941-ig tart.

A megszálló hatóságok megtagadták a nagybecskereki Magyar Művelődési Egyesület munkájának engedélyezését, és ezáltal az egyesület 1941 elején megszűnt működni.

Orosz János fordítása

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Bányai János

Jelentő jelek és jelképek

Francia könyv Nagy József művészetéről

Mirjam Blede: *Nađove grobnice*. Clio, Beograd, 2007.

Nagy József művészetéről francia nyelvű könyv jelent meg 2006-ban *Les tombeaux de Josef Nadj* címen, egy évre rá ugyanez, Dragana Atanasović fordításában, belgrádi kiadásban is az olvasó asztalára került. Régi (rossz) kiadói szokás szerint a könyvben egyetlen szó sem esik a szerzőről, Myriam Blodéról. A könyv címe nyilvánvalóan utalás Danilo Kiš *Borisz Davidovics síremléke* című kötetére, több oknál fogva, legelőször is, mert Nagy József, a kanizsai születésű, világhírű mozgásművész mindig szívesen olvasta Kiš munkáit, találkozott is vele Párizsban, és csak az író korai halála akadályozta meg abban, hogy együtt is dolgozzanak. Másrésztől, ahogyan a könyvből kiderül, Nagy József sok munkája, legtöbb darabja mögött síremlékek állnak, a nagyszülők és barátok, távolibb és közelebbi ismerősök, művészek és borbélyok, sokak életének és halálának emlékei. A könyv címe tehát, a *Nagy síremlékei*, azt is mondja, hogy Nagy József darabjai jelentős részében, ha nem is mindegyikben és nem is a darabok egészében, de a részletekben mindenképpen az emlékezés gesztusa, a megtartás, a felidézés, a síremlék állításának szándéka ismerhető fel: emlékezés Kanizsára, a gyerekkorra, a korai és sokáig feldolgozásra váró élményekre, felmenőkre és barátokra, de ugyanígy képekre és tájakra, fákra és a Tiszára. A könyv fordítója jegyezte fel Nagy Józsefnek Kovács Antal halálakor mondott szavait: „...ahelyett, hogy elsratnám, látványban idézem fel, így határoztam. Sírátás helyett táncolok, legyen ez a szertartás”. A síremlékek állítását Nagy művészetében a megtar-

tás és feljegyzés, a jelenbe való újbóli bevésés szándéka jellemzi, ezzel együtt a megértés szándéka is. A síremlék ily módon a halál ellenpontja, de egyúttal a halállal való szembenézés dokumentuma is. Az emlékezés nem a halált veti meg, hanem az elmúlást halasztja el. Nagy József mozdulatai, lépései, testének folyamatos átváltozásai a múltat írják rá a jelen arcára. Nem indulatosan, nem felháborodottan, hanem bölcs egyszerűséggel, a belátásba rejtett tiltakozással. Ezért lehetnek síremlékei figyelmeztető jelek is. Az elmúlás törvényeire figyelmeztetnek, és az élőt e törvények megszegésére készítetik. Ahogyan a mozgás a gravitáció ellenében mutatja meg magát, úgy a síremlék is az elmúlás tényében nyeri el értelmét. „Nagy állandóan és fáradhatatlanul a saját gyerekkorát kutatja, ebből a magból származik motívumainak legtöbbje” – írja Myriam Blöedé. Ezt az élményvilágot állította Nagy József színpadra, mintha megállás nélkül és változatlanul a gyerekkori élmények és tapasztalatok, a korai olvasmányok, a korai elhatározások, életek és halálok, bűnök és ártatlanságok színpadi feldogozását és megjelenítését tekintené legfőbb művészi feladatának. Myriam Blöedé is ezekre figyel elsősorban. Nem azt tűzte ki céljául, hogy egészében bemutassa Nagy József művészetét, azt sem, hogy az egyes darabok, installációk, rajzok alapos elemzését nyújtsa, és azt sem, hogy mindezt valamilyen folyamatba, alakulás- és fejlődéstörténetbe helyezze el, hanem arra törekedett, hogy bemutassa Nagy színpadi és művészeti munkáinak szoros összetartozását az emlékezés színpadi gesztusaiban. Myriam Blöedé „tisztán tetszőleges kihívásból” a Nagy által is kedvelt sakktábla hatvanégy mezejéből hatvanháromat töltött ki Nagy József alakjaival és motívumaival, a hátralévő hatvanegyedik mezőt üresen hagyta újabb lehetőségek és megértések számára.

Tehát Myriam Blöedé könyve Nagy József művészi világáról a művek hátterében rejlő közvetlen és közvetett élményeket meg tapasztalatokat tárja fel. A darabok leírásai és értelmezései mindig a vélt vagy valóságos ihlető forrásokra támaszkodnak. A könyv szerzője a darabok forrásvidékét kutatja, hogy megértésükre kísérletet tehessen. Eközben minduntalan mozdulatokkal és gesztusokkal megformált jelekbe meg jelképekbe ütközik; Nagy József színházát ő maga Jel-színháznak mondja. A jeleknek és jelképeknek meg el nem hallgatható tulajdonsága, hogy ellenállnak mind az elemzésnek, mind az értelmezésnek, miközben folyton csak elemzőkre és értelmezőkre várnak. Karakterük e kettőssége tartja életben a jeleket és a szimbólumokat, ez teszi őket vonzóvá és ugyanakkor tartalmassá is. Az ihlető forrásokat feltáró munkájában Myriam Blöedének maga Nagy József nyújtott segítséget. Az egész könyv úgy épül fel, mintha egy hosszan tartó, folyamatos beszélgetés lenne a könyv szerzője és Nagy József között. És valóban így is van. Nagy József a szerző kérdéseire válaszol, emlékezik és vallomást tesz, rejtett vagy kevésbé rejtett titkokat tár fel az életéből, közöl és nyilatkozik, olvasmányélmények-

ről és tájélményekről, leginkább a mélyen megélt Kanizsa-élményről beszél, a város múltjáról, nevezetességeiről és jelenéről, ismert vagy kevésbé ismert alakjairól, hőseiről, akik – miként ama nevezetes tűzoltócsapat első helyezésével az olaszországi világversenyen – nagy hírűvé tették a várost. Nagy József nem lokálpatrióta a szónak hagyományos és némileg ironikus értelmében, hanem mindenestül kanizsai, aki sem elmenni a városból, sem visszatérni ide nem tud, mert akárhol éljen és dolgozzon is, mindig ott van otthon, ahol az emlékek idéződnek fel, ahol világok keletkeznek, azaz jelek és jelképek. Amiből nyilvánvalóan következik, hogy színpadának és mozgásának jelei meg jelképei eredetileg se jelek, se jelképek nem voltak, léteztek csupán a dolgok, a tárgyak, a jelenségek egyszerű módján, tartalmassá, ezzel együtt értelmezésre várókká, a művészi, a színpadi megformálás során váltak. Az önmagában jelentéktelennek és egyszerűnek látszó adat meg tény a színpadi mozgásértelmezésben kilép saját egyszerűségének meghatározottságából, és a mozdulat révén átlép a létezésnek egy másik dimenziójába. Így szerzi meg magának a jelentő jel és a jelkép státusát.

A könyv francia szerzője jó érzékkel éppen ezért Kanizsára és a kanizsaiakra összpontosított. Majdnem pontos leírását adja a városnak, minden bizonnyal járt is ott. Utcákat, tereket, házakat ír le, parkokat és fákat, főként azonban a kanizsaiak iránt mutat érdeklődést. Pontos arcképét rajzolja meg Dobó Tihamérnak, de Koncz Istvánnak is, az emlékükre állított köztéri szobrokat is szóba hozza, Kovács Antalt, a szobrászt, akinek hátrahagyott naplójából Tolnai Ottó írt *Szög a nadírbán* címen verseskönyvet, de az utazó Vojnits Oszkárt is említi meg másokat, akik közvetlenül vagy közvetve hatásukkal, létezésükkel alakították/alakíthatták Nagy József világát. Eközben különösen fontos szerep jut Tolnai Ottónak, akinek munkáival Nagy József korán megismerkedett, és akivel később néhány darabján együtt dolgozott. Említést tesz a könyv szerzője az *Új Symposion*ról is, amit a kezdetben képzőművésznek készülő Nagy József középiskolás korában szívesen forgatott. S akkor még nem említettük a színészetet, Bicskei István és Döbrei Dénes nevét, akik – mások mellett – Nagy József darabjaiban játszottak, emlékezetes szerepeket formáltak meg. Az sem mellékes mozzanata a könyvnek, hogy szerzője a vajdasági magyar, a kisebbségi kultúra természetéhez és jellegéhez is kulcsot keres, mert úgy véli, ez is közrejátszott Nagy József művészi világa kialakulásában. De nem szabad megfeledkezni a világirodalom és a világművészetének, főként a zenének a szerepéről sem Nagy József művészi világában. Pontosan jelzi a könyv szerzője, nagyobbírszt Nagy József nyilatkozatai alapján, hogy a művészt milyen szoros szálak fűzik Csáth Gézán és Danilo Kišen kívül Franz Kafkához, Witold Gombrowiczhoz, főként a lengyel Bruno Schulzhoz, akinek – mint Nagy Józsefnek is – abszurd világát a gyerekkor ihlette, és a dél-amerikai Borgeshez... Mindebből kiolvasható, hogy Nagy József művészetének forrásvidékét a kanizsai gyerekkori em-

lékek meg a kanizsaiak ismerete mellett milyen mélységesen határozza meg a világ művészetének és irodalmának ismerete. A Nagy József művészetéről szóló könyv azt is bizonyítja, hogy a művész színpadi produkcióit Kanizsa mellett, vagy azzal együtt a kultúra egészében befolyásolja és definiálja. Mégpedig mások művének megértése, a mások művéből kiszűrt tapasztalatok, ezzel együtt mítoszok és legendák, általános műveltséget jelentő jelek és jelképek. De – és ezt kell külön hangsúlyozni – Nagy József sohasem illusztrál, sohasem törekszik valami ismertnek újramondására, hanem megkísérel a dolgok mélyébe látni, még annak árán is, hogy eközben eltér a közismerttől, hogy eljuthasson a sajátig, ahhoz az egyetlen mozdulathoz vagy mozdulatsorhoz, ami már nem azonos a forrással, hanem nyitottságában az ismeretlen, a rejtélyes, a még láthatatlan felé mutat. Pontosan látszik ez Nagy Józsefnek Tolnai Ottó Wilhelm-dalainak verseire készült Orpheusán, Bicskei Istvánnal a főszerepben, amikor is a nevezetes verbászi festőmodell mozdulatai nem a Tolnai-versek illusztrációi, hanem a vidéki művészlétnek a közismert mítoszszal való egybejátszása során a művészet létezésének kérdéseit fogalmazzák meg, ám a válaszadás szándéka nélkül. Hasonló átalakuláson esett át Nagy József színpadán Georg Büchner *Woyzeckje* és Csáth novelláírása, nem utolsósorban a Borgesnek meg Beckettnek ajánlott darab és a Franz Kafka műveitől ihletett *Álomörök*. Nagy Józsefnek a magyar és a világirodalom e nevezetes műveihez való kötődését mindenekelőtt a megértés szándéka irányítja. A megértés, amely csak nyitottságával tehet egy lépést a művek fenntartása és megőrzése felé. A megértés mellett, legyen szó akár a kanizsai emlékekről, akár a világirodalom nagyjairól, a megőrzés szándéka mozgatja Nagy József képzeletét, ezzel együtt önálló értékkel rendelkező jeleit és jelképeit. Ez pontosan olvasható ki Myriam Bløedé könyvéből, mégpedig könyvének a Nagy József nyilatkozatai és vallomásai mellett futó értelmező és elemző bekezdéseiből. Ez a két vonulata a könyvnek, részint a művész beszéde, részint a szerző szövege, szorosan egybetartozik, egymásra meg egymásba épül, kiegészíti, de felül is írja egymást. Vagyis Myriam Bløedé könyve Nagy József művészetéről a genetikus elemzés már-már elfeledett, majd újrafelfedezett módszerét követi, miközben egyetlen pillanatra sem kételkedik abban, hogy Nagy József minden darabjában önmagát fogalmazza meg és fogalmazza újra meg újra. Darabjainak alanyiségéhez nem férhet kétség, állítja meggyőzően a könyv szerzője, ám ezzel nem zárja ki egy másféle megközelítés lehetőségét, azt, hogy Nagy József darabjairól akár a strukturális, akár a szemiotikai, akár a dekonstrukció módszerével is szólni lehet, mégpedig éppen e művek autentikusságából és egyszerűségéből következően. Amennyiben Nagy József műveire az egyetlen jelenségre, jelre és jelképre való erős odafigyelés jellemző, egy ilyen, a művek fogantató körülményeire kevésbé ügyelő megközelítés is érvényes lehet. És az is lehet, hogy egy más jellegű interpretatív olvasat e

sokfelé nyitott, mindig több rétegből építkező művészetből a jelen könyvtől eltérő értékeket és jelentéseket hoz felszínre.

A könyv Nagy József művészetének megközelítése mellett a művész életrajzának adatait tartalmazza, műveinek repertoárját, a róla szóló irodalom, díjainak és filmjeinek jegyzékét, valamint alakjainak és motívumainak felsorolását közli. Ezenkívül, sajnos, nem túl jó minőségű képeket Nagy József darabjaiból, valamint válogatást a művész rajzaiból és installációiból. Teljes képet nyújt tehát a művésztől meg művészetéről, kiegyensúlyozottan, a megértő odafigyelés el nem vitatható jeleivel.

Losoncz Alpár

A nemzeteszme dinamikája

Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok*. Osiris, Budapest, 2007

Gyurgyák János a magyarországi zsidók történetének monumentális feldolgozása után a magyar nemzeteszme és nacionalizmus értelmezése felé fordult. Újabb, hatalmas könyvében (a jegyzetekkel együtt közel hétszáz oldalt tesz ki) hét fejezetben foglalja össze vállalt témáját, amely, mondani sem kell, hallatlan munkabírást igényelt. Az olvasó mindenekelőtt szerteágazó összefüggérendszerrel, szétrajzó mozzanatokkal találkozik e lebilincselő könyv olvasása során, amelyet a magyar nemzet eszmei önértelmezése vezérel. Gyurgyák János vállalkozása arra hív fel bennünket, hogy a friss jelszavaktól és beszédfordulatoktól vissza kell térni a magyar nemzeteszme tisztázatlan alapkérdéseihez. E kérdések tisztázatlansága ugyanis szorosan összefügg a jelenkori társadalmi állapottal, amelyet, ahogy ez a könyv hetedik fejezetében, lényegében az epilógusban kiderül, a szerző hangsúlyozottan negatívan ítél meg. A könyv címe, e sajátos passzívum-szerkezet, pontosan erre utal, a szerző nemcsak a történelmileg létrejött eszméket helyezi górcső alá, hanem a jelenkor, igaz rövidre szabott, diagnózisát is elkészíti. Ez a kritika nem kívülről való, hanem önkritika.

Műfaját illetően eszmetörténet-fűzér, eszmék létrejötté és gyűrődése a könyv. Különböző eszmei beállítottságú szerzőket tömörít egybe, miközben ott a közös nevező, mégpedig a nemzeti eszmerendszer tolmácsolása. A

könyv nélkülözhetetlen, és azok a vállalkozások, amelyek a magyar nemzet-eszmével foglalkoznak, nem mellőzhetik e könyvet az elkövetkezőkben.

Nemzetről írni roppant kockázatos. A félreértés és félremagyarázás esélye szinte adott. A nacionalizmust emlegetni még kockázatosabb. Magyar nacionalizmus? A mi régióinkban a nacionalizmus nehezen különböztethető meg a sovinizmustól, nemegyszer a nacionalizmus a kizárólagosság, azaz egyfajta patológia szálláscsinálójaként tűnik fel. Ami viszont ellentétben van a nyugati típusú tudományossággal, amely a nacionalizmus alatt habitualizációs gyakorlatok és eszmei vonatkozások nyalábját érti, és amely a nemzetépítésen fáradozik. A nemzet egyszerre *van* és egyszerre viseli magán valamilyen *imperativusok* jelenlétét. Van, hiszen a történelem topográfija ott van az utcákon, a köztereken, a nemzeti terekben és időszakokban. A nemzet tagjai folytonosan felismerik magukat e terekben, és kölcsönösen affirmálják hovatartozásukat. A nemzet ugyanakkor folytonosan létesül, vagy régi szóval élve: *leend*. Hiszen a hangadó társadalmi rétegek, elitek elmondják, hogy milyennek kell lennie szerintük a nemzetnek, nyilvánossá teszik elégedetlenségüket és hiányérzeteiket a nemzet kapcsán. Mindez azt eredményezi, hogy a nemzet *tevőleges* valóság, hiábavalóan soroljuk fel tárgyilag rögzített kritériumok segítségével, hogy mi a nemzet, valami mindig kimarad, kisiklik.

A nemzet tagjai önmagukat határozzák meg, hovatartozásuknak önmaguk szabnak formát. Ezért nem helyes úgy kérdezni, hogy „*mi*” a magyar, hanem „*ki*” a magyar? Gyurgyák könyvének fontos mozzanata, hogy nem a régi típusú, szubsztancialista nemzetértelmezést alkalmazza, hanem a nemzetet, jelesül, a magyar nemzetet, mint *tevőleges-folyamatszerű* valóságot említi. Vagyis, nem a mitológia kódéba vezet bennünket, hanem a történelmiesülő dinamika közébe terel. Nem mítoszokat, hanem tisztánlátást igényel.

Először iskolásan összefoglalom a fejezetek mondanivalóját, majd arra vállalkozom, hogy kifejtsem kritikai nézeteimet a könyvről. Az első fejezet a liberális nacionalizmus kialakulását veszi figyelembe. Hallatlanul fontos e fejezet, hiszen a liberális nacionalizmus magyarországi létezése összhangban volt a kortárs európai fejleményekkel. A magyar XIX. századi nacionalizmus konvergált az akkori, különösképpen angol nacionalizmusfelfogással. Ráadásul, szó sem lehet arról, hogy valamilyen antikvárius érdekek vezérelné az olvasót akkor, amikor hangsúlyozza e fejezet fontosságát. Hiszen a liberális nacionalizmus korunkban is jeles követőkre talált. Will Kymlicka a kortárs multikulturalizmus jeles képviselője például az európai multikulturalitás átfogó rendezését egy liberális-nacionalista modell mentén gondolta el, akármennyire is szokatlanok tűnik ez az első pillanatban. Természetesen a liberális nacionalizmus elméleti problémaköteg is, és Gyurgyák történelmi leírásaiból nagyon sok matéria használható ebben a távlatban is. Mennyire

lehet nyitott a nacionalizmus, hogy ezt az első pillanatban furcsának tűnő kérdést tegyem fel? Kossuth, Vörösmarty, Berzsenyi, Széchenyi és a többiek állásfoglalásait részletesen követhetjük e fejezetben. Hadd említsem, hogy Gyurgyák János vonalvezetésének számomra élvezetes mozzanata mindig akkor bukkan fel, amikor a szerző elhagyja a semleges értelmező szerepét, és világosan, egyértelműen állást foglal. Állásfoglalásai ugyanis tanulságosak, nem önkényesek, hanem az általa következetesen képviselt liberális-konzervativizmus értékeit vallják. Erre jó példa a politikai nemzetállam gondolatának taglalása, és ama kritikai szempontokat is felvonultató rész, amely a „nemzetállam illuzionistái” címet viseli. Milyen illúziók révén lehetett képviselni a politikai nemzet fogalmát Magyarországon a XIX. században? Ez a kérdés veleje. Nem tűnik számomra véletlennek, hogy ezen első fejezet a leghosszabb a könyvben.

A második rész a polgári radikálisok és urbánusok nemzetfelfogását mutatja be. Ha van intellektuális aknamező, akkor ez a téma köztudomásúan az. Hiszen szenvedélyes *pró* és *kontra* álláspontok sokasága adódik a kérdéskör kapcsán. A polgári felfogást a tudós-szociológus-jogász Jászi Oszkár és a váteszien zseniális költő, Ady Endre formálta meg. Aztán ott van a Huszadik Század, a Nyugat, amelyek ostorozzák a magyar provincializmust, a fennhéjázást, a feudál-kapitalista magatartást, az operett-politizálást, a tragikus önelégültséget. Gyurgyák végigkíséri, hogy e nemzetfelfogás milyen módon ütközik a történelem sodrásával (1919, például), egyetlen nehéz kérdést sem kerül ki, megmagyarázza, hogy Magyarországon miért voltak olyan népszerűtlenek a polgári radikálisok, miért gondolták ugyanők, hogy Magyarországot csak a szocializmus mentheti meg, vagy, hogy milyen illúziókkal rendelkeztek e nézetrendszer képviselői, és szól a magyarság és a zsidóság viszonylatáról is, amely, ahogy mondtuk feljebb, Gyurgyák korábbi könyvének témája. Noha e fejezet jóval kisebb részt foglal el a könyvben az előzőhöz képest, aligha állítható, hogy kevésbé fontos lenne.

A harmadik rész a magyar fajvédelemmel foglalkozik. Gyurgyák eljárásának fontos karakterisztikuma, hogy maximális filológiai akribiát kíván tanúsítani. Nem tekint el a különféle fajvédők bemutatásától, noha manapság már a pusztá idézésüket is politikailag inkorrektnek szokás minősíteni. Azt kívánom mondani, hogy Gyurgyák János olyan szerzőket is figyelemben részesít, akiket mások etnocentrikus örülteknek neveznek, és félredobnak. Noha az utóbbi időben örvendetesen módosult a tudásunk a magyar szélső-jobboldal kapcsán, aligha mondhatom, hogy e fejezet pusztán csak ismétlése volna a már máshol elmondottaknak. Gyurgyák lajstromoz, hiányosságokat állapít meg a feldolgozásokban, hasznos útmutatással szolgál. Hadd említsek néhány nevet e fejezet szereplői közül: Milotay István, Sértő Kálmán, Málnási Ödön, Szálasi Ferenc...

A következő fejezet szintén terjedelmesebb: a konzervatív nemzetfelfogásokat gyűjti itt egybe a szerző. E fejezet főhőse mindenképpen Szekfű Gyula, aki könyveiben valóban példászerűen formálta meg a konzervatív magyar nemzetképet. Szekfűhöz több ízben is visszatér a szerző, nem véletlen, hogy a fejezet vége is Szekfű állásfoglalásait, megértő történelemszemléletét tükrözi. Nyugodtan mondhatjuk, hogy még ha másokkal foglalkozik Gyurgyák (Bethlen Istvánnal és történelemképével), akkor is Szekfű Gyula kerül előtérbe. A Németh László által kifejtetteket is Szekfű kapcsán helyezi homlokterébe.

Az ötödik fejezet a népiek nemzetfelfogásával foglalkozik. Érdekes, hogy Gyurgyák nem azt a megoldást választotta, amely várható lett volna, nevezetesen, hogy az ismert urbánus/népi vita folytán a népieket az urbánusok nemzetfelfogása után iktatja be könyvébe. Nem így történt, és ezzel Gyurgyák kitért a szokványos vitaértelmezés csapdája elől. Bibó, Németh László, Illyés Gyula, Erdei Ferenc és mások eszméinek bemutatása fémjelzi e részt.

Végül a szocialista, ha úgy tetszik, baloldali nemzeteszmék bemutatására kerül sor. Úgy tűnik, hogy ez a fejezet számíthat leginkább arra, hogy mítoszromboló legyen. Hiszen ismerve a bevett szokásokat, rögzült mítoszokat, miszerint a kommunisták, szociáldemokraták internacionalizmusa és kozmopolitizmusa nemzettagadó lett volna, itt arra lehetett számítani, hogy olyan szerzők kerülnek elébünk, akik a lehető legnagyobb távolságból beszélnek a nemzetről. Ezzel szemben a fejezet másfajta képpel szolgál, mondhatni, hogy olyan árnyalt képet nyújt a baloldali nemzetkoncepciókról, amely sokakat meglephet.

A nemzetről nem lehet kívülről gondolkodni, mondják. Valamilyen módon mindenki éli saját nemzetét. Így van ez akkor is, ha a nacionalizmus általános vonásait elemezzük, vagy ha a nemzeti eszmerendszer dinamikáját, vagy a múltat tesszük tárgyá, mint Gyurgyák János. A nemzet egyszerre, hogy úgy fejezzem ki magam, szubjektív és társadalmi valóság, azaz a nemzet kapcsán sajátos cserefolyamatok tanúi vagyunk, amelyek a szubjektív és a transzszubjektív aspektusok között mennek végbe. Ez magyarázza Gyurgyák János, ahogy mondtam, rövid, de igen kritikus diagnózisát a jelenlegi magyar állapotokról. A diagnózis nem említ neveket, de olyannyira suggesztív és explicit, hogy aligha lehet kétségünk, kikről lehet szó, nevezetesen, a politikai szintér ismert személyiségeiről. Nem a diagnózis helytállóságát vitatom. Hanem azt az aránytalanságot említem, amely ezáltal lopózik be a könyvbe. Számomra az is kérdés, hogy milyen módon lehet egy eszmetörténeti könyv kereteiben elhelyezni egy ilyen kortárs viszonylatokat érintő látteleletet. Viszont látni kell, hiszen a könyv címe is ezt sugallja, hogy a szerző különös fontossággal ruházza fel az epilógust, azaz a könyv utolsó fejezetét. Márpedig a könyvet legalább úgy olvassuk a vége, mint az eleje felől, noha

még pontosabb lenne, ha azt mondjuk, hogy a nem-lineáris olvasataink a jellemzőek, amelyek különféle pontok távlatából bomlanak ki. Egy ily negatív ítélet, amilyen Gyurgyáké, és amely a jelent sújtja, sokkal gondosabb, körültekintőbb analízist érdemelne. Például, a könyv szerkezete alapján nem világos, hogy a jelenkor negatív folyamányai vajon a múltra vonatkozó adósság részei, a múltra vonatkozó tús-állapotunk, vagy az „elfajzott” jelen gyümölcseit jelentik-e? Az eszmerendszerek kialakulása mindig bonyolult folyamat, nem mindig válnak általánossá és uralkodóvá az eszmerendszerek. Különböző időkben különböző tényezők kerülnek előtérbe történetük során. Az, amit ma elsődlegesnek tartunk, csak a dinamika révén és annak végén lett azzá, ami. Marad a kérdésem a könyvvel kapcsolatban: a múlt viszontagságai vagy a jelenkor bomlástendenciái determinálnak-e bennünket?

Vitkozhatunk arról, hogy a nemzetben való meggyökerezettség és benne állás milyen természetű, és milyenek a hatóságai. Különféle politikai ideológiák sarjadnak e tényből. Hozzáteszem, hogy e vitkozás egyáltalán nem alkalmi természetű. A nemzet értelmezései folytonosan egymásnak ütköznek, és minthogy a nemzet értelmezési valóság, a nemzet polemológiai természetű. Így van ez már a kezdet kezdetén a nemzeti egység létrejötté kapcsán. Nincs nemzeti egység sebhelyek, forradások nélkül. Nincs olyan nemzet kerek e világon, amely a kezdeti, alapító erőszak nélkül alakult volna ki. Renan híres okfejtésére kell itt emlékeznünk: a feledés (Renan hozzáteszi: a történelmi tévedés) a nemzet létrejöttének konstitutív tényezője. A nemzet a közös mű (állandó plebiszcit, akarjuk-e a nemzetet?) és sors kötelekeiből tevődik össze, ám mit feltételez e közösség? A nemzeti együttlét és társi-asság felejtést, méghozzá *közös* felejtést igényel, a nemzet kommunális terei a felejtés topografikus jeleinek kivetülései. Renan a XIX. század hetvenes éveiben, természetesen, a francia történelemből meríti példáját (Szent Bertalan éjszakájának kívánatos, hovatovább, teremtő erejű felejtésére utal), ám itt nem egyedi példáról, hanem az alapító erőszak kapcsán kibomló emlékezet/feledés sokkalta általánosabb problematikumáról van szó. Renan nem burkolja valamilyen metafizikai ködfelhőbe a nemzet létrejöttét, ellenkezőleg, kontingens fejleménynek tekinti. Ez a mérvadó tény. Ám a nemzet reprodukciója a történelmi különbség felejtését követeli. Mindezt azért hangsúlyozom, mert vitatni szeretném azt a tendenciát, amelyet kitapintani vélek e könyvben, és amely lamentál a nemzeti egység elvesztése okán. Minthogy a nemzetet az értelmezések hálójába vetettnek látom, a kérdés az, hogy milyen módon megy végbe a konfliktusok szabályozása? Ha a magyar nemzet kapcsán helyet adunk a lamentációnak (és szerintem is van helye ennek), akkor elsősorban arról az intézményes-politikai rendről, intézményes meghatározottságról kell gondolkodnunk, amelyek teret adnak a konfliktuózus értelmezések áramlásának és ütközésének.

Azt, ami e könyvben napirendre került, aligha lehet rendszerként kifejezni. Van itt ugyanis egy feszültség, amelyet még szóba kell hoznom. Emlékezzünk: a könyvben a magyar nemzeteszme és nacionalizmus viszonylatát ígérte a szerző. Ugyanakkor, ahogy maga is mondta, nem írhatta meg a nacionalizmus történetét, hiszen az nemcsak az eszmetörténet zárt kereteiben, hanem a történelem szabadterén végrehajtott cselekvési módozatokat is figyelembe veszi. Azaz, tudatosítani kell az *eszmetörténet* és a *nacionalizmus* közötti szinte kibékíthetetlen feszültséget.

Átfogó magyar eszmetörténetet írni, ez kétségkívül azt jelenti, hogy a szerző tekintetének mindenre ki kell terjednie. Ezzel pedig azt kockáztatja, hogy sok helyütt csak felületi munkát végez, és eltekint a mélyfuratok megvalósításától. Amikor ezt mondom, akkor mégis nyitott kapukat döngöztök. Hiszen maga Gyurgyák János volt az, aki könyvének szegedi bemutatóján említette könyvének e gyengeségét. Választani kellett: vagy az átfogó hozzáállás, vagy a helyenkénti mélyelemzés, ám az átfogó jelleg rovására. Gyurgyák az első megoldást választotta.

Van még egy utolsó kritikai szempontom is, számomra ez a legfontosabb. *Pro domo sua* álláspont ez: a könyvből kínosan hiányzik a kisebbségi kérdéskör explikációja. Ha történik is utalás erre, az inkább közvetett, és nem eligazító jellegű. Felvetésemre a szegedi könyvbemutatón a szerző elismerte a kritika jogosságát, hovatovább, maga is hangsúlyozta, hogy a könyv híján van ezen említett kérdéskör tárgyalásának. Ugyanakkor kategorikusan kijelentette, hogy ő maga sohasem írja meg a magyar kisebbségekkel foglalkozó könyvet, aminek, érthetően, kevésbé örültem. Továbbra is úgy gondolom, hogy a magyar diaszpóra-lét átfogó értelmezéséhez elengedhetetlen a kisebbségi kérdéskör taglalása, a kisebbségekkel való foglalatatoskodás mindig önértelmezés is a szó legmélyebb értelmében. Igaz, a magyar eszmetörténetben a kisebbségi kérdések értelmezése túlságosan sokszor bizonyult vakfolt-nak, ám mégsem vagyunk megfelelő állásfoglalások nélkül: a Kisebbségben Németh Lászlótól és Illyes Gyula ötágú sípjá, csak hogy két markáns példát említsek. Ezek nem véletlenszerűek a magyar eszmetörténet szempontjából, sőt. Ráadásul, ha nem bővelkedünk a diaszpóra-lét átgondolási kísérleteiben, akkor az is magyarázatot igényel, hogy mely tényezők hozták létre ezt a fejleményt. E ténynek a feldolgozása azonban szemmel láthatóan, egy másik szerzőre vár.

Gerold **L**ászló

Drámák különféle anyagokból

„CSAK NŐK...”

Federico García Lorca: *Bernarda Alba háza*

Nem tudom, nem néztem utána, bár talán illett volna, de gondolom, hogy azok, akik ezzel behatóan foglalkoztak, megtették, s felfedezték Lorca-ban a ma oly divatos feminista szemlélet egyik meghatározó íróját. Lorca azon kevesek közé tartozik ugyanis, akik valóban mélyen látnak bele a női lélekbe. Mit ad isten, ezt férfiként teszi, ami már önmagában eléggé rendhagyó, legalábbis a nevezett szemlélet jelesei szemében, akik szerint a női lélek megközelítésére elsősorban a nők illetékesek és lehetnek hitelesek. Lorca azonban, amint több színpadi műve, mint például a *Mariana Pineda* című néprománc, a *Csodálatos vargáné* című szilaj bohózat, a *Yerma* című tragikus költemény, a *Rosita leányasszony vagy a virágnyelv* című granadai költemény a kilencszázas évekből is tanúsítja. Ebbe a sorba tartozik, sőt, talán éppen a legjelentősebb műve az asszonyok drámája Spanyolország falvaiban alcímet viselő *Bernarda Alba háza*, Lorca tragédiaciklusának utolsó darabja, melyet két hónappal halála előtt fejezett be.

Lorca ezekben a darabokban a női lélekről ír, legkivált, ha ez így kimondható, a *Bernarda Alba házában*, melynek szereplői kizárólag nők. Ahány nő, annyi női lélek. Egyetlen család hét nőtagja, a nyolcvantól a húszévesekig lazán számítva három nemzedék él együtt bezárva, ahogy a férj és az apa halála után a ház és család ura s parancsolója, a nyolcéves gyászt meghatározó hatvanéves Bernarda rendelkezik: „Nyolc évig tart a gyász, s addig ebbe a házba szellő se fújhat be az utcáról. Úgy kell majd élnünk, mintha téglával falaztunk volna be ajtót, ablakot. Így volt ez az apám, így a nagyapám házában is. Addig majd a kelengyéteket varrjátok. Akad a ládafióban vagy hús vég váson, abból kiszabhatjátok a párnákat és a lepedőket” – András László fordításában olvassuk/halljuk. S akiket nyolcévi kelengyevarrásra ítél, öt lány, a harminckilenc éves Angustias, a harmincéves Magdalena, a huszonhét éves Amelia, a huszonnégy éves Martirio és a húszéves Adela.

Minden adott ahhoz, hogy tragédiává fokozódjon ez a drámai szituáció. Egy embertelen kényszerhelyzet, amit egy eszelős eszme irányít, s öt életre, szerelemre vágyó nő, akiknek semmi esélyük nincs arra, hogy reményeik valóra váljanak. A lázadás elkerülhetetlen, törvényszerű. S aki lázadni mer, ugyancsak törvényszerű, a legfiatalabb lány, akiről nővérei irigységgel elegy sajnálattal állapítják meg: „Szegényke! Ő a legfiatalabb köztünk, és még remél. Legalább ő boldog lehetne!” Csakhogy Adela nem elégszik meg ennyivel: „Nem szokom meg! Nem akarok rabságban élni. Nem akarom, hogy elfonnyadjon a testem, mint a tiétek, nem akarok szobában megaszalódni. Holnap újra felveszem a zöld ruhámat, és kimegyek az utcára! Ki akarok menni innen!” Majd néhány fokozattal magasabbra kapcsolva: „...még az anyámon is átgázolnék, hogy eloltsam a tüzet, ami a combjaimban futkos, és a számon ég”. S aki így gondolkodik, az nem rettenhet vissza semmitől sem. Attól sem, hogy elszerezse legidősebb nővérétől az annál tizenöt évvel fiatalabb vőlegényét, s attól sem, hogy amikor kiderül, a férfit Bernarda puskalövése végleg elűzte a háztól, magával végezzen.

Valaki azt kérdezte, amikor hallotta, mit mutat be a színház: kinek kell ez ma, érdekel valakit ez a történet? Érdekel(het). Mint minden örök emberi történet, mint olyan sorsok, amelyeket bármely (engedtessék meg ez a suta bonmot-t!) eszement eszme tönkretesz, tönkretehet, tragédiába kerget. Attól függetlenül megrendítő ez balladába éppen úgy, mint tragédiába illő történet, hogy a sötét színek közé csillogó szálakat is sző az író, s hogy a közönség, kivált a fiatalabb nézők, jót nevetnek azon, ami egykoron tragikus volt, talán nem csak spanyolföldön. Ezek a derűsebb pillanatok kétségtelenül szükségesek ahhoz, hogy a fehér falak között formálódó sötét tragédia árnyaltabb, emberibb legyen.

Az újvidéki bemutató közönsége pontosan érezte, mikor hogyan kell reagálnia, s ezzel aktív segítséget nyújtott a különben szinte hibátlan előadás kibontakozásához. Radoslav Milenković rendező ezúttal lemondott eddigi itteni előadásain tapasztalt értelmetlen, erőltetett ötleteiről (lásd: *Sirály, Lila akác, Verseny!*) és gondosan ügyelt a helyzetek pontos kialakítására, illetve a helyzeteken belül megmutatkozó színészi jellemábrázolásra. S ez többnyire sikerült is neki. Két esetben lehetne esetleg vitánk a rendezővel a helyzetteremtés és egy esetben a színészi szerepformálás dolgában.

Nem vagyok meggyőződve, hogy Adela lázadása azzal nyer valamit, hogy végső tiltakozásul lerántja magáról a ruhát, és meztelenül áll a család és a közönség előtt. Megdöbbenő, impresszív, de nem valószínű, hogy rendelkezik igazi többletértékkel, bár, ez is igaz, lényegében nem zavar. Kevésbé vélem szerencsésnek a befejezést, amikor az asztalról felkapott puskával Adela átszalad saját szobájába s végez magával, amire a Poncia, a szolgáló, Bernarda utasítására utánarohan, s háromszor nekiveselkedik az ajtó feltöré-

sének, először testi erejével, majd kétszer különféle szerszámokkal, ami kicsit sok, szinte komikussá teszi a drámai pillanatot akkor is, ha ezzel a rendezés talán a bizonytalanságból adódó feszültséget (mi történt a szobából hallatszólövés nyomán?) kívánta fokozni. Ugyancsak túlzás, hogy amikor Ponciának sikerül betörnie az ajtót, Bernarda bemegy a lányához, a szobából könyékig véres kézzel tér vissza. A „vér” látványa, bármennyire is döbbenetes, ebben az esetben okatlan, kevesebbet mond, mint az a monológ, amellyel a döbbenet megjelenő Bernarda pontot tesz a történet és az előadás végére: „Én nem akarok zokogást. Szemtől szembe kell nézni a halállal. Csend legyen! Hallgassatok, ha mondom! Akkor sírj, ha egyedül maradsz. Elmerülünk mindnyájan a gyász tengerében. Ő, Bernarda Alba legkisebb lánya, szűzen halt meg. Hallottátok? Csend! Csend, ha mondom! Csend!”

A Lorca-bemutató színészi alakítások tekintetében is az utóbbi évek egyik legjobb, mindenképpen legegyszerűsebb színvonalú előadása. Egyetlen kivétel Jankovics Andrea Magdalenája, aki szinte végig meghatározatlan, nem rendelkezik karakteres jellemvonásokkal, s csak gondolhatjuk róla, hogy talán ő a mindenkire irigy húgocska. A többiek esetében nincsenek ilyen dilemmáink. Hogy életkor szerint haladjunk: Jaskov Melinda rártartisággal demonstrálja az Angustia semmiképpen sem megillető kegyet, ami a hagyomány szerint a legidősebb lánynak kijár, hogy elsőnek mehet férjhez, attól függetlenül, hogy számára is világos, a nálánál jóval fiatalabb férfinak nem ő kell, hanem a hozománya. Érezni, tudja, azt kapja, amit sem koránál fogva, sem testi adottságai folytán nem érdemel meg. Crnkovity Gabriella f. h. néhány jól eltalált, pontos gesztussal fejezi ki a mindig zavarban levő Ameliát. Nagyon jó debü. Ferenc Ágota a púpos Martirióban a látszólag minden reményről lemondott, sorsába beletörődött, de a lelke mélyén elégedetlen s alattomos, sőt gonosz nőt jeleníti meg. Adela: Táborosi Margaréta. Az övé a leghálátlanabb szerep, hiszen a lázadás elszántsága eleve redukálja a színész jellemformáló terét. Magasra emelt fejjel, kihívó tartással azonban sikerült megmutatnia másságát, s egyben mintegy előlegeznie saját tragikus sorsát. Az a határozottság, amivel magával ragadja az asztalon levő fegyvert, amelyből néhány perccel előbb Bernarda lőtt a csalárd vőjelöltre, hiteles drámai pillanat. Az előadás további, ugyancsak nő szereplői (férfi egy sem jelenik meg, csak beszélnek róluk!) a két szolgáló és a vendég Prudencia. Poncia, a ház évtizedek óta mindenek szolgálója, egyszerre afféle játékmesterként van jelen és a józan felfogás megtestesítője is, aki azonban alárendelt helyzeténél fogva, bár megpróbál udvari bolondként ellenvéleményt képviselni, nem lehet hatással a történet alakulására. Józan, bizonyos elementáris derűt sugárzó lénye azonban így is ellenpontként funkcionál ebben az egyre sötétebb színekből építkező történetben. S hogy Ponciát ilyennek látjuk, az Ábrahám Irén alakítását dicséri. Hason-

ló ellentét szerepe van a látogató Prudenciának és Bernarda anyjának, a nyolcvanéves Josefának. Az előbbi Elor Emina elrajzoltan, erős karikatúrisztikus vonásokkal ábrázolja. Hogy erre szükség van-e, az megítélés kérdése, tény viszont, hogy az ábrázolás következetes. Josefa ziccerszerep, elég megjelennie, azonnal sikere van, hiszen a kislányként viselkedő matróna, aki mindenáron férjhez akar menni, eleve komikus. Faragó Edit ennek igyekszik megfelelni. Kokrehel Júlia f. h. kiválóan debütál a szolgálólány szerepében, nincs egyetlen pillanata sem, melyben ne lenne a történelem belül, ne fejezné ki pontos gesztusokkal a szerep társadalmi helyzetét, de arra is talál módot, hogy kívülről nézze a többieket, így „mondjon” véleményt a Bernarda házában zajló vircsaftról.

Végezetül, akivel, s amivel kezdeni illett volna a színészi teljesítmények értékelését: Banka Livia Bernardája. Precízen felépített, jól árnyalt alakításában együtt van a rögeszmés, senkire és semmire tekintettel nem levő, gögös, ellentmondást nem tűrő zsarnok („gögös vagyok, mert lehetek”), az idejétmúlt elveket érvényesítő anya („Szólj, ha szól hozzád, nézz rá, ha rád néz. Akkor majd elboldogultok.”) és a látszat mögött rejlő, pletykákra kíváncsi nő. Bernardán múlik a történet drámaiságának fokozása, s Banka Livia ennek a feladatnak is hibátlanul eleget tesz. (*Újvidéki Színház*)

SLÁGER ÉS ÉLET

Müller Péter: *Szomorú vasárnap*

A sláger és a népdal rokonok. S ezen senki se botránkozzon meg, és ne is vádoljon meg azzal, hogy nem tudok különbséget tenni a giccs és a valós művészi érték között. Mert ez a rokonság sláger és népdal között két vonatkozásban valóban létezik, kimutatható. Egyrészt abban, hogy mindkettő olyan általános helyzeteket idéz, amelyek bárki számára lehetővé teszik, hogy azonosuljon a sláger, illetve a népdal fiktív megszólalójával. Beleképzelve magát az adott helyzetbe. Mindkettő népszerűségének ez a magyarázata, sőt titka, ami természetesen nem jelenti a sláger és a népdal értékazonosságát is. Másrészt pedig abban hasonlítanak, hogy a sláger is, akár a népdal, önálló életet él, ha nem is olyan mértékben, mint a népdal esetében, elszakad a szerzőjétől, hallgatjuk, énekeljük anélkül, hogy tudnánk, hogy fontos lenne, ki írta, ki komponálta.

Vannak ellenben slágerek, amelyek szervesen kötődnek létrehozójukhoz. Ha halljuk őket, többnyire tudjuk, ki az elkövetőjük. A magyar slágeriparban ilyen Seress Rezső esete. A kis Seressé, aki – úgy hírlík – se zongorázni nem tudott tisztességesen, se a kottát nem ismerte, slágerei mégis az ő eltulaj-

doníthatatlan alkotásai. Olyan slágerekről, mint az *Engem még nem szeretett senki*, a *Szeressük egymást, gyerekek* vagy az *Én úgy szeretnék részeg lenni*, de kivált a *Szomorú vasárnap*, illik tudni, hogy ezek Seress-számok.

S ami ugyancsak nem mellékes, Seressnek az élete volt a sláger. Nem csak slágereket írt, de az életét mesélte el slágerekben. Abban a korban, amely egy cseppet sem volt nótás kedvű, de éppen ezért lehetett sikerük az olyan soroknak, mint „Meghalt a földön az emberi szeretet”, „Vége a világnak, vége a reménynek”, „Oly nehéz embernek lenni” vagy: „Az ember egy porszem, nem látja senki, / S e porszemnek kell mégis embernek lenni!”

Élet és sláger találkozott, s ez már elegendő ahhoz, hogy zenés játék szülessen. Született is Müller Péter közreműködésével, aki nem slágerek füzérét kívánta drámai rendbe szedni, hanem egy slágerszerző emberi drámáját kívánta megidézni. Afféle dokumentumjátékot írt, melyben Seress Rezső életét az általa írt, előadott, pontosabban a pesti Kispipában két ujjal elpötyögtetett, slágerekkel dúsítva viszik majd színre. Jól számított: az egykori világláger, ma is népszerű dal, a *Szomorú vasárnap* című zenés játék elég gyakran színpadra kerül. Itt a Vajdaságban az Újvidéki Színházban volt látható 1991-ben, két szereposztásban, s most a szabadkai Népszínház vitte színre Kovács Frigyes rendezésében, Pálfi Ervinnel, G. Erdélyi Herminával és Szőke Zoltánnal. A bemutató fogadtatásából ítélve sikeres szériában lesz műsoron. S ezen némi kritikusi okvetetlenkedés sem fog változtatni.

Hogy Seress Rezső élettörténetének előadásában elkerülje az időbeli linearitást, s egyben, hogy a közönség számára izgalmas, váratlan mozzanatokból építkező drámává formálja a slágerszerző életét, Müller az emlékidézés technikáját alkalmazza. Seress szerelmével, Helénkével és a mindig kéznél levő Jani pincérrel, ki hol katona, hol pap, hol szerető, felidézik a slágerszerző életének fontosabb epizódjait, melyek már azért sem szűkölködnek drámaiságban, mert a kor, melyben Seress élt, igencsak vészterhes volt, nemcsak egy zsidó számára. Ehhez szolgálnak zenei aláfestésként vagy talán inkább zenei dokumentumként Seress ismert slágerei.

Következésképpen a műfajilag zenés játéknak nevezett darab főszerepe színészi és énekesi felkészültséget igényel. Szabadkának van fölöttébb megfelelő színésze erre a szerepre: Pálfi Ervin. Kiváló muzsikussal s kiváló színésszel. A bemutató mégis némileg elmarad a várttól. Az első részben mintha nem találta volna meg a fogást a figurán, s ezért túl harsány, teátrális, érezhetően színész, aki előadja a Seress Rezső nevű emberke történetét, s nem maga Seress. A második részben viszont rátalál Seressre, a magánemberre, őt látjuk, s nem a színészt, aki Seress kelti életre. Az sem kizárt, hogy a bemutató izgalma az oka Pálfi kezdeti harsányságának, s a következő előadások nézői már kiegyensúlyozottabb és hitelesebb alakítást látnak.

Pálfi két társa, G. Erdélyi Hermina és Szőke Attila, kiváló partnerek. Mindketten több kisebb epizódban jeleskednek helyzetteremtő és alakformáló ügyességgel.

Megkerülhetetlen az előadás záró jelenete. Ebben kap szerepet a magasban mindvégig lebegő ablakkeret, melyről egészen a záró jelenetig azt kell gondolni, hogy afféle mementó, amely utal Seress öngyilkosságára, arra, hogy kiugrott a kórházi ablakon, és mintegy előre „elmondja” az élet zárópoénját. Szinte felesleges. Még akkor is, amikor Pálfi az életből, az életéből távozó Seressként lép a színről: elindul kifelé, az ajtóhoz érve megáll, visszafordul, csak egy fejtépés esik rá, s elmondja búcsúmondatát. Ezzel, gondoljuk, vége a történetnek. Itt befejeződik az előadás. De nem, mert ebben a pillanatban életre kel a magasban levő ablakkeret, inogni kezd, az ablakszárnyak kinyílnak. Közben pedig megszólal Lajkó Félix hegedűje, a címadó dalt, a *Szomorú vasárnapot* halljuk jellegzetes lajkófélixes drámai intonációban. Mintha más szerzemény lenne. Lajkó rapszodikus hegedűjátéka áttemeli a dalt a múltból a mába: Seress Rezső él. Ez a jelenet Kovács Frigyesnek a Szilágyi Nándor tervezte játéktérben játszódó epizódok zavartalan lebonyolítására ügyelő rendezése legszebb pillanata. Mindössze néhány másodperc, amelyben egy élet drámája van. (*Népszínház, Szabadka*)

Tóth Ágota

„Hülye vagy te, Nyilas!”

Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*

Tizenéves iskolásként olvastuk (vagy nem) kötelezően Móricz regényét. Azt mondjuk, fontos regény, a kánon része, vitathatatlanul. Ezért ma is kötelező olvasmány a tizenhárom-tizenöt éves diákok számára. De hányan olvassák el vajon, és hányan érzik magukénak a XIX. század végi történetet? Magáénak tudja-e érezni a mai diák Nyilas Misi harcát, érthet-e valamit a XIX. század szegénység-kérdéséből, az akkori kollégiumi életből, a tanár-diák viszonyokból? Mit adhat a mai diáknak ez a több száz oldalas klasszikus regény?

Móricz szövegéből Háy János írt színpadi változatot. A Háy-szöveget a szabadkai színház két színművésze, Pálfi Ervin és Szőke Attila dolgozta át, a szintén szabadkai Színitanoda diákjai számára. Azt jelenti, hogy ők látnak valamit a Móricz-regényben, amit érdemes ma újra elmondani?

Az ötletes és az előadás lényegét kifejező színlapon (tervező Smit Timi) az előadás szövegének szerzőjeként négy név szerepel: Móricz, Háy, Szőke, Pálfi. Háy János mellett, hogy dramatizálta a regény szövegét, némiképp aktualizálta is, a Háy-szöveget pedig Szőke és Pálfi (akik a darab rendezői is) sűrítette és tovább aktualizálta. A szöveg ilyen jellegű használata és a rendezői munka élvezetes, izgalmas, aktuális kérdéseket felvető produkciót eredményezett.

A szabadkai előadás létrehozói a Háy-szövegen alapvetően nem sokat változtattak, bizonyos részeket kihagytak, lerövidítettek, amely kihagyások a megértés szempontjából és az előadás koncepcióját illetően nem is hiányoznak, zavart semmiképp nem keltenek. Jó és indokolt helyeken történnek az aktualizálások is, ilyen például Misi felolvasása Pósalakynál, amikor a szabadkai színház építése körüli kérdésekről talál cikket, vagy Szikszay bácsi öngyilkosság-kísérleti jelenete, amikor szintén ugyanerre a témára történik utalás. Ami a szövegaktualizálást illeti, nem hagyható szó nélkül (nyilván azért sem, mert nagyon sokan megbotránkoztatónak érzik) az előadás – nagyon is a mai diáknyelvet bemutató – szóhasználata, ami elsősorban a szlengre és a durva szavakra épül. Ezek a diákok, tanárok és a többi felnőtt is lépten-nyomon káromkodnak, még hozzá elég durván. Háy szövege ebből a szempontból sokkal szalonképesebb. A két szöveg (Háy, Pálfi–Szőke) közti különbség reprezentáns példája a Doroghy-apa belépőszövege.

Háynál:

Apa: (*motyogva, dudorászva*) Akácos út, akácos utcácska, mi a izé van itt, mi eza zordítózás?

A Pálfi–Szőke-változatban:

Apa: (*ordítva – megjegyzés: T. Á.*) Mi a faszom van itt, mi ez a kibaszott ordítózás? Lesz már csönd ebbe a kurva házba? A kurva anyátok!

Ennek kapcsán is a közönség nagy részében felmerül a manapság az unalomig szajkózott kérdés, hogy van-e helye ennek a nyelvnek a színpadon. Különösen egy ilyen klasszikus mű estében, mint a Móricz-regény, talán egyesek blaszfémiára is gondolnak, holott az előadás egyértelműen és határozottan a mai embert szólítja meg, és a mai diákok világába nyújt betekintést. Nyilván fokozzák ezt a hatást a darab előadói is, akik nem hivatásos felnőtt színészek, hanem XXI. századi diákok. (Mindenképpen dicséret illeti a rendezők szövegválasztását – ami az előző évek Színitanoda-előadásairól kevésbé mondható el.) A sokszor durva nyelvhasználat beleillik az előadás miliójébe, hiszen, tetszik ez nekünk vagy nem, a diákok ma így beszélnek. Bár, meg kell hagyni, a káromkodás néhol már tényleg fölösleges és öncélú. Ilyenkor nem a hitelességet szolgálja, hanem zavaróan hat. Például, amikor Doroghy Viola (Nagy Tamara) elhagyva az igazgató szobáját visszaszól: „Maga pedig egy hülye fasz!” A közönség természetesen nevet, de mivel Viola már előbb

elég hatásosan kimutatja a kiábrándultságát és a mellőzöttségből fakadó fájaldalmát, ez az utolsó visszazólás már igazán felesleges.

A rendezői munkát dicséri a jelenetek ügyes váltása és az idő sűrítése. Nagyon jól és pontosan használják a fényt és a zenét. Egyik pillanatról a másikra, az elsötétülő szín és a jól megválasztott zene hatására – díszlet- vagy helyszínváltás nélkül – más térben és más helyen vagyunk, anélkül, hogy ez zavart okozna. Nagyon jól oldották meg minden alkalommal a főszereplő és a Mama találkozását, dialógusát. Háy János ezt többnyire álomjelenetben vagy látomásban mutatta meg, míg a szabadkai előadásban sokkal inkább a lélekben és gondolatban folyó dialógust látjuk. Például a darab elején Böszörményi (Lukács Lilla) a padlón dulakodva veri Misit, majd hirtelen fényváltás, a totálfényből sötétség lesz, csak a két gyerek kerül enyhe megvilágításba, és az eddig Böszörményiként jelen lévő figura a kislfiát vigasztaló, gyengéden simogató Mamává változik, majd pár mondat után visszatér a fény, és Böszörményi tovább veri Misit. Ezek a megoldások egyrészt dinamikussá teszik az előadást, másrészt tökéletesen bemutatják azt az éles kontrasztot, ami a külvilág és a főszereplő lelkivilága közt van.

A *Légy jó mindhalálig* című előadás szereplői közül vannak, akik már több darabban játszottak, vannak, akiknek ez az első repertoárdarab az életében. Nagyjából mindegyik szereplő több szerepet játszik, néhány fiúszerepet lányokra osztottak. A diákok többsége tehetséges, fejlődőképes, de a mesterkélttség, a túlzott gesztikuláció, a mozgás és a beszéd közötti diszharmónia csapdáját többnyire nehezen kerülik el. Ez legkevésbé Ozsvár Róbertnek sikerül, aki nem először játszik főszerepet. Talán ő is okolható azért, hogy nem jön létre egységes kép a főszereplőről. Nyilas Misije alapvetően a móríci ártatlan, naiv figura, de bizonyos szituációkban ettől eltér, például az ellopott és kiűritett pakk miatti túlzott düh nehezen illeszthető bele a képbe. Bár ezért a rendezés is ludas. A többször is elhangzó mondat: „Hülye vagy te, Nyilas!” is azt sejteti, hogy Misi ártatlanabb, naivabb, gyermekibb lélek a többinél, ezért furcsa, hogy ő is ugyanúgy cigizik, mint a „nagyfiúk”. Ebből a szempontból hasonlóképpen nem biztos, hogy szerencsés az Orczy-házban zajló lányos és a későbbi Doroghy Bella-jelenet, amelyek arra utalnak, hogy Misi elvesztette szüzességét. (Ezek a jelenetek csak a Pálfí-Szóke-féle szövegváltozatban vannak meg.) A főszereplővel ellentétben kiemelkedően jó Hegedűs Anikó szinte hibátlan Török nénije.

A képi megoldások (díszlet, jelmez) jól beleillenek az előadás összképébe.

Az alapszín a jelenidejűsítésből adódóan a fekete: fekete bútorok, fekete viselet, bakancs és a pulóver-nadrág „egyenruha”. A díszlet az előadás során nem változik, de az elemek használata egyértelművé teszi a helyszínváltásokat. A nézőtérrel szemben könyvszekrény áll, amely egyszer a kollégiumi szoba tartozéka, máskor a tanári pulpitus vagy az öngyilkossági jelenet hely-

színe. Nagyon jól érzékelteti a tanár-diák viszonyt a lenn katonás rendben álló gyerekek és a szekrény tetején álló tanár kommunikációja. Máskor *fenn* Török János áll, aki a *lenn* álló Misi faggatja, vagy abban a jelenetben, melyben a lottószámok kihúzásakor a nézők *lenn* állnak, a show-műsor vezetői pedig *fenn*.

Ezek talán az előadás leghangsúlyosabb jelenetei. Pontosan érzékeltetik a korosztályok közötti ellentéteket. A tanár *fenn*, a diák *lenn* megalázva, kiszolgáltatva, lehajtott fővel. Máskor Orczy-mama a színpad egyik szélén asztal mögött *ül*, szemben vele, a színpad másik szélén fia, szintén asztal mögött *áll*, és lehajtott fejjel, meggörnyedt háttal válaszolgat anyja katonás kérdéseire. Több hasonlóan jól megoldott jelenete van az előadásnak, melyek a gyerek-felnőtt viszonyról szólnak, s melyekből kiderül, hogy a felnőttek semmivel sem jobbak, mint a gyerekek, csak hatalmasabbak, s ezért megalázzák és kihasználják a gyerekeket. A regénynek ezt a síkját kidomborítja kap aktualitást az előadásban Nyilas Misi története.

Az előadásban külön hangsúlyt kap a jóság kérdése. Az első jelenettől kezdve végig gyakran elhangzó megállapítás – „Hülye vagy te, Nyilas!” – arról tanúskodik, hogy a Misi körül élők többsége szerint a jóság és a becsület hülyeség. Az előadás természetesen (minthogy nem ez a feladata) nem ad választ a kérdésre. De a kérdést jól „fogalmazza” meg (ami a feladata). Az előadás az alaptételt (légy jó mindhalálig) bontja ki, a zárlat pedig azt a kérdést húzza alá: mit jelent, és érdemes-e jónak lenni. Ennek jegyében alakul a darab záró képe: Misi a Pósalakytól kapott távirányítóval elindítja a Kispál és a Borz *Jó voltam eddig* című számát, a tér elsötétül, a falra kivetítve látjuk a dal szövegét, amelynek éppen hallható szótagjait az aktuális szótag fölé ugró kis angyal jelzi. A dal megismétli az alapkérdéseket (felnőtté válás, jóság, becsület), és egyben aktualizálja is ezeket: „Jó voltam eddig / Így visszanézve / Nem sok mindennek / Múlt rajtam a vége / Minek hősködni / Bottal böködni / Az alvó lényeges szívét / [...] / Párat kipróbáltam aztán legyintettem és beláttam / Ha igazat mondasz azt végig unják / Ha feldíszítod azt jól meg dugják / [...] / De mégis azért az jó ebben / Hogy kíváncsi vagyok vajon lesz-e végbélrákom vagy szívgyógyszerem / Unokáim meg a többi ilyen dolog / Ami azt mutatja, hogy éltem / S minden úgy lett-e amitől félttem.” (*Szímitanoda*, Szabadka)

A „soha nem is volt”-ról, még egyszer

Művelődési életünk mindennapjaiban, mint ismeretes, évtizedek óta vissza-visszatérő dilemma, hogy van-e vajdasági magyar irodalom. Nemrégiben *A mások közelsége* című irodalmi rendezvényen Lovas Ildikó, Dragomán György és Szakmány György vett részt. Az eseményről hármas interjú formájában Lukács Melinda számolt be a *Képes Ifjúság* február 27-i számában, ahol Szakmány György „topolyai származású budapesti író” így időszerűsítette a kérdést: „– Szerintem nincs vajdasági magyar irodalom, soha nem is volt, annak ellenére, hogy irodalomtudósok két generációja is próbálta megteremteni. Soha nem értettem ezt a fogalmat, mert nem voltam tisztában azzal, hogy ez stilisztikai, esztétikai kategória? Nem olvastam még olyan irodalomtudományi publikációt, ami ezt alátámasztaná. Földrajzi értelemben viszont nincs értelme. Én is azzal egyezek, hogy csak egy magyar irodalom létezik, ami örök, szent és egységes.”

Kár, hogy nyilatkozatát a szerző nem nézhette át, hisz az esetben az *egyetértek* helyett használt *egyeznek*, ez az örökzöld vajdasági provincializmus nyilván elmaradt volna. Mint ahogy elmaradt volna annak képtelen bizonygatása is, hogy a vajdasági magyar irodalmat irodalomtudósok próbálták megteremteni.

Az efféle szeplőknél természetesen sokkal fontosabb, amit Szakmány György irodalmunkról állít. Nincs, nem is volt soha, szögezi le kategorikusan, s ez arra enged következtetni, hogy az utóbbi csaknem kilenc évtizedben keletkezett vajdasági magyar irodalmat nem létezőnek kell tekintenünk, vagy arra, hogy ha létezik is, az „örök, szent és egységes” magyar irodalom szerves része. Minthogy mindkét következtetés tarthatatlan, szükségesnek látszik, ha csak vázlatosan is, visszapillantani a kérdés történetére.

A múlt század húszas éveiben, a jugoszláviai magyarság különletének kezdetén Dettre János jó érzéssel állapította meg: „Ami különbség letagadhatatlan a svájci francia és a párizsi francia, az elzászi német és a berlini német között, az a különbség fogja szétválasztani a budapesti és a székelyudvarhelyi, félegyházi és zentai magyar lelki életének anyagát, akármennyire

eleven marad is a közös nyelvhez és a közös kultúrához való szerelmes ragaszkodás.” Majd ehhez nyomban hozzáfűzte: „Ha a magyarországi magyar lelki tartalma más tényezőkből tevődött össze, mint a kisebbségi magyaré, akkor a nyelv megegyezése ellenére dogmatikusan is indokolva van a kisebbségi magyar irodalom hivatottsága.”

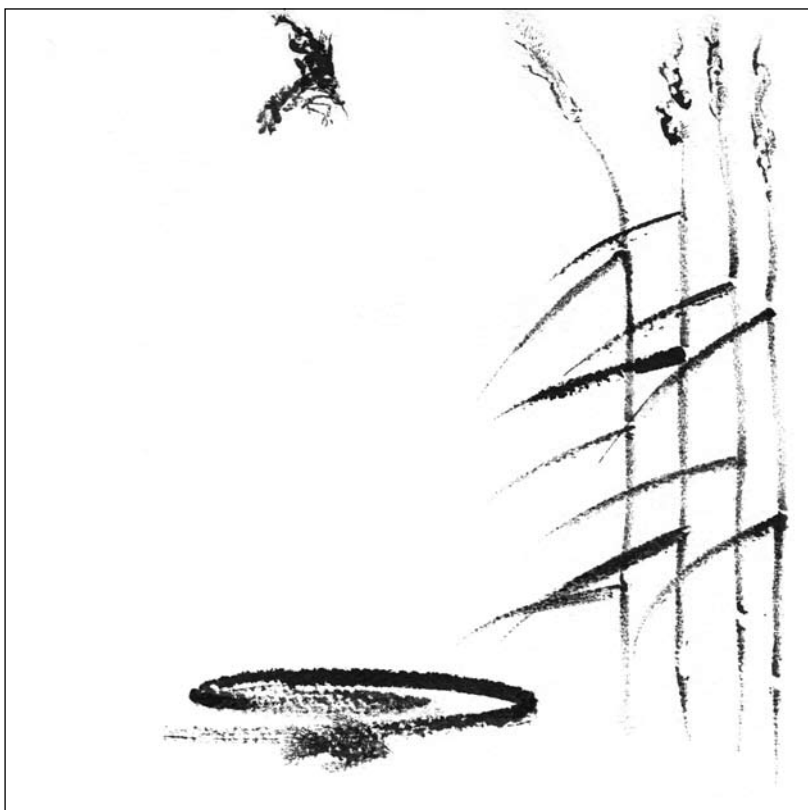
Dettre János szavait a leírásuk óta eltelt évtizedek maradéktalanul igazolták, hiszen a magyar irodalom egészét alkotó részirodalmak mindmáig sohasem lehettek szinkron helyzetben. Más kérdés azonban, magunknál maradva, hogy a *vajdasági magyar irodalom* meghatározás csakugyan töprengésre késztet. A fő hangsúly a *vajdasági* jelzőn van itt, ami eleve gyanússá teszi a terminust. Vidékiességet, levegőtlenséget, elszigeteltséget, önelégült dilettantizmust sejtet, s csak végül hívja fel a figyelmet arra, hogy mégiscsak irodalomról van szó. A háromtagú meghatározás szavainak ez a sorrendje nyelvünk szelleméből következik. *Magyar irodalom a Vajdaságban* – ez lehetne a pontosabb, kissé idegenszerű megjelölés, miként azt az általánosan elterjedt szerb terminus is tanúsítja: *mađarska književnost u Vojvodini*. Még pontosabbak lennének, ha olyan meghatározást alkothatnánk, amely első helyen az irodalmat, másodikon a nyelvet, harmadikon pedig a művek keletkezésének helyét emelné ki. Ezt a megoldást azonban nyelvünk nem engedi meg.

A terminológiai tisztázatlanság ennek ellenére nem elegendő ok arra, hogy a „nincs”-en és a „soha nem is volt”-on inszisztaálva valamiféle „örök, szent és egységes” magyar irodalomról kezdjünk gondolkodni.

Az „igazi világirodalom” „elfér egy jól megválogatott magánkönyvtárban, kötetei elhelyezhetők egy nagyobb terjedelmű dolgozószoba falai mentén”, állapította meg annak idején Szerb Antal, s ezzel csaknem szó szerint rimel Babits észrevétele: „A világirodalomnak csak az *egészen nagyokhoz* van köze. Ezért fér el története egy kis könyvben.” Ha kettejük általam egyszer már idézett vélekedésének analógiájára, ugyancsak az esztétikai kiválóságot tartva szem előtt, az egyetemes magyar irodalom „dolgozószobá”-ját képzeljük magunk elé, azt fogjuk tapasztalni, hogy a jóval kisebb könyvespolcon csak töredéke van mindannak, ami eleddig magyar nyelven keletkezett.

A jelenség okát Juhász Erzsébet világította meg a kilencvenes évek elején. Az, hogy egy-egy író megmarad-e tartósan az egyetemes magyar irodalomban, elsősorban esztétikai kérdés, fejtegette, hiszen a *kirostálódás veszélye* „mindenkit egyformán érint”, nemcsak a felvidéki, az erdélyi, a kárpátaljai, a nyugati vagy a vajdasági, hanem a magyarországi írókat is. Csakis az idő döntheti el, hogy az egyetemes magyar irodalomban tartósan kinek jut hely, következésképp dőreség feltételezni, hogy „önszántunkból át lehet iratkozni a vajdasági magyar irodalomból az egyetemes magyar irodalomba, mondvcsinált kategóriának minősítve az előbbit”.

Mindebből világosan következik, hogy – mint minden ezen a világon – a magyar irodalom is szüntelen változásnak van kitéve. S nem is csak a megszokott értelemben. Bár a műalkotások struktúrája korokon keresztül változatlan, ez a struktúra a történelem során mégis változáson megy át, amint az olvasók és írók interpretációjának tárgyává lesz. E mellett a folytonos változás mellett az irodalmunk „könyvespolc”-ára kerülő műveket természetesen a sokféle tájékozódás, a sokszínűség is jellemzi. „Örök, szent és egységes” magyar irodalom tehát csakugyan nincs, s mert nincs, a feléje indulás óhatatlanul tévútra vezet. Ehelyett műveiben az író igyekezzen az irodalom öntörvényűsége szerint minél magasabb esztétikai színvonalat elérni, a többit pedig bízva a méltóságos időre, amely előbb-utóbb mindent eligazít – irodalmunk „dolgozószobá”-jában is. (U. Cs.)

Krónika

DÍJAK

KULTÚRA SZIKRÁI DÍJ FARAGÓ ÁRPÁDNAK – A 2007. évre szóló Kultúra Szikrái Díj díjazottai között van Faragó Árpád színházi közíró, nyugalmazott színész, színházigazgató is.

RENDEZVÉNYEK

XI. PODOLSZKI JÓZSEF IRODALMI EMLÉKNAP – Március 19-én szervezték meg a XI. Podolszki József Irodalmi Emléknapot Bácsfeketehegyen, melynek keretében bemutatták a Vidékiesség – európaiság című Podolszki hagyatékából szerkesztett tanulmánykötetet és Vajda Gábor Az autonómia illúziója című kötetét. Valamint kiosztották a publicisztikai pályázat díjait. A két második helyezett Papp Ágota és Balogh Andrea, a harmadik helyezett pedig Kocsis Árpád.

SZIVÁRVÁNYKÍGYÓ – Március 26-án Szabadkán került sor Bicskei István Szivárványkígyó című előadójáték Tolnai Ottó, Domonkos István, Kányádi Sándor versei és Samuel Beckett szövegei alapján. Közreműködött Bicskei Flóra és Szerda Zsófia.

VAJDASÁGI MAGYAR KÖNYV ÉS AZ OLVASÁS NAPJA – Március 27-én a vajdasági magyar könyv és az olvasás napja alkalmából Óbecsén Csáky S. Piroska tartott előadást, és bemutatták Jódal Rózsa Figyellek, világ! című könyvét.

KOSZTOLÁNYI-NAPOK – Március 27-én és 28-án Szabadkán a Kosztolányi Dezső Napok keretében bemutatták

az Aprópó! Kosztolányi! című pályázatra készült képzőművészeti produciókat. Konferenciát tartottak Pomogáts Béla, Balogh Tamás, Bónus Tibor, Beke Ottó, Hicsik Dóra, Samu János Vilmos és Hózsza Éva részvételével, s bemutatták Az emlékezés eleveisége – Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön című tanulmánykötetet és Csáth Géza 1000xölel Józsi című könyvet.

JUBILEUM – Március 28-án és 29-én ünnepelte a muzslai Sziveri János Művészeti Színpad fennállása tizenötödik évfordulóját, ebből az alkalomból megkoszorúzták Sziveri János emléktábláját, és felléptek az SZJMSZ eddigi pályázatainak díjazottjai.

VERSÉNEK – Április 1-jén Kishegyesen Kónya Sándor vajdasági papköltők megzenésített verseit adta elő.

ÁCS KÁROLY-EMLEKESTEK – Április 4-én Újvidéken, 9-én Szabadkán Ács Károly-emlékestet tartottak.

SYMPOSION-EST – Április 5-én Szabadkán horrorpornó thriller-erotika címmel tartottak Symposion-estet.

KÖLTÉSZET NAPJA – Április 9-én került sor az újvidéki Magyar Tanszék Beszédművészeti Műhelyének költészet napi ünnepi műsorára Száz év se kell... címmel. A száz évvel ezelőtt indult Nyugat jegyében készült műsorban Bába Anikó, Barlog Károly, Bózsó Izabella, Drozdik-Popović Teodóra, Engi Georgina, Gazsó Hargita, Kucor Blanka, Mészáros Krisztina, Pásztor Kornélia, Péter Krisztina,

Pintér Noémi és Soós Georgina lépett fel, bevezetőt a műsor összeállítója, Harkai Vass Éva egyetemi tanár tartott.

HERCEG-EMLEKNAP – Szabadkán április 12-én rendezték meg a Herceg János-emléknapot, a tanácskozás résztvevői Bata János, Csányi Erzsébet, Csorba Béla, Fekete J. József, Hózsa Éva, Káich Katalin, Mák Ferenc, Pastyik László, Silling István, Szakolczay Lajos és Vajda Gábor voltak.

KÖNYVBEMUTATÓ

Március 29-én mutatták be Moholon Baranyi István Mohol rendezett tanácsú nagyközség-mezőváros című kiadványát.

Április 8-án Szabadkán bemutatták Burányi Béla Mé piros a gölya csőre? című könyvét.

Április 8-án mutatták be Kishegyesen és Bácsfeketehegyen Teleki Júlia Hol vannak a sírok? című kötetét.

Április 9-én Magyarokán került sor Teleki Júlia Hol vannak a sírok? című könyvének bemutatására.

Április 10-én tartották Zentán Vajda Gábor Az autonómia illúziója című könyvének bemutatóját.

KIÁLLÍTÁS

Március 26-án Szabadkán a Tavaszi tárlat keretében megnyílt művészfotó-kiállításon Molnár Edvárd, Bojan Tešanović és Fazekas József alkotásai láthatók.

Április 8-án nyílt meg Bácskossuthfalván Szajkó István festőművész kiállítása.

NOVÁK Anikó összeállítása

ÉRTESÍTÉS

Értesítjük munkatársainkat és olvasóinkat, hogy a Híd e-mail címe megváltozott.

Új címünk:
hid@forumliber.co.yu

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

A szám munkatársai:

b. z.

Bányai János
Bencsik Orsolya
Blumm, Aaron
Borbély János
Borbély Szilárd
Böndör Pál
Cseh Márta
Gerold László
Harkai Vass Éva
Jung Károly
Kartag Nándor
Kasaš, Aleksandar
Losoncz Alpár
Novák Anikó
Orosz János
Piper, Predrag
Sinkovits Péter
Tóth Ágota
Utasi Csaba
Valastyán Tamás

A fedőlapon:

b. z.

rajzának részlete

Szekeres László
Alapítvány

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A szám megjelenését
a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Magyar Köztársaság Nemzeti
Kulturális Alapja, a Szülőföld Alap
és a Szekeres László Alapítvány támogatta.

híd

ISSN 0350-9079

770350907007